

# ARHIVA

Revistă de istorie, filologie și cultură românească

Director: ILIE BĂRBULESCU

## SUMAR

- ILIE BĂRBULESCU . Teoria despre limba rusească în constituirea individualității romine  
I. JORDAN . Dialectele italiene de sud și limba română.  
PERICLE PĂPAHAGI Din toponomia aromânească.  
P. Constantinăscu-Iași Politica colonială moldovenească în 1858.  
AUGUST SCRIBAN . Etimologii.

## Comunicări

*Ilie Bărbulescu* : Limba unei Cazanii după vechia direcție filologică, Sirbi inițiați în Oltenia în sec. XVI și XVII, Versificarea la noi înainte de Dosoftei, Rominii de pe la Vidin, Două cărți sîrbești cu privire și la Romîni, Relativ la „vechimea acuzativului cu pre“, Cum scrie prof. N. Iorga Istoria „Dacoromania“ față de „Arhiva“ (pentru d. Sextil Pușcariu), Congresul internațional al Științelor Istorice, † Teodor T. Burada, — *A. Franză* : Recenzia unei recenzii. — *August Scriban* : Alt răspuns lui N. Drăgău, † Urban Jarník, — *I. Iordan* : Tarăș „brînza zburată“, A priat, Bezmetic, (In)buiestru, Tot pe vale tot pe drum.

## Recenzii

*N. Iorga*. Cele dintîi cristalizări de Stat ale Romînilor (Dr. Ilie Gherghel); *Tache Papahagi*. Antologia aromânească (I. Iordan); *Alexandru Roșculescu*. Culegere de diferite scrisori vechi cu diferite litere chirilice (N. A. Bogdan).

IAȘI  
TIPOGRAFIA «LUMINA MOLDOVEI»  
ESPLANADA ELISABETA 2

1923

---

---

Rugăm cu insistență persoanele cari primesc **ARHIVA**, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai datoresc pe trecut sau pentru anul în curs, intru oît cheltuețele tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apare la timp.

---

---

# ARHIVA

Apare de patru ori pe an: în Ianuar, April, Iuliu și Octombre

---

## ABONAMENTUL ANUAL

*100 de lei pentru România.*

*40 de franci franceji pentru Franța, Italia, Belgia  
Anglia, Elveția și celelalte țări din uniunea postală.*

---

### Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Direcția și Redacția, (manuscrite, cărți și schimb de publicațiuni etc.)

**D-lui Profesor Ilie Bărbulescu**

*Strada Speranță, No. 14,— Iași*

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-pòstale etc.

**D-lui N. A. Bogdan, publicist**

*Strada Albineț, No. 4,— Iași*

---

Pentru ani mai vechi ai acestei reviste, a se adresa tot D-lui N. A. Bogdan:

---

---

# — ≡ ARHIVA ≡ —

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE

— DIN IAȘI —

Anul XXX

April 1923

No. 2

## Nașterea individualității limbii române și elementul slav

### Teoria despre limba rusească în constituirea individualității române

Precum cu alt prilej am arătat <sup>1)</sup>, oarecari învățați susțin că în constituirea limbii (și naționalității) române,—care după exagerarea pomenită a lui Ovid Densusianu, s-a format definitiv tocmai în sec. XIII,—a intrat, mult zic unii dintre aceștia, sau într-o mică măsură spun alții, și element etnografic rusesc, a-nume rutean. Continuitatistul Pič, de pildă, susține <sup>2)</sup> că aproape de loc bulgăresc, ci rutean (malorus) e elementul slav care a intrat în formarea individualității românești, măcar că crede că : «limba romină era deplin formată gramatical, cînd veni în atingere cu Slavii, căci ea fu influențată de Slavi numai în chip lexical» ; el susține chiar <sup>3)</sup>, întemeindu-se pe acel vechi amestec al elementului romanic cu Rutenii, că Românii ar fi avînd un «tip antropologic» asemenea celui rutean : «Dieser *slavische Typus*, der in der Moldau, der Valachei und in den Niederungen von Transilvanien so häufig zu finden ist, differiert von dem süd-slavischem Typus...stimmt dieser Typus vollkommen mit jenem *russischen Typus* (hohe, segnige Gestalt, blondes Haar und Bart, blaue Augen, längliches Gesicht, überein, wie ich denselben in Galizien

1) In *Arhiva* din Oct. 1922, p. 457-460, 464 și din Iulie 1922, p. 327

2) In *Die dacischen Slaven* etc, p. 244.

3) In *Die dacischen Slaven* etc, p. 257.

und unter den ungarischen Ruthenen (bis in die Slovakei) gesehen habe».

Röslerianii de altă parte, măcar că susțin că mai ales elementul bulgăresc (sau Sloveni, după Miklosich) a intrat în constituirea individualității romine în epoca lui Iordanes, totuși zic că și element rusesc a intrat în această individualitate, peste cel vechi bulgăresc, după ce Românii s-au strămutat în sec. XII și XIII din Peninsula Balcanică în Dacia Traiană și anume și în părțile Moldovii de mai tirziu ale acesteia. Așa pare a crede și Miklosich<sup>1)</sup>, măcar că nu spune răspicat. Astfel că, după Rösleriani individualitatea limbii (și nației) romine s-a constituit *definitiv* în Dacia Traiană. Ba, fiindcă ei admit că numai în Moldova au trăit Rutenii, dar în restul apusan al Daciei Traiane au stat Bulgarii sloveni, unii susțin (așa Weigand) că individualitatea rominească definitivă s-a constituit cu 2 nuanțe oarecum precise: în Muntenia cu nuanța *muntenească* în constituirea căreia a intrat numai elementul slav bulgăresc, iar în Moldova și părțile răsăritene ale Transilvaniei cu nuanța *moldovenească* în constituirea căreia a intrat elementul rusesc (rutean) iar nu bulgăresc. Această constituire dublu nuanțată s-a întâmplat, zic Röslerianii, după ce elementul romanic, fie dela țărmul Adriaticei și Iliria (spun Miklosich, Miletič), fie din Mesia (zice Rösler) a admigrat în Dacia Traiană treptat—cu începere cam din veacul VII, după unii ca Miletič, înainte de sec. XII după alții ca Tomaschek<sup>2)</sup>, sau în veacul XII ori al XIII după Rösler; admigrând aci, zic ei, parte din acest element s-a așezat între Bulgarii în Muntenia și prin apusul Transilvaniei unde trăiau slavii Bulgarii, iar altă parte în răsăritul Transilvaniei și în Moldova veche unde viețuiau slavii Ruteni. Aci s-au amestecat cu acești Slavi, producând, ast-fel nuanța muntenească (cu elementul bulgar) și pe cea moldovenească a Românilor (cu elem. rutean). Oricum însă, chiar după Rösleriani elementul rutean a intrat în constituirea individualității limbii romine mult în urma celui bulgăresc.

Röslerianii eclecticici, adică continuitatisto-emigraționiști, se deosebesc în 2 cu privire la elementul slav. Benkő, care pare întemeietorul acestei teorii eclecticice, crede că Rutenii erau slavii cu cari, conlocuind și amestecându-se romanicii (dintre cari parte

1) Cf. *Arhiva* din Oct. 1922, p. 459.

2) Cf. *Arhiva* din Oct. 1922 p. 459.

erau rămași după Aurelian în Transilvania, iar parte admigrați aci de dincolo de Dunăre mai tîrziu și treptat) au constituit individualitatea limbii și nației romîne. În opera sa *Transilvania*, anume nu în volumul cu «pars generalis» apărut la Viena în 1777 <sup>1)</sup>, ci în «pars specialis» rămasă în manuscris și nepublicată, Benkő spune, pe temeiul cercetărilor sale, că, în regiunile ocupate de Secui și Romîni ale Transilvaniei au trăit înainte Bissenii sau Bicenii, pe cari îl identifică cu Rușii și despre cari susține 'că au fost maghiarizați cu vremea și romînizați <sup>2)</sup>. Ceea ce va susține mai tîrziu și Pič.

Continuatorii la Romîni,—prin Tunuslii, Philippide și Fotino—dela începutul sec. XIX—și susținătorii teoriei lui Benkő, prof. D. Onciul și Ovid Densușianu <sup>3)</sup> însă, au adoptat, cu privire la natura elementului acesta slav, părerea lui Miklosich : că e slovean în general, iar nu rutesc (rutean) de cit prea puțin în Moldova ; căci, zic și ei ca Miklosich, Slovenii au locuit și Dacia Traiană, cea mai mare parte, pe vremea cînd se plămădea individualitatea romînească. Ovid Densușianu, care pune elementul slovean bulgăresc în constituirea individualității limbii romîne, nici nu pomeneste de element rutean în această individualitate, ci pare chiar a crede că acest din urmă element a *intrat* în limba romînă—de abia din sec. XVI, după ce pînă în acest veac și înainte de sec. XIII (în care se constituise definitiv individualitatea romînă), Romîni trăiseră în Carpați, numai vecini cu Rutenii : «dans les Carpathes, dans le voisinage» <sup>4)</sup>. O greșală, desigur, pe care l-o observă deja Brüske <sup>5)</sup>, a crede că numai din sec. XVI vin Romîni în atingere cu Rutenii ; căci, cum vom vedea și aci, vin mult mai de vreme. Dar o exactitate istorică, (după Miklosich și Rösler, de altfel) a nu pune elementul rutean pe acelaș picior de vechime cu cel slovean al limbii romîne și a nu socoti că cele mai vechi cuvinte slave ale rominei sunt rutene. Ceea ce, de asemeni, vom vedea și aci mai jos.

1) Cum am arătat în *Arhiva* din April 1922, p. 309.

2) Cf. I. Filevič : *Istoriya drevnej Rusi*, Varșava 1896, I, p. 3.

3) Căci, cum am arătat deja în *Arhiva* din April 1922 p. 309, teoria continuitatisto-emigraționistă, nu e a lui D. Onciul, cum s-a zis fals la noi, ci e deja a lui Benkő și dela acesta trecută la Romîni, prin frații Tunuslii, Philippide și Fotino, la D. Onciul și prin acesta din urmă la ceilalți cari o împărtășesc.

4) În *Histoire de la l. roumaine*, I, 306.

5) În al lui Weigand *Jahresbericht*, XXVI-XXIX, p. 2.

Din acest istoric al problemei de care ne ocupăm aci se vede, că unii cred că nu element bulgar (slovean) ci rutean a intrat în alcătuirea, fie totală (Pič, Benkő), fie numai parțială (Weigand) a individualității etnice romine; căci Ruteni erau în genere, iar nu Bulgari, Slavii din Dacia Traiană. Spre a susține acest lucru ei aduc, odată cu anumită interpretare a izvoarelor istorice, argumente etnografico-autropologice și filologice.

Pič, care cel dintâi și cel mai stăruiitor științific îmbrățișează problema astfel, le rezumează pe amindouă, spunînd că : « Slavii din Dacia sunt, după mărturia *tipului* lor, ca și după *nomenclatura geografică* păstrată, din grupa apusană a *Malorușilor* (Rutenilor) » <sup>1)</sup>

Argumentul antropologic al *tipului* însă, dacă-i brachicefal <sup>2)</sup> sau dolicocefal, dacă-i de culoarea cutare ori cutare a pielei etc., nu poate avea valoare singur. Se știe doar concluziile hazardate și nestabile ale Antropologiei. Așa că numai din el nu se poate susține că « *tipul* » rominesc, fie chiar numai al Moldovenilor, ar fi rusesc sau rezultat al amestecului etnografic cu cel rusesc. Dar chiar de s-ar putea dovedi această asemănare a *tipului* rominesc în genere sau moldovenesc în deosebi cu cel rutean, și atunci nu s-a făcut dovadă că acest amestec s-a întîmplat în vremea plămădîrei și constituirii individualității romine; căci amestecul, care să lase urme în *tipul* antropologic moldovenesc, s-a putut face, prin conlocuire, și mai tîrziu, adică după ce individualitatea rominească se formase deja. Așa cum se poate constata elemente autropologice sau etnografice *sîrbești* la Romîni, numai din pricina și prin conlocuirea noastră cu felurite colonii de ale Sirbilor, în Principatele Romine și în Transilvania etc, *după* *veacul XIII* <sup>3)</sup> fie și numai în perioada Slavonismului de pînă în sec. XVII inclusiv.

1) Cf. *Arhiva* din Oct. 1922, p. 458.

2) Cf. Pič și Amlacher : *Die dacischen Slaven etc*, p. 257 : « înalt, statură voinică, păr și barbă blonde, ochi albaștri, obraz lungueț » ca tip rutean, iar nu sudslav, zice. Pe cînd lorga în a sa *Histoire des Roumains*, București 1922, p. 29 găsește pe Romîni, că ar fi avînd *tipul* autropologic trac; el zice : « L'Anthropologie et l'ethnographie ne constatent pas le type slave chez les Roumains, mais bien le thrace, brun, court de taille, vif de phisionomie ».

3) A se vedea această idee în cartea mea : *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares etc*, p. 305-306.

Argumentul autropologic al «tipului» ar putea avea valoare științifică la Romîni numai dacă i-ar veni în sprijin, spre a-l întări, cel filologic: al «nomenclaturii geografice» și al celor mai vechi cuvinte slave din limba romină vorbită, că acestea ar fi de limbă rusească (ruteană).

Dar în fond nici argumentul filologic n-are valoare științifică, el din următoarele considerații.

Spre a se dovedi că cele mai vechi cuvinte slave din limba romină în deobște sau ale dialectului moldovenesc în deosebi sunt din rusească, ar trebui să se documenteze că ele în ființa lor au anumite caractere cari constituiesc individualitatea specifică a limbii rusești (rutene) în vremea plămădirei aceleia și cari nu sunt bulgare sau sirbești.

Deocamdată admițînd și eu aci părerea aproape generală de astăzi, că limba ruteană e un dialect al rusei, iar nu, cum susțin alții<sup>1)</sup>, că ea e o limbă deosebită de ruseasca moscovită, adică de așa numita velico-rusa, — constatăm că și ruteana ca velico-rusa, încă dela începutul individualizării lor, și limba rusă mamă (strărusa) din care acele 2 dialecte s-au diferențiat mai tirziu, au următoarele cel puțin 3 caractere specifice rusești, prin cari se deosebesc toate și de bulgara și de sirbeasca și de oricare din celelalte limbi slave: a) limba rusă (așadar și ruteana) are, dela începutul existenței sale, deci și în epoca lui Iordanes, cînd cei mai mulți pretind că se plămădea individualitatea limbii romine, sunetul *č* în loc de străslav (urslavisch) *tj* adică *t'* și în loc de bulgar (plsl.) *št*; b) are *ž* (în velicorusa, iar în ruteana *dž* rar și *ž*) în loc de <sup>2)</sup> străslav *dj* adică *d'* și în loc de plsl. (bulgar) *žd*; cuvintele rusești vechi cari demult au intrat în limbile fineză<sup>3)</sup> și lituană<sup>4)</sup> observate în legătură cu limba Evangheliei rusești a lui Ostromir din sec. XI arată că prin sec. VII sau al VIII cel puțin, adică în jurul perioadei lui Iordanes, cînd se plămădea după unii individualitatea organică romină, c) limba rusească avea deja fenomenul specific ei (și velicorusei și rutenei) numit «pervoe pol-

1) Așa Stephan von Smal-Stockij und Theodor Gartner: *Grammatik der rutenischen (ukrainischen) Sprache*, Wien 1913.

2) Cf. *ibidem* p. 95, 485.

3) Mikkola: *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*, Helsingfors 1894.

4) Buga, în *Levčstija* Academiei de Științe din Petrograd, tom XVII (a. 1912), c. 1, p. 4,

noglasie» (german «Vollaut», românește «plenison»): grupele, *olo, ele, oro, ere* în loc de străslav *ol, or, el, er* și în loc de plsl. *la, ra, l'k, r'k*.

Adică: Rușii, în limba lor poporană curată, au zis totdeauna <sup>1)</sup> *odeža, nadeža, obižat' meža, etc.*, cuvinte al căror *ž* corespunde paleosl. deci bulg. *žd*: *odežda* (rom. *odăjde*), *nadežda* (rom. *nădejde*), *obiždati* (rom. *obijdui*), *mežda* (rom. *mejdină*); și au zis <sup>2)</sup> *moči, pečera, mačiha, etc.*, cuvinte al căror *č* corespunde paleosl. adică bulg. *št*: *mošti* (rom. *moaște*), *peštera* (rom. *peștera*), *maš-teha* (rom. *mașteha*).

Tot astfel, cel puțin în sec. VII ori al VIII, adică prin epoca de constituire a individualității romine, Rușii ziceau deja, în limbilor poporană curată <sup>3)</sup>: *boloná, golová, bolóto, zóloto, etc.*, cuvinte pe cari Bulgarul (și Sirbul), deci plsl. slovenica le avea, cum aceștia le au și astăzi: *blana* (rom. *blană*), *glava, blato* (rom. *baltă*), *zlato* (cf. numele topic românesc *Zlatna*); și ziceau încă <sup>4)</sup>: *stononá, górod, storóža, póroch, etc.*, cuvinte pe cari Bulgarul (și Sirbul) le avea sub formele strana (rom. *strană*), *gradz* (cf. rom. *gard*), *prachz* (rom. *prah—praf*); sau ziceau: *terezv, terebovat', veremja, peleva, žaleb, čeremucha, etc.*, cuvinte pe cari plsl. slovenica deci Bulgarul (și Sirbul) le pronunțară: *trăbovati* (rom. *treabă*), *vrám'k* (rom. *vreame > vreme*), *pláva* (rom. *pleava*), *žlábz* (rom. *igălab*), \* *črámucha* \*).

Unii mai admit, în deosebi pentru limba ruteană pe care nu o socotesc dialect al limbii rusești ci limbă deosebită, încă alte caractere specifice originare; așa inițialul *o* în loc de străslav și plsl. slovenic *e* sau <sup>1)</sup> *ie*, ca rus *ozero* <sup>2)</sup>, plsl. *ezero* (rom. *Yezer*), sau *i* în silabe închise în loc de străslav și plsl. *o*, ca rutean *snip, nárid*=plsl. *snopz, narodz*, rom. *snop, norod, etc.* Trec însă peste acestea, pentru că se poate că ele sunt, amîndouă,

1) Sobolevskij: *Lekcii*, p. 21; Wondrák: *Vergl. slav. Gram.* I, 276.

2) Sobolevskij: *Lekcii*, p. 23—27; Mikkola: *Berührungen*, p. 43—46; Kozlovskij, în *Ieslédovanie po russk. jazyku* a Academiei din Petersturg, Sanktpeterburg 1885—1895, I, p. 112—114. Cf. însă și Wondrák: *Vergl. slav. Gram.*, I, 303, cu părerea lui Torbiörson.

3) Wondrák: *Vergl. Slav. Gram.*, I, 350. Cf. riul *Ceremuș* în Bucovina.

4) I. I. Mikkola: *Urslavische Grammatik*, Heidelberg 1913, p. 6 pune pe acest *o* pentru <sup>1)</sup> *e* ca al patrulea caracter specific originar al limbii ruse în deobște, afară de acele *č, ž* și polnoglasie.



ori mai sigur cel al doilea <sup>1)</sup>, fenomene cari s'au produs în limba rusă sau ruteană dupe secolul VII ori VIII, adică mai târziu, dupe perioada lui Iordanes, întrucît pare-se că nici unul din ele nu se găsesc între elementele ruse ale limbilor vechi fineză și lituană. De altfel, poate de aceeași considerație împins, și I. Baudouin de Courtenay <sup>2)</sup> ia tot numai cele 3 caractere specifice de mai sus ca criterii dupe care judecă că Slavii (limba lor) din Rusia, în Italia de nord-est, nu sunt Ruși, pentrucă, anume, nu au în limba lor acele trei rusisme specifice, ci sunt Slovenți.

Din punctul de vedere al acestor 3 caractere trebuiesc observate nomenclatura geografică slavă veche și cuvintele slave vechi din limba comună vorbită ale Romînilor, spre a hotărî dacă ele sunt rusești vechi.

S-a indeletnicit Pič mai întii în a. 1889 cu «terminologia geografică» slavă a Transilvaniei, în munții căreia susține (ca continuitativ) că au trăit Romanii și s-au plămădit Romîni după anul 171 (Aurelian) pînă ce în sec. VI au venit în contact, acolo cu Rutenii; din acest veac Romîni au conlocuit acolo cu acești Slavi mereu apoi, pînă prin al XI veac cînd Rutenii au fost complet asimilați de Romîni. Cam tot așa susținuse Rösler la a. 1871 în *Romänische Studien*, p. 319 și susținu apoi Filevič <sup>3)</sup> în a. 1896. Cu această nomenclatură nu numai din Transilvania ci și mai ales din Moldova și Muntenia s-a ocupat apoi <sup>4)</sup>, după îndemnul și îndrumările mele, fosta mea studentă d-șoara profesoară Margareta Ștefănescu. Iar cu cercetarea cuvintelor rusești vechi în limba vorbită a Romînilor s-a indeletnicit în chip sistematic mai întii Herman Brüske <sup>5)</sup>.

Continuitativul Pič nu aduce însă nici un cuvînt de «nomenclatură geografică» în Transilvania cu rus. *č* pentru străslav *t* bulgar *ѣ* și nici cu rus *ž* pentru străslav *ǰ'* bulgar *žd* <sup>6)</sup>, ci

1) Cf. la p. 12, că *i* dela acest *o* e d'n sec. XVI, după Sobolevskij și documentele moldoslave.

2) În *Note glottologiche intorno alle lingue slave*, Firenze 1881, p. 3.

3) În *Istorija drevnej Rusi*, Varșava 1896. Cf. Jagić, în *AfslPh.*, XIX, 239. Numai că el și Rösler pun, ca necontinuitativi, alte secole.

4) În *Arhiva* din 1921 și 1922.

5) În al lui Weigand *Jahresbericht*, vol. XXVI-XXIX, din a. 1921.

6) Cf. totuși, Oblak, care va fi greșind, p. 139.

numai cu bulg. *št* (de altă natură), ca s. ex. *Gradiște*, *Ploștina* etc.. Nu aduce, de asemeni, nici un nume geografic sigur cu «polnoglasie» *oro-*, *olo*, *-ere*, *-ele*; căci dintre cele 4-5 prezentate de el: *Oboroca*, *Baraso*, *Koronka*, *Balato*, *Zalatno*, *Czik-Szereda*, sunt sau și sudslave fără polnoglasie reală ci numai aparentă, sau pot fi chiar bulgare maghiarizate (căci și limba maghiară are în organismul ei fizic acea «polnoglasie»). Și Ungurii, se știe, vin în Transilvania deja în jurul anului 1000; așa că chiar dela ei au putut rămâne acolo numirile acelea geografice cu polnoglasie. În adevăr, numele *oboroca*, care e și în ruteana sub forma *uborok* și în limba romină vorbită sub forma *oboroc*, se poate să nu fie cuvânt cu «polnoglasie», adică rutean<sup>1)</sup>, ci chiar bulgăresc așa, adică fără «polnoglasie»; se poate, fiindcă nu e neverosimil că el va fi existat cindva, ori poate chiar azi există regional pe undeva corespunzător unui paleoslovenic poate și străslav \**жборзкз*, pe câtă vreme el are și în sîrbă de corespondent cuvîntul *uborak*. Se știe doar, că străslav(=paleosl.=bulgar) *z* devine mai tîrziu în bulgara *o* iar în sîrba *a*; deci străsl. și psl. \**жборзкз* bulg. regional *oborok*, sîrb *uborak*. Cît pentru celelalte cu *-oro* sau *-erè*: *Baraso*, *Koronka*, *Szereda*, pot fi cuvinte bulgare maghiarizate prin «polnoglasie» maghiară, ca în maghiar *barázda* din bulg. *бразда*, maghiar *parázna* din bulg. *празънз*, maghiar *parittyta* din sîrbocroat *praća*, căruia îi corespunde bulg. *праца* și rom. *praște*, sau maghiar *szereda* din bulg. *срѣда*, maghiar *keresztvény* din bulg. *крѣтънинз*. Iar numirile geografice cu *-olo-*, ca *Balato*, *Zalatno*, se poate să aibă, la fel, «polnoglasie» maghiară iar nu rusească, adică așa cum limba ungurească mai are lacul *Balaton* (german *Plattensee*) în Ungaria însăși, un cuvînt bulgăresc (ar putea fi și slovean) maghiarizat căruia îi corespunde bulg. *блато*=rom. *baltă*, sau cum mai are maghiara: *kaláka* din bulg. *тлака*=rom. *claca*, ori *palást* din bulg. *плацъ*.

Așa că, tot ast-fel, Maghiarii au unгурizat, cînd au intrat în Ardeal, numirile mai vechi bulgare *блато* (rom. *baltă*) în *Balato* și *златно* în *Zalatno*. Iar această ungarizare, pe unde au pătruns mai cu putere Maghiarii, e cu atît mai sigur că s-a întîmplat, cu cît cele mai multe numiri geografice slave din Transilvania sunt cu fonetismul *bulgar* corespunzător acelei «polnoglasie»: (scrisă

1) Cum e socotit și în al lui Weigand *Jahresbericht*, XIX-XX p. 77 și V, p. 322.

de obicei *-ara -ala* ungurește, iar rusește cu *-oro, -olo*): Slatina (nu Solotina, cu polnoglasie, Straja (nu Storoja, cu polnogl.), Bra- niște (nu Boroniște, cu polnogl.), Bradatu (nu Borodatu, cu pol- nogl.), Gladin (nu Golodin, cu polnogl.), Blag (nu Bolog, cu polnogl.) etc. Numiri prezentate de însuși Pič.

Dar pe lingă aceste numiri pe cari Pič le socotește, greșit precum vedem, rusești în Transilvania, el aduce, ca fiind hotărîtor rusești în această dovedire, numele geografice de acolo cari au rădăcina chiar *Rus* și *ro*<sup>1)</sup>; așa localitățile: *Ruscior*, Roșca, plaiul Rușilor, Rusu, Ruseni (cari se află în limba maghiară sub forma cu «polnoglasie» *Orosz*), Rușinoasa, *Rovina* etc. De cit și această susținere e greșeală. Mai întii, rădăcina *Rus* nu poate însemna numai de cit nația rusească, poporul rus; dovadă e faptul că în Rusia și în limba rusească se află localitatea *Rustoka* și *Rostoka*, nume care nu înseamnă nici de cum pe Rus<sup>2)</sup>. Acelaș lucru se poate susține și despre numile cu această rădăcină din Dacia răsăriteană, Numele cu *Rus* din ținuturile Transilvaniei, în deosebi, unde sunt vechi coloni de Sași, poate fi mai curînd un derivat (sub forma *rus* și *reuss* s. ex. în Reussbach) din participiul *runis* luat ca substantiv al verbului vechi german *rimen* care înseamnă: curgere, izvor, rîu, patul, rîului; în limba Alemanilor acest cuvînt suna chiar *rûs, russe, ruese*<sup>3)</sup>. Iar fonetismul *ro* din *Rovina* nu e numai rusesc<sup>4)</sup> ci și bulgar dialectal, cum dovedește limba bulgară de astăzi în care acel fonetism se află nu numai la acelaș cuvînt ci și în *rob* față de plsl. *рѡбъ*, în *robuvam* (rom. robesc) etc.<sup>5)</sup>. Însăși bulgara plsl de altfel, posedă *рѡбъ* = șanț, care, evident, are aceeași rădăcină cu *rovina*<sup>6)</sup>. Nu mai vorbesc că cuv. rom. *rușine, roș* n-au nici o afacere cu *Rus*.

Nici un nume d'n «nonenclătura geografică» a Transilva-

1) Acest argument îl aduce, apoi, și Filevič în *Istoriја drevnej Rusi*.

2) Cf. Jagič, în *AfslPh.*, XVII, 316 și XX, 22-3.

3) I. Wolff: *Die deutschen Dorfsnamen in Siebenbürgen*, Hermanstadt 1881, p. 83.

4) Cum se crede și în al lui Weigand *Jahresbericht*, XIX-XX, p. 75, că ar fi «klruss, roven», *rovina* Ebene, flaches Feld».

5) Cf. studiul meu în *Arhiva* din April 1922, p. 165 și Ianuar 1923, p. 8; de asemeni Miklosich în *Beiträge, Cons. II*, p. 36.

6) Miklosich: *Beiträge, Cons. II*, 36.

niei, așa dar, nu e sigur de origine rusească, și de acea nu se poate susține, pe temeiul lor, cum fac Pič și Filevič, că Ruteni au locuit cu Romîni acolo, pe timpul plămădirei și constituirei individualităților etnice a acestora din urmă, care după exagerarea lui Ov. Densușianu s-ar fi săvîrșit în sec. XIII, iar după alții înainte.

Constatarea aceasta e. de altfel, în acord și cu Istoria cea mai critică; căci, cum ea arată, nici un izvor istoric vechi nu spune (cum se sforțează a scoate Benkő, Pič sau Filevič) că Rutenii ar fi trăit în mîasă pe atunci în Transilvania. Nici din Jordanes, nici dela rusul Nestor, nici dela orice alt scriitor nu rezultă aceasta, ci numai că Rutenii trăiră în Moldova veche sub numirile de Antes, Tiverci, Uliči, etc. din sec., VI pînă după al XII veac <sup>1)</sup>, dar că în restul apusan al Daciei Traiane, deci și în Transilvania, locuiră pe atunci Slovenii cari dela o vreme se numiră Bulgari.

Cercetarea d-șoarei prof. Marg. Ștelănescu (în *Arhiva*) însă ne învederează relativ multă «nomenclatură geografică» ruteană în Moldova, spre deosebire de Muntenia și Transilvania unde nu e deloc sigur. Astfel numai în Moldova veche (în care intră și Bucovina și Basarabia) sunt numele: *Horodiște, Horod, Horodniceni, Voroneț, Vorona, Storojineț, Soloneț, Boloata, Zaboloteni, Bercena, Berezeni, Brahariul, Halița, Huluba, Hulubiștea, Hora, Havri-lești, Pohorlăuși*, etc. Dacă observăm nomenclatura geografică din Moldova din punctul de vedere al celor 3 caractere specifice rusești pomenite, vedem mai întii că nu se află în ea: rus. *ѣ* pentru străslav și bulg. *ѣ*. O singură dată găsesc, numai în Bucovina însă, numirile de *Obcina* și *Obcinoura* <sup>2)</sup>. Dar acest cuvînt desigur nu e cu rădăcina paleosl. *община* = communis, rom. obște, așa ca să aibă specificul rus *ѣ* pentru străslav *tj* (*t'*) = bulgar *ѣ*; ci va fi străslav chiar așa, fiindcă tot astfel e în sîrbo-croata sau sloveana, în al cărei teritor se găsește numit *Općina* <sup>3)</sup> un deal de lingă Triest. Apoi, nu se află în nomenclatura geografică slavă

1) Cf. studiul meu în *Arhiva* din Oct. 1922 p. 465 și din April 1922 p. 162; de asemenea P. I. Safarik: *Slovanské Starožitnosti*, II, 221.

2) E și ca cuvînt comun în limba documentelor moldo-slave din sec. XV cu sensul: coană de deal. Așa: *опчина до обрѣща хоморекар(о)* (I. Bogdan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, 607.)

3) Vezi Iveković și Broz: *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, ad voc.

d'n Moldova nici caracterul al doilea, *ž* în loc de străslav *dj* (*d'*) și bulg. *žd*, ci e chiar numai *žd*; așa satul Grajduri din jud. Iași. Găsim însă în «nomenclatura geografică» slavă din Moldova al treilea caracter rusec, «polnoglasie», ca în numirile de mai sus: *Horodiște*, *Horod*, *Soloneț*, *Boloata* etc. Ba la aceste numiri se mai află manifestat, în afară de acela al treilea caracter rusec general, și caracterul *specific rutean* (care nu i și *velicorus*): *h* gutural pentru *general* rus *g* de din *nainte* de a se naște în ruteana acest *h* din *g*; așa în *Horodiște*, *Horod*, în loc de vechi rus și vechi chiar rutean: *Gorodiște*, *Gorod* cu «polnoglasie».

Cuvintele rusești veci intrate în limbile fineză și lituană arată că acele *č* și *ž* pentru bulg. *št*, *žd*, există în limba rusă încă dela originea, dela diferențierea ei din străslava <sup>1)</sup>; există, deci, și în sec. IV sau VI cînd Rușii se scoboriseră din patria străslavă în Dacia Traiană și cînd pe aci au putut intra în atingere cu Romîni (după teoria continuitatistă). Aceleași cuvinte din fineza și lituana, însă, mai arată că «polnoglasie» nu exista în limba rusă și ruteana înainte de sec. VII sau VIII p. Chr. <sup>2)</sup> ci numai de atunci încoace. De altă parte Istoria limbii rutene <sup>3)</sup> arată că guturalul *h*, specific al ei, a început a se naște din anteriorul și rusec general *g* în sec. XII și predomină în al XIV veac.

Deci, înainte de sec. XII ruteana avea ca și restul (*velicorus* s. ex.) al limbii rusești: *Gorod*, *Gorodiște* etc.

Aceste constatări ale Stavisticiei ne arată că numirile (cu polnogl. și *h* p. *g*) din «nomenclatura geografică» pomenită a Moldovii nu au putut veni Romînilor mai înainte ci numai cu începere din sec. XII.

Cum nu se poate admite, fiindcă nimic nu îndrituește, și cum nici nu admite nimeni exagerarea lui Ov. Densușianu <sup>4)</sup>, că deabia.

1) Cf. Mikkola : *Berührungen* și *Urslav. Grammatik*, și Buga în *Lečstija* (Acad. Petersb.), XVII, 1, p. 4.

2) C. Mikkola : *Berührungen*, și Jalo Kalima : *Die ostseefinischen Lehnwörter im Russischen*, Helsingfors 1915.

3) Sobolevskij : *Lekcii* și Marg. Ștefănescu în *Arhiva* din Ianuar 1922, p. 75.

4) De altfel Dens. însuși n-a observat contrazicerea în care se pune, cînd susține că individualitatea limbii romine s-a constituit definitiv în sec. XIII și spune că numai limbă bulgară, dar nu și cea rusă (căci dinsul nu are elemente rusești) a intrat în constituirea acestei individualități.

în sec. XIII s-a constituit definitiv individualitatea etnică a limbii și nației românești; cum, deci, această individualitate exista definitivă deja de mult înainte, evident că aceste numi geografice ale Românilor Moldovii nu fac parte integrantă din individualitatea limbii române, ci sunt adausuri *posterioare defînitiunii* acestei individualități.

Așa stă lucrul cu acea «nomenclatură geografică» a Românilor.

Dacă se cercetează cuvintele rusești din limba română *vorbii* (afară deci de «nomenclatura geografică») din punctul de vedere al celor 3 caractere specifice rusești, se observă mai întâi (ceea ce Brüske nu remarcă în studiul său) că, întocmai ca la «nomenclatura geografică», nu e nici unul cu rus. *č* în loc de străslav *čj* (t') și bulg. *št*, nici cu rus. *ž* în loc de străslav *dj* (d') și bulg. *žd*; se află însă citeva cu «polnoglasie»: *boroană* în Moldova pentru muntenescul «grapă», *corovatic* în Moldova pentru planta «coada vacii» în Muntenia, *coromislă* în Mold. pentru «cobiliță» în Muntenia, *corôpcă* în Mold. pentru «cutie» în Munt., și *colotesc* în Mold. pentru «clătesc» în Munt., *holotă* în Mold. pentru «gloată» în Munt., *năvoloacă*, *toloacă* etc. în Mold. Se mai observă apoi, la acestea cu «polnoglasie» (ca și la numi geografice, ca din cele pomenite mai sus), că au unele și caracterul specific rutean gutur. *h* pentru vechi *g* care-i străslav și rusesc general: *holotă* etc. Iar pe lângă acestea, se mai observă la cuvintele rusești din limba română *vorbii* și faptul că (întocmai ca la «nomenclatura geogr.»), nu au nici unul un alt caracter specific malorus (nevelicorus, deci): sunetul *i* născut dela o vreme din mai vechiul rutean, rusesc general și străslav, *o* lung (ca s. ex. rutean actual *bîg* din vechi rutean, rus și străsl. *bogъ*=dumnezeu). Observ aci ce n-a observat Brüske: că dovadă că acest *i* din mai vechi *o*<sup>1)</sup> s-a produs în ruteana nu în sec. XV, ci într-al XVI, cum susține Sobolevskij, e faptul că acest fenomen nu se găsește de loc manifestat nici în limba documentelor moldo-slave ale sec. XV din Moldova<sup>2)</sup> care are multe influențe ale limbii rutene vorbite de atunci.

Toate aceste observări adunate la un loc și legate între ele

1) Cf. și aci mai sus, la p. 6.

2) Cf. Ion Bogdan, în *Sbornik u slavu V. Jagiča*, p. 374: «Kommet in den moldauischen Urkunden. o=i und e (russ. ě)=i nicht vor».

ne învederează mai întii, că un număr din cuvintele rusești ale limbii *vorbite* rominești sunt specific rutene, ca și cele din «nomenclatura geografică» a Moldovii. Apoi, cele ce am arătat cu privire la localizarea în  *timp*  a fenomenului «polnoglasie», la nașterea gutur. *h* din *g*, și cu privire la nașterea lui *i* din *o* învederează că aceste cuvinte rutene n-au putut intra în limba romină nici înainte de sec. XII, nici după sec. XV, ci în veacurile XII-XV inclusiv. Ceea ce a observat și Brüske, ce e dreptul. Dar tot din acele observări ce făcui aci se mai vede, în același timp, că cuvintele rutene *cari* au *acele fenomene* specifice ale acestei limbi nu există în limba romină de pretutindenți, ci numai în cea din Moldova (cu Bucovina și Basarabia), nu există adică nici în Muntenia, nici în Transilvania. Ceea ce *în parte*, adică pentru Muntenia, iarăși, observă și Brüske.

Ceea ce însă nu bagă de seamă Brüske e că, din suma de 364 cuvinte (afară de cîteva derivate) ce el dă în cercetarea sa ca rutene în limba romină din Moldova, cea mai mare parte (anume dintre cele cari n-au fenomenele «polnoglasie» și n-au *h* pentru *g*) nu se găsesc numai în romiia Moldovii, cum crede dinsul, ci și în cea a Munteniei. Astfel, se află și în limba romină din Muntenia și parte și Transilvania, nu numai din Moldova : achiu, bahnă, bașcă, baniță, bechet, biciu, bolniță, borș, brișcă, brutar, bulat, burcă, burduf etc. Din «Glossar»-ul de 364 cuvinte al lui Brüske sunt astfel și în Muntenia și Transilvania, nu numai în Moldova, cel puțin 135 de cuvinte, rămînînd, dar, numai 200 și ceva specific în Moldova. Cînd lucrul stă astfel, și așa este, concluzia sa, care-i și a mea, de altfel, că cuvinte rusești sunt numai în limba romină veche moldovenească dar nu și în cea munteană veche, ar fi greșită ; atunci ar trebui să se scoată o altă concluzie, anume : că sunt cuvinte rusești vechi în amîndouă aceste subdialecte ale rominei.

Dar că această *nouă* concluzie n-ar putea fi justă ne indică mai întai faptul, că ar fi greu de admis că ar fi realitate ca în Muntenia și Transilvania să nu fie nici o numire de „nomenclatură geografică” rusească ca în Moldova, să fie însă peste 100 de cuvinte numai în limba *vorbită* a Munteniei. Ca și cum influența rusească a *conlocuiri* de cîteva veacuri s-a silit să facă așa, *alegînd* în chip *conștient*. Evident că astă nu se poate și că, deci, acea nouă concluzie n-ar corespunde realității istorice și ar fi o greșală de judecată.

Dar mai e ceva. Brüske n'a observat că din cuvintele ce el dă în „Glossar“ ca rutene și numai ale Moldovii, sunt unele, în deosebi cele ce se găsesc și în limba romină vorbită în Transilvania și Muntenia, cari (neavînd nici rus. *ѣ, ѝ* pentru bulg. *ѣ', ѝд'*, nici polnoglasie, nici *h p. g*) pot să fie bulgărești și rusești în același timp, căci, cu o anumită formă, sunt chiar străslave; așa sunt: bahnă, biciu, cazanie, cneaz, voivod etc.

Acestea pot fi deci, chiar bulgărești, iar nu rusești cum le dă Brüske. Iar cît pentru altele, un rest pînă la 135 de cuvinte din Muntenia, cari se află numai aci, nu și în Transilvania, pot fi rutene și velicoruse *mult posterioare* epocii veacurilor XII—XV, pot fi, anume, intrate în Muntenia și în Moldova prin *oștirile rusești* ale diferitelor *ocupații* de după Petru cel Mare (a. 1711) pînă la a. 1848, deci din un alt secol și jumătate (cf. la Brüske p. 65). Aceste ocupații ale oștirilor rusești, au lăsat, prin *conlocuire cu Romîni în orașe și sate*, limbii romine din *amîndouă* Principatele — și cuvinte rutene și velicoruse; căci în oștire erau înroiați și Ruteni și Moșcoviți adică Velicoruși. Din acestea erau rest *nebulgar*, pînă la numărul de 135, cuvinte ca: achiü, ahotnic, astrahan, bolniță, borș, brac, brutărie, bulat, bunt, caraulă, cartuș, carboavă, calic, cazac, cazon, chivără, cobză, covor, dopros, droșcă, dușcă etc.

Cum că ocupațiile oștirilor rusești, (cari cuprindeau și Ruteni), ne-au dat multe așa cuvinte rusești și rutene cu începere de la Petru cel Mare încoace, ne dovedește o cercetare scăpată din vedere lui Brüske a învățatului rus N. A. Smirnov sub titlul: *Zapadnoe vlijanjenie russkij jazyk v Petrovskuju epohu* («Influența apusană asupra limbii rusești în epoca lui Petru») publicată în «Sbornik» al Academiei de Științe din Petersburg, vol. 88 (a. 1900). Cercetînd limba rusească a scrierilor ruse de dinainte de Petru cel Mare și pe cea a celor din epoca acestui țar prin care Rusia intră puternic în legături cu apusul civilizată, Smirnov a constatat că foarte multe (vre-o 3000) de cuvinte franceze, engleze, belgiene. olandeze etc. au intrat în limba rusească *numai din vremea lui Petru*, dar *nu erau în ea înainte*.

Eu, cercetînd aceste cuvinte ale limbii rusești devenite vorbe ruse de pe vremea acestui țar, observ că multe din ele, cel puțin 220, sunt și în limba romină a Munteniei și Moldovii de atunci încoace pînă pela Regulamentul Organic și anul 1848, ba unele chiar pînă astăzi. Așa că, de acum va trebui să se înțeleagă alt-



fel și cercetarea lui Sanzewitch, din al lui Weigand *Jahresbericht*, II (a. 1895), care nu găsea atunci de cât «cel puțin 100 de cuvinte» rusești de proveniență *apusană* (romanică și germană) la Romîni.

Din mulțimea celor peste 220 cuvinte din limba rusească a epocii lui Petru — citez dela Smirnov barem citeva, transcriindu-le pronunțarea rusească în litere romine: *informația*, *instalația*, *cavaleria*, *orația*, *instrucția*, *cașelaria*, *campania*, *condiția*, *convenția*, *lecția*, *linia*, *amuniția* și *muniția*, *nația*, *ocazia*, *poliția*, *porția*, *pretenția*, *stanția* etc.; *ințrument*, *ințrigrant*, *compliment*, *concurrent*, *document*, *muzikant*, *paket*, *parapet*, *port*, *sentiiment* etc.; *contrabanda*, *cavaler*, *cuvertura*, *spirț*, *tabașerca*, *tractir*, *calibru*, *manjeta*, *șurup*, *cordon*, *čokolad*, *ofițer*, *madama* etc., etc. (Finalul *-ia* se pronunță *-iia*.)

Evident, toate pronunțate *identice* ca în limba romînă; ba și accentul îl au în general la fel.

Din Istorie se știe precis astăzi, că de la Petru încoace Romîni n-au trăit în conlocuire permanentă, ca din secol. XII-XV, cu Rușii, ci numai în conlocuirea *nepermanentă* a ocupațiilor ostășești. Această constatare invederează că acele cel puțin 220 cuvinte rusești din care fac parte aceste ce citai aci, au intrat în limba romînă pe rînd, poate că cu începere chiar dela Petru cel Mare citeva, iar altele poate mai în urmă, adică pe vremea ocupațiilor posterjoare de subt Ecaterina II și după aceasta. Și zic că poate chiar pe vremea lui Petru, pentru că deja în «Cel mai vechi dicționar latino-rominesc de Todor Corbea manuscript de pe la 1700»<sup>1)</sup> se constată în limba romînă deatunci neologisme de nuanță rusească (ca cele arătate de Smirnov tot pe-atunci la Ruși); anume e: *declamația*, *orația* etc., dintre cari *orația* e și la Smirnov. Ba, în Psaltirea, tradusă de același Corbea pela 1725 și dedicată țarului Petru cel Mare «întru tot prea seninatul și prea putincoșul împărat și monarh a toată Rusia», mai stă scris că acest țar e „*Maestatul* lui cel împărătesc, prea milostivul meu stăpîn“, din care cuvîntul *maestat* se află și la Smirnov.

1) Cf. Prof. Gr. Crețu: *Cel mai vechi dicționar latino-romînesc de Todor Corbea*, Busurești 1905, p.<sup>o</sup>8. Crețu însă pare a nu ști că același Todor Corbea a tradus în versuri rominești cam pela a. 1725, și avem în manuscris Psaltirea, pe care a dedicat-o lui Petru cel Mare. (Cf. Dr. Gr. Silași în *Transilvania din 1875* p. 141 și Ion Bianu: *Psaltirea în versuri întocmită de Dosoftei*, p. XXXIV).

Dar firește că fatal trebuie să admitem, că *odată cu* aceste cuvinte culturale asemănătoare cu cele arătate de Smirnov la Ruși, ca orașii și informațiile, instalațiile, cavaleria etc., au intrat în limba română tot prin aceste conlocuiri *nepermanente* ale *ocupațiilor militaro-politice*, și *alte cuvinte* din trupele de Ruteni și de Moscoviți dela noi, anume cele din acele 135 dela Brüske, ca : achiü, ahotnic. astrahan etc.

Nici nu se poate concepe altfel, după o cugetare și observație solidă.

În rezumat, pe de o parte faptul că în «nomenclatura geografică» a Munteniei (și Transilvaniei) nu există cuvinte numai cu caracterele specific rutene ale «polnoglasiei» și *h* pentru *g*, ca în Moldova (nu există adică, s. ex. Storojești, ca în Moldova, ci numai Străjești, nu există Soloneț sau Solotina ci numai Slatina etc.), iar pe de alta faptul, că în limba *vorbită* a Munteniei se află cuvinte rusești,—amîndouă aceste fapte legate cu celelalte de mai sus ne arată că cuvintele rusești ale limbii romine *vorbite* au intrat în aceasta nu prin conlocuire *permanentă*, ca în Moldova; căci atunci nu se putea ca Rutenii să nu boteze și în Muntenia și Transilvania, ca în Moldova, localități cu «nomenclatură geografică» ruteană; ci au intrat în romină pe altă cale, anume prin conlocuirea vremelnică, *nepermanentă*, a oștirilor de ocupație, au intrat, deci, cam dela epoca lui Petru cel Mare încoace. Ceea ce, ca concluzie finală, va să zică că cuvintele rusești din limba muntenească nu sunt așa de vechi (dintre sec. XII—XV) ca cele ale rominei din Moldova, ci mult mai noi de cît crede Brüske : din sec. XVIII și XIX.

Concluzie care e în concordanță și cu izvoarele istorice ce avem astăzi, și cu Iordanes și cu Nestor etc., din cari rezultă că, încă din sec. VI Slovenii (= Slavii Bulgari) locuiau în Muntenia și Transilvania, iar Antes (= Slavii Ruși) trăiau numai în Moldova cea veche (cf. *Arhiva* din Iulie 1922, p. 336 și din Oct. 1922, p. 465).

Ast-fel că, cuvintele rutene (și moscovite) ale limbii romine vorbite, ne fiind intrate în această mai înainte de cît din veacul XII încoace, nici despre ele, ca nici despre cele din „nomenclatura geografică” rutenească a Moldovii, nu se poate, din același motiv ca la acestea din urmă, să se susțină că au intrat în constituirea individualității limbii romine care atunci avea deja de mai înainte ființa ei proprie, ci această individualitate s-a constituit chiar fără ele.

Față de acest rezultat însă, rămîne, totuși, ceva de observat.

Pe cită vreme „nomenclatura geografică” slavă e foarte mult mai ales ruteană (cum rezultă 'n deosebi din cercetarea po-  
menită a d-șoarei prof. Marg. Ștefănescu), ea e numai în foarte mică măsură cu caracter fonetic bulgăresc, 'și, și atunci are numiri topice mai numai dintre cuvintele comune ale limbii vorbite intrate în romînă (ca luncă, dumbravă etc.). Astfel, numai de cîteva ori apar în Moldova numiri geografice ca *Lunca* sat în jud. Neamțu, satul *Luncani* în jud. Bacău, *Botoșani*, muntele *Luncaș* în jud. Suceava, sau satul *Dumbrava* în jud. Tecuci, satul *Dumbrăveni* în jud. Neamțu, *Botoșani*, *Vaslui*, pîriul *Dumbrăveni* în jud. Tutova, satul *Dumbrăvița* în jud. Suceava. Numiri cari își au corespondente pe paleosl. (bulgare) лѣка, дѣрава, —ица, măcar că, ce e dreptul, înainte de sec. X<sup>1)</sup> și în al VIII al celor dintii atingeri ale Rușilor cu Finezii<sup>2)</sup>, chiar limba strărusească avea (încă din străslava) nazalismul acesta cu *un, um*, corespunzător paleosl. (bulgar) cu ѡ. Tot așa, față de numirile geografice mai ales cu ruseasca „polnoglasie” (arătate de Marg. Ștefănescu), de-abia de cîteva ori se află în Moldova numiri cu caracter bulgăresc (în genere sudslav) fără polnoglasie, ca *Slunic*, pîriu și sat în jud. Bacău, *Slatina*, sat și pîriu în jud. Bacău, minăstire în jud. Suceava. De asemeni, față de nici o numire, ce e dreptul, cu rús. *č* pentru străslav *tj* (t') bulg. *št* și cu rus *ž* pentru străslav *dj* (d'), bulg. *žd*, găsim în Moldova cel puțin pe bulg. *žd* : în Grăjdeni sat în jud. Tutova, *Grajiuri* sat în jud. Vaslui, admițînd că acestea ar fi așezare omenească foarte veche.

Cam atita tot, ca numiri geografice, cu caractere evident și neîndoios bulgărești în Moldova. Pe cită vreme Muntenia, care n-are de loc rusești (vechi), e plină numai de numiri geografice bulgare: cu *št* și *jd*. Limba comună vorbită moldovenească (romînă) însă are, în elementele ei slave, mai ales de acele cu caracter bulgăresc, întocmai ca nomenclatura geografică și ca limba romînă vorbită din Muntenia și Transilvania. În Moldova se zice, în adevăr, în limba vorbită, cu caracterele fonetice specific bulgare (adică cu *št* și *žd* pentru rus *č* și *ž*) ca în Muntenia și Transilvania: *grajd*, *praștie*, *răpștesc*, *slănină*, *dîmb*, *dumbravă* etc, iar nici de cum cu caractere fonetice rusești (rutene), pe cari în

1) Cf. Sobolevskij : *Lekcii*.

2) Cf. Mikkola : *Berührungen*.

Moldova le găsim aproape numai în „nomenclatura geografică“ și numai excepțional în câteva cuvinte din limba vorbită moldovenească (cf. p. 12). Ba chiar și în nomenclatura geografică, ca în limba vorbită, nu cu toate 3 caracterele rusești; căci nu au nici rus. ѣ pentru bulg. ѣ, nici rus. ѝ pentru bulgar. ѝ.

Această diferență *cantitativă*, în privința cuvintelor slave, între „nomenclatura geografică“ și limba vorbită românească din Moldova mi se pare că nu s-a observat pînă acum. Ea însă trebuie făcută, căci se întemeiază pe constituția limbii moldovenești însăși și arată că și aceasta din urmă, al cărei element rusesc nu îl e mai vechi de cît din sec. XII, are elementu-i bulgăresc *la fel* cu limba romînă a Munteniei și, deci, tot așa de vechi ca al acesteia, *mai vechi*, adică, de cît elementul rusesc al ei.

Deosebirea e numai, că elementul bulgăresc a intrat pe *aceiași* cale în limba vorbită moldovenească și muntenească, dar în „nomenclatura geografică“ a Munteniei și Transilvaniei a intrat pe *o cale*, iar în Moldova pe *alta*. Ceea ce va să zică, cum mai amănunțit voi arăta în Concluziile acestei cercetări, că Romînii moldoveni au trăit *mai întîi* la un loc cu cei Munteni, adică în o regiune (voi arăta care) *unde* conlocuiră, cu ei, toți Slavii bulgari cari deteră și unora și altora cuvintele din limba romînă vorbită (și munteană și moldovenească) cu bulgăreștile specifice *ѣ* și *ѝ*; *în urmă*, unii din aceiași Romînii încă nenuanțați, desfăcîndu-se din aceștia nenuanțații și nefiind nici ei încă nuanțați moldovenește, porniră în spre *Moldova*, unde ajunseră în sec. XIII, dacă nu se poate cumva susține că chiar din sec. XII, și, după ce se așezară *aci*, unde locuiau Rutenii încă din al VI veac, asimilară populație din aceștia din urmă, moșteniră dela ea «nomenclatura geografică» numeroasă și puținele cuvinte din limba ruteană vorbită de ea (de populație) cu rutenismele specifice *oro*, *ere*, *olo* (polnoglasie) și cu *h* pentru mai vechiul *g* (corovatic, *holotă* etc). Din sec. XII au început acești Romîni a se nuanța moldovenește din pricina elementului rutean ca care conlocui și se amestecă.

Din cele ce am expus pînă acum în acest studiu rezultă, că nu se poate susține că limba ruteană (rusească) a intrat în constituirea individualității etnice a celei romîne; căci ea n-a pătruns în romîna de cît deabia cu începere cam din sec. XII, cînd aceea individualitate se formase deja de mult înainte.

De altă parte, din argumentările documentare, ce am făcut în *Arhiva* dela Ianuar 1922 sub titlul «Originea celor mai vechi

«cuvinte și instituții slave ale Romînilor», rezultă evident, că nici limba sîrbească<sup>1)</sup>, n-a intrat în constituirea individualității celei romine.

Rămîne dar, că cele mai vechi cuvinte slave intrate în limba romînă nu sunt nici rusești nici sîrbești, ci bulgare. Scopul nostru, în această dizertație, e însă, cum am anunțat încă dela începutul ei, documentînd filologiceste, că nici limba bulgară n-a intrat în constituirea *individualității* celei romine, pentru că chiar ea a pătruns în cea dintîi *după ce* aceasta își constituisese deja individualitatea sa etnică. Vom documenta anume, că limba bulgară a intrat în romîna nu între sec. IV sau V-VII, adică în epoca lui Iordanes, cum s-a crezut pînă acum, nu adică în perioada limbii paleoslovenice care se sfîrșește cu sec. IX, ci în epoca post-paleoslovenică care începe cu veacul X.

Această argumentare o vom face, deci, răsturnînd clădirea acestei teorii paleoslovenice pe care, cu privire la limba romînă, o intrupează Miklosich în vremea din urmă. Formularea sau susținerea ei de către acesta (ca și de înaintașii săi) se întemeiază însă pe o scăpare din vedere și la dînsul, iar susținerea mai departe a acestei formulări a lui de către filologii și istoricii de după el pînă astăzi se întemeiază pe necunoașterea datelor Slavisticii noi, care a evoluat mult dela Miklosich încoace, deosebindu-se de el în multe privinți.

De aceea, spre a putea trece, în sfîrșit, la argumentările noastre pentru această teorie, a postpaleoslovenismului, să arătăm mai întîi care-i scăparea din vedere a lui Miklosich (care-i de altfel și a înaintașilor și urmașilor lui), și, apoi cari sunt evoluțiile și deci noule achiziții științifice ale Slavisticii dela el, adică de la cercetarea-i cu privire la limba romînă și elementele slave dintrînsa, pînă astăzi.

Aceasta o voi face în alt număr al *Arhivei*.

Ilie Bărbulescu.

---

1) Tot la acest paragraf mă refer și cînd, în «Arhiva» din Oct. 1922, p. 474, vorbesc despre neștiințificitatea acestei idei greșite, care-i numai a lui Iorga.

## Dialectele italiene de sud și limba română.

(U r m a r e)

4. 1) *e* neaccentuat devine *i* în dialectele calabrez și sicilian, ca și în românește (în graiul moldovenesc, apoi în macedo- și megleno-romin mai cu samă). Scerbo o. c. nu pomenește nimic despre această transformare fonetică; în schimb găsim numeroase exemple de  $e=i$ , mai ales final, în dicționarul lui Dom. de Cristo: *ammutiri, apriri, cadiri, chiamari, crepari*, etc. Sic. *abivirari, battiri, bestii, cammisuni, ciciru* 'cece', *cori*, etc.; cf. de

1). În legătură cu aprecieri mele despre Das Dalmatische (v. introducerea prezentului studiu), M. Bartoli îmi face cunoscut printr-o scrisoare din 18 Ianuarie a. c. că în această operă el s-a interesat mai mult de *fruptul* decât de *cauzele* existenței numeroaselor coincidențe între limbile din grupa apeninobalcanică. Abia mai târziu, în alte studii (v. de pildă Miscellanea Hortis, pg. 894 urm. și Giornale storico della letteratura italiana LXIX, pg. 383 urm.) cercetează pricinile acestor asemănări, ajungând la concluzia că atât motive etnice (anumite inovații lexicale și gramaticale de origine oscă-umbră și greacă s-au propagat din Italia centrală și meridională în Peninsula Balcanică), cât și comunicația au contribuit la înrudirea de aproape a limbilor menționate. Cu alte cuvinte B. încearcă un compromis între cele două ipoteze oarecum diferite. Și pe mine mă preocupă în lucrarea de față tot numai faptele, căciace am afirmat indirect și despre B., când am spus că la explicarea cauzelor acestei înrudiri «afectează oarecum scepticism...». Deaceia am renunțat la darea unei bibliografii mai bogate a chestiei, întrucât am crezut că prin asta nu s-ar fi înmulțit materialul studiat de mine, deși recunosc că nu toate studiile lui B. îmi erau cunoscute (între altele, pentru motivul că Giorn. stor. mi-a fost și mi este inaccesibil).

În ce privește observațiile de amănunt, B. spune în aceeași scrisoare că pe *resăritoare* (sau *ri-*) și *sabură* le-a luat din Cihac. Cu asta tot nu lămurește rostul citării acestor cuvinte, care sînt suspecte supt atîtea raporturi și lipsesc în dicționarul lui Tiktin, cu mult superior celui al lui Cihac, ca să nu mai amintesc de Pușcariu, Etym. Wb. *Turtă* cu însemnarea 'Art Brot' există și în daco-, nu numai în-macedoromin. Despre *feastă* B. 'zice acum că a fost învins de *caput* în înțelesul de 'Kopf', dar spusele lui din Dalm. I, § 306 nu pot fi interpretate astfel. Este drept că în Zeitschr. f. rom. Ph. XXXII, pg. 2, 15 revine asupra chestiei, lămurind că în Italia meridională și centrală *testa* e mai puțin înrebușat, iar în Pen. Balc. *caput* domină în mod absolut.

Gregorio, o. c., pg. 51 numeroase exemple de *e* neacc = *i*, iar la pg. 47, explicații asupra naturii fiziologice a acestui *i* care se apropie mult de *e* închis. Tot la pg. 47 prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* (și în *a*), precum și aceia a lui *o* neacc. în *u* (v. mai jos) sint numite 'regule care nu admit excepții'.

5. *e* (=lat. clasic *ĭ*) neaccentuat din interiorul cuvintelor proparoxitone s-a păstrat în unele cazuri, în care a dispărut din italiana comună. *Digtus* > neap. *jideto*, cal. Cr. *jiditu*, sic. *jiditu*; Pușcariu, Etym. Wb. 497 citează pe lecc. *diștu*; cf. și Candrea-Dens. 478. *Përšicus*, -a > abr.<sup>2</sup> *perzeche*, agn. *pierseke* 'pesco', *pierșike*, *priezeke* 'pesca', camp. *perzece* (nr. 22, 125), neap. *pierzeco*. *Pulicem* > irp. *polecio*, neap. *polece* și deriv. *pollecara* 'pulciaja', cal. Sc. *pulice* și deriv. *pulicaru* 'sorta d'arbusto, di foglie giallognole, fiore arancio', cal. Cr. *pulici*. *Soršcem* > abr.<sup>2</sup> *soreche*, mai obișnuit *surecone* 'grosso topo, topo tettalolo' <sup>1)</sup>, irp. *sorece*, camp. *sorece* (nr. 34), neap. *sorece*, tar. *sorece* (nr. 30), cos. *surice* (nr. 11), cal. Sc. *surice*, cal. Cr. -i. Cf. rom. *deget*, *përșic(ă)*, *purice*, *șoarece*. V. M.-Lübke, Rom. Gr. I., § 332 urm. și Candrea-Dens. 1387.—Tot aici se poate pune, în lipsa unei alte rubrici mai potrivite, neap. *coperire* și cos. *cupevire*, *cuverire* (nr. 72) < *cooperire*, din care și rom. (*a*)*coperi(re)*.

6. În schimb lipsește *e* în aceiaș poziție acolo unde italiana comună îl are până azi: irp. *suogro* <sup>2)</sup> neap. *suocro*, -gro, *socra*, cos. *suocru* (pg. 10), cal. Sc. *socra*, *suocru*, cal. Cr. *sogra*, *sogru*; în italiana avem *suocera*, -o (v. REW <sup>3)</sup> 8054<sup>1</sup>). Cf. rom. *socru*, *soacră*.

7. În unele dialecte italiene de sud *é* urmat de *n* se preface în *i*, fenomen care în rominește are loc fără excepție în elementele moștenite: irp. *sino* < *sĭnus*; cal. Sc. *rina* < *arena*, *vina* < *vena*, alte exemple la Scerbo, pg. 20, nr. 27, b, 2, unde găsim pe *vindu* 'vendo', *ntinna* 'antena', *lindine* 'lendine' ș. a. sic. *vina*, sic. Schn. (pg. 33) *rina*, *prindiri*, *vindiri*, *vina*.

8. În câteva cazuri găsim coincidență între limba română și

1). -che cere un -co sau -ca, la fel cu v. ital. *sor(i)co* și cer. *soreke* (v. Pușc., Etym. Wb. 1602).

2). Este posibil ca *g* să fie o greșală de tipar pentru *c*, căci lat. *c* se menține neschimbat înaintea lui *r* în acest dialect, ca și în cele mai multe dialecte sudice (v. mai departe § 17).

3). W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1911-1920.

dialectele italiene sudice în ce privește păstrarea lui *e* sau înlocuirea acestei vocale prin sunete identice în ambele limbi : irp. *assemiglià* 'assomigliare', apoi, după REW 7926, v. abr. *semeglià*, cf. rom. (a)semăna(re); neap. *teglia*, cf. rom. *tețu* (v. REW 8735); neap. *ummelo* 'umido, umidită', cf. rom. *umed* (Pușc., Etym. Wb. 1803 consideră pe ital. *umido* drept cuvânt savant, pe când REW 4233 drept popular, astfel că exemplul neapolitan notat aici este urmașul direct al lat. *humidus*). În agn. *tieste* vedem pe *ē* latinesc diftongat ca și în rom. *țeastă* < *tēstu*; după REW 8682 ital. *testa* este un împrumut din limba provensală. Lat. *levare* are în românește, în dialectul abruzzez și în sicilian reflexe cu *lu-* în loc de *le-*, și anume : rom. *lua(re)*<sup>1)</sup>, abr. <sup>2</sup> *luvâ*, *luuâ* (alături de *leva*, care este evident împrumutat din limba comună), sic. Greg. *luvari* (pg. 52). Pușc., Etym. Wb. 760 citează încă pe lecc. *luare* și pe cer. *luă*.

9. Ital. (*in*)*car(i)care* și *coricare* au corespunzătoare fără *i* în unele dialecte sudice, și adică : irp. *carca*, lecc. *curcu* (nr. 41), sic. *curcari*; cf. rom. *a încărea*, *a culca*. După REW 2252 ital. *coricare* e împrumutat din v. lomb. Pușc., Etym. Wb. 435 și Candr.-Dens. 1005 citează și pe cer. *kulkarse*, așa de apropiat, cu al său *l*, de acelaș cuvânt romînesc. La poezii și prozaștii italieni vechi formele sincopate ale acestor două verbe apar foarte des; v. Wiese, o. c. 49 *invarco*, 49 *corca*, 58 *corco*.

10. *o* neaccentuat se preface în *u* în numeroase dialecte din sudul Italiei, fie numai înaintea accentului, fie și după. Ex. : teram. *duttore*, *purtà*, *murtale*, etc. (înainte de accent *o*=*u* în chip regulat; cf. o. c., pg. 44); abr.<sup>2</sup> *cumbagne*, *dulore*, *fuculare*, *gunfià*, *lundane*, etc. (v. o. c., pg. 11, unde se spune că fenomenul acesta se produce regulat), apoi *purtà*, *putò*, *putute* (la locul cuvenit în dicționar); camp. *purtà*, *culata* 'bucato', etc. (nr. 74 : și aici *e*=*u* este regulă generală înainte de accent); tar. *culonne*, *fucasse*, *sunare* (nr. 73); magl. înaintea accentului : *furnica*, *furtuna*, *murire*, *suluri* < *sorores*, etc. (nr. 63) și după accent : *úrghulù* 'albero',

1). În Anuarul institutului de istorie națională I. Cluj 1922 găsim citate la pg. 200, nota 2 numeroase forme din diferite dialecte românești, unde acest verb sună *luva(re)*. Păreră că *v* sedatorește unei influențe slave sau ungurești (întrucît acest sunet apare în ținuturi puternic influențate de numitele limbi) este verosimilă, desigur, deși *v* s-ar fi putut dezvolta și dintr-un măș vechlu *ū*, născut între *u* și *a* spre a evita hiatusul.



*diáulu, trémulu* (nr. 67); cal. Sc. pg. 25, nr. 37 : *o* final se preface în *u* pretutindeni, afară de *io, mio, tue* 'tu', *sue* 'suo', *ddio, no* («in funzione enfatica ; nella proclisi : *nu*»), *mo* 'adesso', *vo* < *vult*; sic. Greg. (§ 36, pg. 55) *adurari, curuna, culuri, duluri, mulinu, numentu, purtari, sunari*, etc. (deci și înaintea și în urma accentului); la Traina găsim, între altele, pe *duminica*, așa de asemănător cu rom. *duminică*. Cf. exemple românești dintre cele care se regăsesc în lista de până aici : *durere, furmcă, a muri, a purta, a suna, surorî*, etc. Fenomenul discutat supt acest număr e așa de obișnuit în rominește, încît străinii îl simt ca o caracteristică a limbii noastre și îl întind analogic chiar acolo unde nu trebuie ; cf. depildă n. fam. *Popescu*, pronunțat de Evrei *Pupescu*.

11. În dialectul abruzzez *o* latinesc accentuat se pronunță foarte deschis, iar în gura oamenilor de rînd sună ca *üó*, atît la începutul, cît și în interiorul cuvintelor ; ex. : (abr.<sup>2</sup>) *uorte, uosse, cappuote, duotte, mmuolle, muorte, suolde* (pg. 11). În toate aceste exemple italiana comună prezintă un *o* deschis, iar dintre celelalte limbi romanice numai spaniola are în chip regulat diftongul *ue*. Fenomenul din Abruzzi ne aduce amînte de ceva analog din rominește, deși cauza acestei prefăceri nu este numai decît identică în ambele limbi. E. Gamillscheg, *Oltensische Mundarten* (ap. Pușcariu, *Dacoromania I*, 367) a relevat pentru întăia dată faptul că *o* inițial din elemente latinești se pronunță *uo*, depildă *wom, uorb*, pecînd cuvintele de origine slavă au *o* în aceiaș poziție, ex. : *oșel, otravă, opresc*. Tot *o* găsim și în exemple ca *o țiră, o ținea, dovadă*, spune Pușcariu, că *uă* (> *illa, una*) s-a contras relativ tirziu în *o*. Insfirșit Gamillscheg a auzit *uo* și în mijlocul cuvintelor : *cuopăr, cluoșă, puot*. Fenomenul constatat de filologul german este foarte obișnuit în sudul Moldovei (depildă la Tecuciu), unde orice *o* inițial accentuat se pronunță *üó* (cu *u* destul de perceptibil spre a se putea deosebi un cuvînt ca *om=üóm* de *oșel, otravă*, etc.). Cred că și în Gorj, unde Gamillscheg și-a făcut cercetările dialectologice, avem în realitate aceiaș situație, cum rezultă din chiar exemplele citate mai sus după Pușcariu. Într-adevăr se vede că toate cuvintele latinești (cu *o=uo*) poartă accentul pe *o*, în vreme ce celelalte au *o* neaccentuat. Tot accentul ne spune pentruce *cuopăr, puot*, etc. sună cu diftong. Dimpotrivă lipsa accentului ne explică dece *o* din *o țiră* (în *o ținea*, pus la un loc cu precedentul, *o* are altă origine) nu s-a diftongat, ci se pronunță la fel cu *o* din *otravă*, etc. În sudul Moldovei *o* inițial

accentuat apare peste tot ca *uó*, indiferent de originea cuvintului; ex. : *ochlǔ, opt, ore, os, ou*, etc. alături de *obște, ocnă, ocă, oiște, ort, osie, otova* ș. a. Și invers, dacă *o* nu poartă accentul, se menține neschimbat, fie în elemente moștenite, fie în împrumuturi. Dealtfel explicația acestui fenomen este lesne de dat, dacă ne gândim că *e* și *o* accentuați se diftonghează în pozițiile *ă* și *e* atît în cuvintele latinești, cit și în cele străine. Accentul provoacă în mod necesar o lungire a vocalei, care cu vremea duce la desfacerea acesteia în două elemente strîns înrudite din punct de vedere fiziologic. Trebuie menționat totuș că prototipele latinești ale cuvintelor rominești citate mai sus au *ō* (afară de *hordeum*, la al cărui *o* REW 4180 nu-i arată cantitatea). S-ar putea admite deci că *ō* latinesc accentuat s-a diftongat întocmai ca *ě* și că diftongul *uo* s-a întins dela elementele moștenite la cele împrumutate, atunci cînd *o* se găsea în poziție accentuată.

12. *ó* urmat de *n* devine *u* în mai multe dialecte italiene sudice, întocmai ca în rominește. Ex. ; lecc. *frunda, frunte, frunsa, funte, punte, respundu, tundu* (nr. 41); magl. suf. *-une* > *-one* în *mitune, muntune, passiune* (nr. 23), apoi *cruna* (ibid.), *frunte, munte, rispunnere, tunnu* (nr. 28), *nunnu, -a* 'padrino, madrina' (nr. 29); cal. Sc. *ountra, cuntu, frunda, frunte, munte, ncuntru, pruntu* (al. de *prontu, pruntu*, al căror *o* este evident de origine cultă), *pundu* (și *pondu*, luat din limba comună), *rispundu* (pg. 24, nr. 35, c); sic. *curuna, frunti, munti*, apoi Girg. *frunti, funti, munti* (pg. 11), n. top. *Valle lunga* (Schn. pg. 26), *nunnu* 'Vater', *nunna* 'Mutter, Kupplerin' (REW 5817). Să se compare corespunzătoarele rominești *frunte, frunță, punte, răspund, tund, cunună, munte, nun, -ă, lung(ă)*. În limba italiană comună găsim pe *o* închis provenit din *ō* și *ū* latinești clasici prefăcut în *u* numai dacă se află înaintea unui *n* urmat urmat de sunet palatal sau *que*; depildă în *pugno, sugna, ungere, unghia, dunque* ș. a. (v. Rom. Gr. I, § 136, Ital. Gr. § 83). Tot așa în vechia italiană *ó* închis (< lat. *ū, ō*) se preface în *u*, atunci cînd se găsește înaintea unui *n* + palatală sau *n* + *qu*: *giunge, punge, unge, chiunque, unqua* (Wiese, o. c. 28). În dialectul calabrez înflnim și un caz de prefacere în *u* a lui *ó* urmat de *m* + expl., așume *cump(e)ru* (Scerbo, pg. 24, nr. 35, c), cf. rom. *cumpăr*, iar în Maglie și în Cosenza lat. *nomen* sună *nume* (nr. 23, resp. 11), exact ca în rominește. Existența lui *u* în acest depe urmă cuvînt din limba noastră se datorește analogiei lui *numerus*, al că-

rui plural s-a confundat cu al lui *nomen*; cf. și sard. log. *lu-mene*, v. ven. *nume* (Pușc., Etym. Wb. 1206, Candrea-Dens. 1258).

13. În Italia sudică *u* latinesc clasic se păstrează neschimbat, ca și în limbile sardă, dalmată, albaneză și română; în toate celelalte ținuturi romanice *ŭ* s-a confundat cu *o*, ambele vocale prefăcându-se în *o* închis (cf. Rom. Gramm. I, § 118, Densusianu, Hist. lg. roum. 70). Cu privire la condițiile de amănunt ale menținerii lui *u* în limbile din grupa apeninobalcanică să se compare Bartoli, o. c. I, Sp. 277 urm., unde se dă și bibliografia chestiei până la 1906. În românește avem unele cuvinte, al căror *ŭ* s-a prefăcut în *o*, depildă *moare* < *mītria*, *roīb* < *rūbeus*, *toamnă* < *autumnus*, etc. Cea mai plauzibilă explicație dată acestor cazuri este desigur a lui Pușcariu, Locul lb. rom. 25, 26: fenomenul *ŭ* = *o* a început să aibă loc pentru întâia dată undeva în vest, de acolo s-a propagat apoi în diferite regiuni; în limba romanică vorbită prin părțile noastre această inovație a avut vreme să cuprindă numai câteva elemente, cele pomenite mai sus, căci imediat după asta s-a produs întreruperea legăturilor între România estică și cea vestică, astfel că majoritatea cuvintelor cu *u* au păstrat neschimbată această vocală. Și în dialectele italiene de sud întâlnim sporadic exemple cu *ŭ* latinesc transformat în *o*; ele se explică însă altfel decât în românește, și anume trebuie puse pe sama influenței limbii italiene comune, unde prefacerea *ŭ* = *o* s-a petrecut în chip regulat. Că așa este, probează între altele faptul că pe măsură ce înaintăm spre sud cazurile cu *ŭ* = *o* sînt tot mai rari, pe cînd în dialectele vecine cu cele centrale, de ex. în Teramo, n-am notat niciun cuvînt cu *ŭ* păstrat (și de-or fi existînd, ele trebuie să fie de tot puține).

Exemple: abr. *nuce*, *umbroso*; irp. *puzzo*, *surdo*; agn. *ulme*; camp. *lupe*, *ji fuje*, *ji štruj*, etc., alături de *nora* sau *lopa* 'gran fame' (nr. 48); neap. *puzzo*, *surdo*; cer. *auste* 'agosto', *chjume* 'p'ombo', *gguvene*, *numbre* 'numero', *puzze*, *vulpe* ș. a. (nr. 12, 13); tar. *lupe*, *puzze*, *surde*, etc. (nr. 44, 46); lecc. *austu* 'agosto', *duce* 'dolce', *furca*, *lupu*, *musca*, *mutu* 'molto', *nuce*, *rumpu*, *surdu*, etc. (nr. 46, 49); magl. *lluta* 'loto', *llutta*, *lupu*, *mustu*, *surdu*, *ucca* 'bocca', *urpe* 'volpe', *utre* 'otre' etc. (nr. 31, 34)<sup>1)</sup>; cos. *gula*,

1). Cît de mult influențează limba italiană comună asupra dialectelor sudice, dovedește constatarea lui Panareo, o. c. nr. 32 că în Maglie cuvintele *noce* și *croce* sună în graiul 'popular' *nuce* și *cruce*.

*lupu, ursu, agustu* (nr. 17, 18, 42); cal. Sc. *ddutta, puzzu, supra, surdu, umbra, urmu, ursu, vurpe*, etc. (cf. Scerbo, o. c., pag. 25, 26, nr. 38, b); sic. *lutta, musca, multu, nuci, supra, surdu, sutta* 'sotto', *turdu, turtura, ulmu, umbra, unna* 'onda' ș. a., sic. Greg. *furca, gula, kjummu* 'piombo', *puzzu, purpa* 'polpa', *ruğğu* 'robbia', *surcu* 'solco', *turri* 'torre', *vucca* 'bocca, etc. (cf. Gregorio, o. c., pg. 38, § 19).

14. Ca și în rominește, câteva cuvinte proparoxitone latinești din dialectele italiene sudice au păstrat pe *u* neaccentuat, pe care corespunzătoarele lor italienești comune l-au pierdut. Ex.: 1) Lecc. *lepure*, cos. *liepure* (nr. 115): rom. *lepure*. 2) Abr.<sup>2</sup> *mascule*, irp. *mascolo*, agn. Z. *maskre* (nr. 74: acest cuvint provine dintr-un mai vechiu \**masku-*, căci altfel nu se poate explica *kr* pentru *ki*, care ar fi trebuit să rezulte din *cl*, dacă *u* ar fi căzut dela început ca în ital. *maschio*), neap. *mascolo*, cer. *mascule*, magl. *masculu* (nr. 62), cos. *masculu* (pag. 10), cal. Sc. *masculu*; cf. rom. *mascur*, alb. *maskul*<sup>1</sup>) (Candrea-Dens. 1049, Pușc.. Etym. Wb. 1044), dalm. *muosclo* (Bartoli, o. c. II, Sp. 207). 3) Irp. *merola*, neap. *merolillo*, lecc. *merula*, cal. Sc. *mierulu* (cf. și sard. *merula* Candr.-Dens. 1104): în rom. *mierlă* nu mai vedem astăzi nicio urmă de *u*, dar această vocală a existat într-o vreme, și anume atunci când avea loc fenomenul diftongării lui *é* în poziția *ă*; altfel nu putem înțelege lipsa lui *ea* la un element moștenit, cum este acest cuvint. Explicarea aceasta, dată în lucrarea mea Diftongarea lui *e* și *o* accentuați în pozițiile *ă*, *e*, pg. 96, găsește astfel confirmare în exemplele italienești sudice notate aici mai sus (v. și Pușcariu, Dacoromania I, pg. 394).<sup>2</sup>)

1). Cu *l* velar.

2). Cf. acum în urmă «Arhiva» XXX, 62, unde Ilie Bărbulescu citează dintr-un document dela 1492 n.pr. *Mierlă*, fiind înclinat a vedea în el un argument contra ipotezei de mai sus. Deoarece fenomenul *é-ă* < *éá-ă* este dintre cele mai vechi, căci îl întâlnim în toate dialectele rominești, forma *mierlă* (fără-*u-*) dela sfârșitul veacului XV nu probează nimic împotriva admiterii unei forme intermediare \**mierulă*, care a putut exista foarte bine cu citeva secole înainte, în timpul activității 'legii fonetice' *é-ă* < *éá-ă*.—Pascu, *Beiträge zur Geschichte der rum. Philologie* 18 crede că *mierlă* a rezultat dintr-un mai vechiu \**mīarlă* prin analogia pluralului *mierle*. Contra acestei presupunerii vorbește n. pr. citat de Bărbulescu: dacă am avut odată \**mīarlă*, trebuia ca și pluralul să sune \**mīarle* ori măcar cu *-le-* până în sec. XVII, dar atunci cum s-ar mai explica singularul fără diftong din sec. XV? Afară de asta, toate celelalte cuvinte au *é-e* la plural, *éá-ă* la singular.

15. Diftongul laținesc *au* accentuat s-a păstrat în Italia de sud ca și în rominește, pecind în italiana comună și în alte limbi romanice s-a prefăcut în *o* (v. Rom. Gramm. I, § 281 urm. și Densusianu, Hist. lg. roum., pg. 81). Există negreșit și în dialectele italiene sudice un număr mare de cuvinte, care prezintă *o* în loc de *au*. Că aceste elemente au venit din limba comună, este evident, căci altfel nu s-ar putea lămuri celelalte cazuri, în care *au* latinesc a rămas neschimbat. Pelingă asta cuvintele cu *o* exprimă de cele mai multe ori noțiuni de origine cultă, pe cită vreme cele cu *au* numesc noțiuni curat populare. Foarte elocvent este în această privință urmașul lat. *taurus*, care nu ni se întârșiază nicăiri cu *o*. Dupăcum în rominește diftongul *au* s-a desfăcut cu timpul în cele două elemente ale sale, obținându-se astfel două silabe, tot așa *au* italienesc sudic a suferit diereză în unele cazuri, numai cit în alt chip decât în limba noastră, și anume: pentru evitarea hiatusului s-a născut odată un *h*, devenit apoi *g*, altădată probabil un *u* consonans (cf. mai jos nr. 16 despre *i* consonans), pe care astăzi îl găsim transformat în *v*. Exemple cu *au* latinesc păstrat: teram. *taure*; abr. *laura* 'alloro' (alături de *lora*), *taure* și derivatele *taureiura*, *taurì*; abr.<sup>3</sup> *taure* și deriv. *taurirse* 'l'ingravidare della vacca', *taureture* 'ingravidamento della vacca, prezzo che si paga per questo' (cf. *tore*'toro', despre care autorul ne spune că se întrebuințează în Lanciano, adică în graiul orășenesc, apoi *pijja lu tore*, sinonim cu *taurirse*); irp. *lauda* 'lode', *lauro* (și *laoro*), *tauro*; agn. *tavaro* 'toro'; cer. *caule* 'cavolo', *gauce* < *gaudium*, *lauro* (nr. 21); tar. *caule*, *cause*, *lauro* (nr. 52); magl. *caulu*, *lauru* (și *raulu*), *tauru* (alături de *oro*, *trisoro*) (nr. 41); cos. *caulu*, *lauru*, *taguru* 'toro' (nr. 24); cal. Sc. *taguru* 'loro', *taguru*; sic. *tauru*, sic. Greg. *addauru* 'loro' *caulu*, *causa*, *tauru*, etc. (§ 25, pg. 47), iar Schneegans, o. c., pg. 43 spune că *au* = *o* deschis în cuvinte de origine italiană cultă, precum *toru* alături de pop. *tauru*. — Bertoni, o. c., § 102 socotește păstrarea lui *au* drept un semn distinctiv numai al dialectelor din Sicilia, Calabria și o parte a Apuliei; din exemplele de mai sus se vede că această afirmație nu corespunde faptelor.

Și în vechia italiană întilnim destul de des pe *au* accentuat în cuvinte ca *auro*, *auso*, *fraude*, *laude*, *tesauro*, etc., dar existența lui se datorește influenței latinești și celei provensale (Wiese, o. c., pg. 15).

## B. Consonantism.

16. Intre două vocale, dintre care cel puțin una este palatală, se naște în dialectele italiene de sud un *i* consonans. Fenomenul este foarte răspândit, dealtfel ca și în românește, unde întâlnim des de tot acest sunet în aceleași împrejurări ca și în Italia sudică. Din punct de vedere fiziologic explicarea lui pare ușoară: poziția necesară articulării unei vocale palatale continuă să existe și după pronunțarea acesteia sau se produce înainte de timp. Din această pricină avem în românește tot asemenea *i* chiar înaintea unui *e* inițial, de pildă în *el, eă, es, este, etc.* Dacă în ultimele două exemple *ł* poate să fi rezultat prin diftongarea lui *e* atînesc, apoi în cele două dintău și în altele analoage o astfel de explicare este inadmisibilă. Afară de asta întâlnim pe *ł* și înaintea unui *e* inițial din neologisme, cel puțin în gura unor anumiți oameni, foarte numeroși dealtfel, care nu pot spune pe *e* la începutul cuvintelor decît cu acest *ł* protetic, și nu numai cînd vorbesc românește, dar și alte limbi, dacă bine înțeles nu se silesc să evite acest mod de a pronunța. Să se compare următoarele cuvinte luate pur și simplu la întâmplare, fără deosebire de origine sau vechime: *a agrela, ațer, a apropiata, cațer, a creța, crețer, dețe, dilacon, dilalect, fițe, gratițe, grețer, grute, țeftin, țerezile, poțet, stețe, știțe, trățesc, etc., etc.* Acest lucru a făcut pe Tiktin, Zeitschrift f. rom. Phil. XI, 68 să stabilească regula: «Palataler Vokal, betont und unbetont, erhält nach slavischer Manier im Wort- und Silbenanlaut den Vorschlag eines *ł*» T. merge însă prea departe, cînd spune că un astfel de *ł* se aude și înaintea unui *i* (de pildă în *ițe, răiț*, care s-ar pronunța *ițe, răiț*) sau după *c* și *g* palatali în cuvinte ca *chedru, arhanghel*, unde *ł* s-ar fi născut prin analogia elementelor moștenite de felul lui *chem, ghindă*. Eu personal, care pronunț *te* în loc de *e* la începutul oricărei vorbe sau silabe, indiferent de vechimea sau originea cuvîntului, n-am putut percepe nici la mine, nici la alții cu pronunțare asemănătoare vre-o urmă cît de redusă de *ł* în aceste cazuri. Deasemenea mi se pare greșită explicarea dată fenomenului de către Tiktin, care-l atribuie influenței slave. Este drept că în limbile slave nu există aproape de loc *e* la începutul cuvintelor sau al silabelor (cf. Miklosich, Vergl. Gramm. I, 7 și 294, Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I, 48, 182 și 183), dar nu înțeleg cum Rominii au putut împrumuta dela Slavi o astfel de aptitudine

fonetică, care stă desigur în legătură cu baza de articulație a sunetelor. Natural că aceasta poate fi comună la popoare care trăiesc în condiții materiale asemănătoare. Și în alte limbi române se întâlnește un *i* consonans, care evită hiatusul, anume în Alatri (dialect italian central), în Italia nordică, în limba catalană și în dialectul asturic (cf. Rom. Gramm. I, § 381), apoi în graiurile estice ale limbii franceze propriu zise (cf. E. Gamillscheg, Wetzstein und Kumpf im Galloromanischen, extras din Archivum Romanicum vol. VI, fasc. I, pg. 54, nota 1). Bartoli, o. c. I, Sp. 282 îl constată între altele în Bari, dar numai înaintea unei vocale inițiale accentuate, apoi în dialectul istriian și în vegliotă. În ce privește pe aceasta din urmă, Bartoli nu crede că nașterea lui *i* consonans s-ar datori analogiei cazurilor cu *ē* latinesc, pentru că acestea sînt două (*herba* și *heri*), pe cînd celelalte mult mai numeroase.

Dintre dialectele italiene de sud posedă un astfel de *i* în interiorul cuvîntelor următoarele: teram. *pajese*, *prudenzeje*, *sajette*, *saplenzeje*, *spijone* (pg. 45); abr. *jijo* 'io', *malatija*, 'Ndreje' 'Andrea', 'Nuofreje' 'Onofrio', *vija* 'via' (pg. 21); abr.<sup>3</sup> *crijā* 'creare' *crijature*, *lijone* 'leone', *vijate* 'beato' (pg. 10); irp. *copeja*, 'copia' *corejusētā* 'curiosită', *costejona* 'quistione', *crejata*, -o 'serva,-o', *crejatura*, *cuștodeja*, *fureja*, *lejone* 'leone', *majestā*, etc.; agn. *crejateura* 'neonato, bambino', *crijate* 'familiale, dependente', *cuscije* 'cucire', *finije* 'finire', ș. a.; neap. *afrezejeone* 'afflizione', *doje*, *duje* 'due', *Nastasejo* 'Anastasio', etc.; cal. Sc. *sbijare* 'sviare', *spija* 'spia' *spijune* 'spione', etc. Și *l* protetic găsim în unele dialecte ale Italiei sudice: agn. Z. *jerve* 'erba', *jetteke* 'etica', *jet te* 'erta' (nr. 81); camp. *je* 'è', *jesse* 'essere' (nr. 23); lecc. *jernu* 'inverno' (nr. 22); magl. *jeu* 'io' (nr. 13); cal Cr. *jeu* (și *eu*) 'io'.

17. Explozivele afonice intervocalice rămîn neschimbate în dialectele italiene sudice, tot așa în romînește; în nordul Italiei însă, precum și în toate limbile romanice de vest aceste consonante au devenit fonice. În italiana comună găsim de cele mai multe ori explozivele afonice păstrate, dar alături de aceste cazuri există altele, unde dăm peste explozive fonice. Deaceia S. Pieri, Arch. glott. XV, 369 urm. susține că regula în limba italiană scrisă este conservarea intactă a explozivelor afonice între vocale, indiferent de poziția lor față de accentul cuvintelor, împotriva părerii lui Ascoli și Meyer-Lübke, care încercaseră să lămurească, între altele, cu ajutorul accentului deosebirea dintre cazurile cu tenues păstrate și

cele cu ele prefăcute în medii. <sup>1)</sup> Pe acestea din urmă Pieri le socotește de origine străină, venite din nordul Italiei sau din alte limbi. Meyer-Lübke recenzează în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVII, 368 urm. studiul lui Pieri, făcînd un istoric al chestiei și dînd în general dreptate acestuia; este de părere totuș că Pieri a izbutit să dovedească numai că vocala *a*, considerată la început drept o cauză a prefacerii a fonicelelor în fonice, nu are niciun amestec în această transformare. Cît privește însă influența accentului, filologul italian n-ar fi reușit în încercarea sa de a-i tăgădui acțiunea asupra explozivelor vecine; deasemenea crede M.-Lübke că cele trei consonante (*p*, *c*, *t*) urmează regule diferite în evoluția lor. În legătură cu articolul lui Pieri, J. T. Clark se gîndește în *Romania* XXXII, 593 urm. la deosebiri dialectale în însăș limba din Florența: pătura de jos va fi vorbit cu *v*, *d*, *g*, cea de sus cu *p*, *t*, *c*. M.-Lübke, *Z. rom. Ph.* XXVIII, 265 spune că ipoteza lui Clark are nevoie de o motivare mai aprofundată. Bartoli, o. c. I, § 160 și II, § 370 urm. socotește păstrarea intactă a lui *p*, *t*, *c* drept una din trăsăturile cele mai caracteristice ale ramurii apenino-balcanice, deci și a dialectelor italiene centrale. Să se compare acum în urmă spusele lui Meyer-Lübke în *Mitteilungen* 8 și în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XLI, 601 <sup>2)</sup>, apoi ale lui Pușcariu, *Locul lb.* rom. 26.

Exemple italienești sudice cu explozive afonice intervocalice păstrate: teram. *spate*; *strate*, *ache* 'ago', *loche* 'luogo', *spiche* 'spiga' (pg. 50); abr. *tépete* 'tepido' (pg. 17), *ache*, *lache* 'lago', *plecà* 'piegare', *spica* (18, 21); abr. <sup>2)</sup> *spiche*, *spate*; irp. *rekupetà* 'unterbringen' < *recuperare* (REW 7136), *scuto*, *spata*, *spataro*, *spica*, *specà* și *spicà* 'spigare'; agn. *spicà* și *spikieie* 'spigare', *spicule* 'spigolo'; camp. *fehete* 'fegato', *lattuca*, *luoche*, *spica* (nr. 139), apoi suf. *-icare* în *fravecà*, *pungecà*, etc. (nr. 146) (despre *t*

1). Și Wiese, o. c. 65, 68, 78, 79, 81, 82, 92, 93 tot după accent se ia, cînd vrea să explice reflexele diferite ale lat. *p*, *t*, *c* în vechia italiană.

2). Reproduc aici următorul pasaj, care nu se potrivește cu constatările făcute mai sus și deaceia trebuie înțeles în chip cu totul general: «Dass im Romanischen die stimmhaften Konsonanten dissimilatorisch viel häufiger an Stelle von stimmlosen treten, hängt wohl damit zusammen, dass die ganze Entwicklung des romanischen Konsonantismus, sieht man von Rumänien ab, nach dem Stimmhaften zustrebt».



se spune supt nr. 138 : «*t* anche mediano tra vocali, tenacissimo», iar exemplele notate de mine au *t* urmat de *r*, despre care vezi aici mai jos); neap. *coverire*, *rekupetà* 'unterbringen' (REW 7136), *scuto*, *spata*, *spataro*, *laco*, *lloco*; cer. *ácure* 'aghi' (nr. 107), *capezze* 'cavezza', *recupere* 'ricovero' (nr. 96), *puteje*, *spâte*, *străle* (nr. 90), *ăke*, *annecă* 'annegare', *lattuке*, etc. (nr. 77); bar. *ache*, *spiche*, *strcà* (=rom. *strica*, Pușc., Etym. Wb. 1655); mat. n-am notat exemple, dar despre *c* spune Festa, I. c., nr. 74 «quasi sempre intatto, pur là dove l'italiano mostra riduzione a sonora»; tar. *strate* (nr. 187 : *t* intervocalic rămîne neschimbat totdeauna, afară de cazul cind e precedat de o nazală); magl. *ácure* 'aghi' (nr. 183), *locu*, *spica*, etc. (nr. 139); cos *coverire* (nr. 72), *spata*, *strata* (nr. 58), *lazu* (nr. 43), *luocu*, *spica* (pg. 18), *stricare* (pg. 10); cal. Sc. *spata*, *strata*, *stratiu* 'stadera' (nr. 120), *affucure*, *ficatu*, *fricare*, *lattuca*, *luoco*, *putica* 'bottega', *spacu*, *spica*, *sucu* ș. a. (nr. 106); sic. *spata*, *spataru*, *spica*, *spicari*, sic. Greg. *retina* 'redina', *șpata*, *șata* 'strada', etc. (§ 98, pg. 94), sic. Schn. *ficatu*, *lattuca*, *locu*, *sucu* ș. a. (pg. 88). iar despre *t* ne spune (pg. 108) că rămîne neschimbat. între vocale, dar, ca și *p*, *c*, și din aceleași motive, «in der weicheren Aussprache», astfel că deosebirea între *t* și *d* este foarte mică. Să se compare următoarele exemple românești, corespunzătoare unora dintre cuvintele italienești notate mai sus : *căpeșeală*, *a* (*a*)*coveri*, *scut*, *spată*, *spătar*, *ac*, *ficat*, *a țreca*, *lăc*, *lăptucă*, *loc*, *a pleca*, *spic*, *a strica*, *suc*.

Și înaintea unui *r* se păstrează explozivele afonice mai bine în dialectele italiene de sud decît în limba comună. De ex. : teram. *latre*, *matre*, *patre*, *lacreme*, *lucră* 'log(o)rare'; abr. *matre*, *patre*, (pg. 3), *lucră*; abr.<sup>2</sup> *patrone*, *acre* 'agro', *lacreme*, *lucră*; irp. *matre*, *patre*, *acro*; neap. *lacrema*; cer. *matre*, *patre*, *patroune* (nr. 90); mat. *lakreme* (nr. 48); tar. *cefre* 'cedro' (nr. 187); cos. *latru*, *matre*, *patre* (pg. 10), *acru* (nr. 46), *davrîma* (nr. 118); cal. Sc. *latru*, *matre*, *patre* (nr. 120); sic. *patruni*. Cf. rom. *acru*, *lacrămă*, *a lucra*.

Tot în acest loc se cade a fi amintite reflexele lat *urtica*, care în unele dialecte italienești sudice prezintă *d* în loc de *t*, întocmai ca *urșică* din românește, unde *s* nu poate proveni decît dintr-un mai vechiu *d*. Și anume : vast. *ardëiche*, irp. *ardica*, agn. *ardeica*, mat. *ardike* (nr. 88), magl. *ardica* (nr. 71), cal. Sc. *ordica* (nr. 120), cal. Cr. *ardica*, sic. *ardicula*. Înlocuirea lui *t* din lat. *urtica* prin *d* a fost explicată diferit. Astfel Hasdeu, Columna lui Traian

III, 1882, pg. 549 urm. se gîndește pentru neap. *ardica* și sic. *ardicula* la o contaminare a cuvîntului latinesc cu gr. ἀρδική și lat. *ardere*, iar pentru rom. *urșică* la *urtica* + *ordiri* + dac. ὄρν. Meyer-Lübke, Zeitschr. f. rom. Phil. VIII, 145 recenzează pe Hasdeu și propune pentru cuvîntul romînesc explicația *urtica* + ἀρδική + *ardere*. În REW 9090 acelaș filolog se mulțamește cu influența gr. ἀρδική, care e sinonim cu lat. *urtica*, iar în ce privește pe *-d-* și *ur-* din dialectele italiene de sud se gîndește la *ardere*, adăugînd însă că aceste modificări se pot explica și pe cale curat fonologică. Deși influența gr. ἀρδική n-are nimic inadmisibil, în ea, cred totuș că nu este nevoie să recurgem la o limbă străină spre a înțelege prefacerea în *d* a lui *t*, fiindcă avem o vorbă latinească, cu care *urtica* a putut fi socotit ca înrudit, anume verbul *ardere*<sup>1)</sup>: urzica înțeapă și produce efecte asemănătoare cu ale arsurilor. Cf. rom. *ardei* < *ard* și germ. *Brennnessel* 'urzică'. Analogia lui *ardere* se recunoaște și în începutul cuvintelor italienești sudice, care au toate *a-*. Este drept că în unele din aceste idiome *a* se poate explica și altfel, căci în abr., neap. și bar., depildă, *o* inițial neaccentuat se preface în *a*; abr. *accupato*, pentru *occ-*, neap. *accasione*, *accupare*, etc., bar. *accide* pentru *occ-* ș.a. (cf. rom. pop. *acupat* < *ocupat*, unde e probabil totuș să se fi amestecat influența lui *a apuca*: să se compare *mă apuc de treabă* — *am treabă* — *sînt ocupat*). Nu trebuiesc trecute însă cu vederea două fapte: întâiu, dialectele cu *o* inițial neaccentuat = *a* sînt altele decît acele în care găsim \**ardica* pentru *ortica* (cel puțin așa reiese din informațiile mele); al doilea, ũ latinesc din *urtica* trebuia să rămîie nemodificat în dialectele italiene de sud (cf. mai sus § 13).<sup>2)</sup>

18. Explozivele fonice se înfățișază sporadic într-o stare apropiată sau par a fi trecut prin faze de dezvoltare asemănătoare cu sunetele corespunzătoare romînești. Astfel *b* este redat prin *v* sau *u* ori a dispărut cu totul. Exemple: camp. *sive* (nr. 6), cer. *soive* (nr. 4), bar. *sive* (pag. 14), tar. *sive* (nr. 7), cos. *sivu* (nr. 4), cal. Sc. *sivu* < lat. *sebum* (> ital. *sego*), cf; rom. *seă*;

1). Și Cremonese, o. c. (s. v.) s-a gîndit la influența acestui cuvînt: «da *ardere*, pel bruciore che produce toccandola».

2). Densusianu, Hist. lg. roum. I, pg. 225 crede că *t* > *d* (> *ε*) se datorește în romînește analogiei lui *ordiri* > *a urzi* (prin etimologie populară), pecind în dialectul calabrez influenței lui *r* precedent (cf. *spirdu* > *spiritus*),

abr. *préute*, abr.<sup>2</sup> *préute* < lat. *praebiter* (REW 6740), deunde ital. *prete*, rom. *préut*, -ot (cf. și Candrea-Dens. 1411); lecc. *jiernu* (nr. 22), magl. *jiernu* (nr. 170) < lat. *hibernum* (tempus) (> ital. *inverno*), cf. rom. *iarnă*. În abr.<sup>2</sup> *negre*, neap. *nigro*, cal. Sc. *niguru* s-a păstrat *g*, din lat. *niger*, care în ital. *nero* nu există; cf. rom. *negru*. Despre lat. *b* și *v* intervocalici în românește publică Pascu în Archivum Romanicum VI, 268 urm. un articol, a cărui concluzie este că aceste consonante au dispărut fără urmă. Marea majoritate a cuvintelor cu *b*, *v* în această poziție dau dreptate lui Pascu; rămân totuș neexplicate pedeo-parte *avul* > *habui*, *avut* < \**habutus* față de *băul* < \**bebui*, *băut* < \**bebutus* (l. c. 268), pedealta *aluat*, *luăm* (și alte forme ale verbului *laă*), *preut* (< \**previtus*, după Pascu), care au păstrat pe *v* ca *u* (l. c. 273).

19. Bartoli, o. c. I, § 154, Sp. 280 socotește tratamentul grupului latinesc *gn* în limbile care alcătuiesc ramura apenino-balcanică drept o trăsătură caracteristică a acesteia față de cea pireneoalpinică. Într-adevăr el arată că rom. și dalm. au *mn*, alb. *n*, iar dialectele italiene sudice, în special cele din Abruzzi și Apulia, diferite sunete înrudite cu acestea. Deaceia Bartoli presupune că *gn* latinesc s-a prefăcut întâiu în *ɲn*, din care au rezultat în urmă *vn* și *mn*. Vezi și Bertoni, o. c., pg. 167, apoi Pușcariu, Locul lb. rom. 27. Părerea lui Bartoli a fost combătută de Merlo (cf. introducerea studiului de față). Exemple: abr. *cunate* < *cognatus*, *lena* < *ligna* (pg. 18); cer. *cunâte* < *cognatus*, *livene* < *lignum* ș. a. (nr. 87: cuvintele cu *n* pentru lat. *gn* sînt evident de origine literară, depildă *di n*, *rehe*, etc.); lecc. *leunu* < *lignum* și *pinene* < *pignus* (citeate de Zingarelli, l. c. nr. 90, împreună cu exemplele respective din Cerignola); magl. *ăunu* și deriv. *ăuniceddu* < *agnus*, *liune* < *lignum* (nr. 153); eos. *ăunu* (pg. 12). Cf. rom. *cumnat*, *lemn*, *pumn*.

20. În general spirantele latinești se păstrează mai bine în dialectele italiene sudice decît în italiana și amintesc în chipul acesta de soarta consonantelor de acelaș fel din românește. Pentru *f* și *v* am notat numai două exemple izolate: teram. *furfece*<sup>1)</sup>, abr. *fuorfece*<sup>2)</sup> (și *froffece*, *forceve*, etc.), abr.<sup>2</sup> *for-*, *furfece*, neap. *fuorfece*, cal. Sc. *fuorfici* și deriv. *forficiare* < *forfex* REW

1). Vezi G. Savini, I dialetti della provincia di Teramo (estratto della Monografia della Provincia di Teramo). Teramo 1896.

2). Finamores. s. v. *fuorfece* citează și pe sic. *forficia*.

3435 : rom. *foarfece*, cf. v. ital. *forfici* (n. ital. însă *forbici*) ; abr. *vade* 'callaja, apertura della siepe. Sentieruolo campestre. Gola stretta tra due monti', neap. *vado* și n. top. *Badolato* (la G. Flechia, Nomi locali del napoletano derivati da gentilizii italici în Atti della reale Accademia delle scienze di Torino, vol. X, disp. I-a, pg. 90), așa de asemănător cu rom. *Vadu(l) lat*, n. de sat în Vlașca, apoi cal. Sc. *vadu* 'apertura da passare in un podere' (cf. și cos. *varu*, citat de Scerbo s. v. *vadu*), după REW 9120a și sic. *vadu* 'Riss in einer Mauer, Sprung in einem Gefäss' : cf. rom. *vad.* (ital. *guado* provine, ca și franc, *gué*, prov. *gua*, catal. *gual*, din lat. *vaduum* + frank. *wad* : așa se explică *gu* pentru lat. *v*). În cîteva cuvinte din dialectele meridionale extreme întâlnim pe *rv* latinesc prefăcut în *rb*, întocmai ca în rominește : cal. Sc. *sicrbu* 'servo', cf. rom. *șerb*, sic. Gîrg. *șérbiri* 'servire și *sirbutu* 'servito' (pg. 37) (cos. *sarbare*, nr. 134 și sic. Gîrg. *sarbari*, *sarbutu*, pg. 37 corespund ital. *serbare* < lat. *servare* : cf. rom. *a sárba*).

Există însă o spirantă, anume *s*, care în toate cazurile și-a păstrat pronunțarea latinească : această consonantă este afonică pretutindeni în Italia de sud, indiferent de poziția ei în cuvînt. Numai romîna și spaniola modernă seamănă în această privință cu dialectele italienești meridionale. Italiana literară are pe *s* intervocalic cînd fonic, cînd afonic. S-a încercat să se explice această deosebire prin poziția lui *s* față de accent : înainte de accent am avea *z*, după accent *s*. S. Pieri, Arch. glott. XVI, 163 urm. dovedește însă că această regulă nu există în realitate, căci întâlnim multe cazuri care o infirmă (întocmai ca la explozivele intervocalice, v. mai sus s. nr. 17). După el, elementele curat populare prezintă peste tot *s*, cele savante, împrumutate din alte limbi, în special din franceza, sună cu *z*, Pieri ne spune că în nordul Italiei și intervocalic apare numai *z*, iar în sudul peninsulei și în graiurile provinciilor Roma și Marche numai ca *s*. Singur dialectul toscan are și *z* și *s*. În acelaș volum din Arch. glott., pg. 175 urm. se ocupă de această chestie și Ascoli, care, admitînd afirmația lui Pieri, că accentul n-are niciun amestec în pronunțarea dublă a lui *s* între vocale, crede totuș că pricina deosebirii de tratament a acestei consonante este de natură etimologică : cuvintele toscane populare cu *s* provin din prototipe latinești cu *ns* la origine, cele cu *z*, din etyma latinești cu *s* intervocalic. Ascoli susține deci că și elemente populare sună cu *s* în Toscana.

Dar și în cazuri izolate găsim pe *s* păstrat în dialectele meridionale, ca și în românește, pe cită vreme italiana l-a înlocuit prin alte sunete, Exemple; abr.<sup>3</sup> *assucà* < *casucare*, cf. rom. *u usca*, ital. însă *asciugare*; irg. *casiere* caciajo. celui che fa il caçio', derivat dela lat. *caseus* > ital. *cacio*, cf. rom. *cășarîlă* - *cășerîlă*; cal. Sc. *verasu* 'ciliogia', sic *cîrasa* 'ciriegio', tar, *cerasa* (REW 1823) < *cereasa*, *cerasea*, cf. rom. *cireașă* (cf. totus și ital. *ceraso* < *cerasus*, REW 1824); lecc. *cusetura* (nr. 45), magl. *cusu* 'cucio', *scusu* 'scucio' (nr. 23), cos. *cusire* (nr. 45), cal. Sc. *cusire* < *consuere*, cf. rom. *cusătură*, *cos descos*. Tot aici se poate aminti că reflexele italienești șudice ale lat. *cs* sînt de multe ori identice cu cele românești, adică *s(s)*; astfel lat. *laxare* sună teram. *lassà* abr.<sup>3</sup> *lassà*, irp. *lassà*, agn. *lasseaie* și *lassà*, neap. *Jassare*, mat. *lassà* (nr. 72), cal. Sc. *dassare*, rom. *a lăsa*, ital. însă *lasciare*. În Bari pe *cs* latinesc îl aflăm redat prin *ss* și în alte cuvinte: *assì* < *ezire*, *cosse* < *coxa*, *lessi* < *lixivum* sau *-va*, *matasse* < *matuxa* (dar și ital. *matassa*) pg. 38), pentru care cf. rom. *a țeși*, *leșie* (cu *ș* dintr-un mai vechiu *s*).

21. În locul urui *v* inițial, urmat de o vocală velară, găsim în unele dialecte italienești meridionale un *h*. Depildă: teram. *holbe* 'volpe' (pg. 47). agn. Z. *holpe* (nr. 81). În românește întîlnim acest fenomen, dupăcum se știe, nu numai înaintea vocalelor velare, ci și a celor palatale; deasemenea nu se face deosebire între elementele moștenite și cele împrumutate. Se pare totuș că *v* nu poate fi înlocuit prin *h* înainte de *a* și *e*.<sup>1)</sup> Ex. *vătămă* al. de (*h*)*ataman* (cu *ă-ă* < *a-a* prin asimilație la *á* următor), *viclean-hiclean*, *virtop-hirtop*, *volbură-holbură*, *vorbă-horbă*, *vulpe-hulpe*, etc. În ce privește cauza fiziologică a acestei prefaceri fonetice cred că avem a face la început cu căderea pură și simplă a lui *v* înaintea vocalei velare următoare, cădere care presupune o pronunțare biabilă sau cel puțin, foarte apropiată de această poziție, a lui *v*.<sup>2)</sup> După aceia s-a născut o ușoară a-

1). Nici înainte de *i*, căci nu cred să mai avem vreun alt cuvînt afară de *viclean-hiclean*, unde procesul este în realitate invers *h*, sunetul original, s-a transformat în *v*, ca și la *vătămă*, de altfel.

2). Cf. Schueegans, o. c., pg. 82, 83 (despre *v* în dialectul sicilian) «Vor labialen Vokalen nimmt *v* einen sehr weichen Laut an, schon eher ein englisches *w*. Daher wird es häufig mit dem folgenden labialen Vokal verschmolzen und nicht geschrieben».

spirație, care a devenit din ce în ce mai puternică, pânăcând s-a transformat în actualul *h*. Presupunerea aceasta se sprijină și pe cazuri concrete din ambele limbi. Astfel dialectele italienești de sud ne oferă exemple de cădere a lui *v* inițial sau intervocalic: abr.<sup>3</sup> *taule* 'tavola'; irp. *lessia* 'lisciva'; camp. *oce* 'voce', *olepa* 'volpe' (nr. 119); cer. *luā* 'levare', *paoune* 'pavone', *trulū* 'trovare' (nr. 63); tar. *chjāje* 'chiave' (nr. 1); lecc. *chiae* (nr. 1) *luare* 'levare' (nr. 72), *ómmere* 'vomere' (nr. 69); magl. *urpe* 'volpe' (nr. 34: cf. și *ucca* 'bocca', *ibid.*, *ursa* 'borsa', nr. 36), *uce* 'voce', *ulure* 'volare', *ulire* 'volere', *utu* 'voto' (nr. 109), apoi în mijlocul cuvintelor: *chiae* 'chiave', *nou* 'nuovo', *ou* 'uovo' (nr. 109); cal. Sc. *jungia* 'gengiva', *lissia* 'ranno' (= ital. *lisciva*); sic. Greg. (§ 59, pg. 70): «(*v*) iniziale resta intatto, ma attesa la sua fievole sonorità, tende a sparire, specie innanzi vocali labiale: *urpi*, *utu*, *uommira*, *uci*, e *usci*, *ulia*, *ulu*, *uomitu*, accanto a *urpi*, *vuommira*, *vuci*, *vulia*, *vuolo*, *vuomitu*. La spirante ritorna quando le parole nel contesto del discorso vengano ad essere precedute da vocale: *na vusci*, *u vulia* p'ù spesso di *na usci*, *u ulia*»; sic. Girg. *fauri* 'favore', *Giuanni* 'Giovanni', *pauni* 'pavone', *vo* 'bove', etc. (pg. 36); sic. Schn. *urpi* 'volpe', *urpuni* și *arpuni* (al. de *urpuni*) 'volpone', *urria* 'vorria' (pg. 83), iar la pg. 84 ni se spune că în cuvintele populare cade și *v* intervocalic, de ex. *fauri* 'favore', *pauni* 'pavone', *tardiu* 'tardivo'. În alte dialecte găsim cuvinte cu *h* epentetic între două vocale, născut spre a evita hiatusul, depildă abr. *tehatre* 'teatro', *teholeche* 'teologo', *Tehudore* 'Teodoro', în Sic. Girg. întilnim cazuri, unde un *v* primitiv este înlocuit prin *g* (provenit, probabil, dintr-un mai vechiu *h* epentetic, produs după căderea lui *v*), de ex. *nugula* al. de *nuvula* și deriv. *annugulatu*—*annuvulatu*, *ragatusu* (?), *giughini* 'giovine', *purguli* 'parvolo' (cf. și ital. *pargolo*), *poghiru* 'povero', (pg. 36: toate exemplele sînt adunate din Casteltermini). Să se compare apoi agn. *tavaro* 'toro', cos. *taguru* 'id'. (nr. 24), cal. Sc. *laguru* 'loro', *taguru* 'toro': diftongul latinesc *au* s-a desfăcut în două silabe și atunci, pentru înlăturarea hiatusului, s-a născut probabil un *h*, devenit apoi *g* sau *v*).<sup>1</sup> La fel în românește: *v* latinesc intervocalic a dispărut în marea

1. Această depeurmă consonantă se explică, poate, mai bine dintr-un mai vechiu *u* consonans, produs între *a* și *u* tot pentru a evita hiatusul,

majoritate a cazurilor fără a lăsa vreo urmă, iar în formele verbului ajutător *a voi* chiar în poziție inițială vedem pe *v* căzut (*oă*, *ă*, *a* sau *o*, *om*, *ă*, *or*). Pe de altă parte alternarea lui *v* și *h* în unul și același cuvânt probează puțința de înlocuire a unuia prin altul, chiar și acolo unde niciunul din ele nu-i sunetul original; de pildă *mădăvă* al. de *măduhă*, *Moldova*—*Molduha*, etc. N-ar fi imposibil ca în locul lui *v* latinesc dispărut să se fi născut, pentru evitarea hiatusului, un *h*, care apoi să se fi dezvoltat în *g* în cuvinte de felul lui *fagur* < \**favulus* (explicat deja de Candrea-Dens. 541 dintr-un mai vechiu \**faŭtur*, al cărui *ŭ* însă nu mi se pare necesar pentru epenteza lui *h* > *g*). Cf. exemplele italienești cu *g* în locul unui *v* primitiv, notate mai sus. Despre *v* intervocalic în românește vezi acum în urmă G. Pascu, *Archivum Romanicum* VI (1922), pg. 268 urm.

## DIN TOPONOMIA AROMĂNEASCĂ

Numiri de localități aromânești formate cu prepoziția *a* (=lat ad.).

Se știe că numele de localități în Aromina, la întrebarea *unde*, arătând direcția sau starea pe loc, se întrebunțează fără prepoziții, tot așa cum se construiau și în limba latină clasică numele de orașe și de insule mici.

Bună oară : *Iu ti duŭl ?* (=Unde te duci ?). *Mi duc Sărună*. (=Mă duc la Salonic) ; *mi duc Silistra, București* (=Mă duc la Silistra, mă duc la București).

*Iu stai ?* (=Unde stai ?)—*Stau Sărună, Stau Silistra, Stau București* (=Stau la Salonic, Stau la Silistra, Stau la București) <sup>1)</sup>

După cum vedem, avem a face cu o formă veche moștenită din l. latină, căci nu se găsește în niciuna din limbile balcanice, casă presupunem, că ar fi o înrăurire străină asupra Arominei ; construcție rară chiar în latina și nepăstrată, în afară de dialectul aromănesc, în niciuna din limbile romanice.

Găsim totuș exemple în care vedem, că altă dată a existat

1). P. Papahagi, *Forme (vechi) păstrate în dialectul aromân* (în „Semănătorul“ IX No. 24, 1910).

și în Aromina construcția unor nume de localități cu prepoziția *a* (=lat. *ad*).

Aceasta însă numai cu nume de lucruri și de persoane, așa cum o întâlnim și în Daco-romina veche în construcțiuni ca :... *mierse în pădure a lemne* (Tiktin, Dicț. Rom.-Germ., art. *a'*); *merge a munte, a vale* =frz. *à mont*, n. prv. *amont*, cat. *amunt* (Pușcariu, Ety. Wtb. d. r. Sprache, art. *a*), adică cu nume de lucruri, dar și cu nume de persoane în Aromina. Așa s-a zis altă dată și în aromina : 'mergu a meru', 'mi duc a peru' (= mierg la măr, mă duc la păr), după cum se zice : 'mi duc acasă' (mă duc acasă). Tot așa : 'Mi duc a Minciu' (=Mă duc la Minciu). În toate cazurile însă găsim în Aromina prepoziția *a* contopită în numele lucrurilor și al persoanelor, făcând parte integrantă din ele, în cît ideea de direcție sau de stare (ce o întimpinăm în fr. *je vais à Paris*, *je demeure à Paris*) și-a pierdut-o prepoziția. Și-a păstrat funcțiunea adverbială cu arătarea direcției sau a stării pe loc cît timp numele pe lingă care se construia nu desemnă nume de localitate, ci numai nume de lucru sau de persoană. După ce însă 'a-meru', 'a-Minciu' au început să fie locuite și, din simple nume de lucruri sau persoane, au devenit cătune, sate și orase, în cît au fost simțite ca nume de localități, prepoziția *a* s-a contopit cu numele și 'a-meru', 'a-Minciu' au încetat a însemna locuțiuni adverbiale, însemnînd localitatea. Așa, construcția 'a-meru' a devenit numele satului 'Aneru', 'a-Minciu' numele orășelului 'Aminciu'.

*Amaru* este numele unui sat pur românesc de pelîngă Aminciu (Epir) ; iar

*Aminciu* este numele unui orășel curat românesc la capătul muntelui 'Glugî'.

Aci e locul poate să amintim de ciudata etimologie propusă de d-l Weigand (în 'Aromunen, I, pag. 149), că s-ar derivă dela sl. 'Mačevo', și ar însemna «Bärrenstadt» (=orașul urșilor). Crede că nu trebuie luată în seamă. Deja V. Oblak în recensia făcută lucrării amintite a d-lui Weigand (în 'Archiv f. sl. Phil. vol. XVIII, pag. 624) o respinge : «Wenn dagegen Weigand s. 149 auch in arom. Ortsnamen Minču den Reflex eines  $\alpha$  mit erhaltenem Rhinesmus sieht und es auf 'mečevo' (=Bärrenstadt) zurück führt, so ist das offenbar unrichtig, denn in 'mečka' ist kein  $\epsilon$ . De altfel V. Oblak nu ezită să spună cu acest prilej despre



D-I Weigand, că «Die slav. Ortsnamen scheinen nicht immer ganz aufgezeichnet zu sein.»

Afară de asta D-I Weigand la locul citat spune că «devine *in* ca în «grindă», după cum «devine *un*, ca în 'Nõnte', 'Nunta', «wie man in einigen Dörfern von Vlacho-Meglen sagt» Eroare. În Aromina nu se zice „grindă“, ci „grendă“, în cit, după d-l W, ar fi trebuit atunci să avem 'Menču', în loc de 'Minču'; apoi nici cu cellalt exemplu n-a nimerit cu prefacerea lui «*in*» în «*un*», căci alt este reflexul sunetelor slave în Megleneasca și altul în Aromina. În aceasta am fi avut nu 'Nõnta', 'Nunta', ci 'Nãnta', cum și se zice. Să mai amintesc că în vechea slavă se zice 'mečkz', 'mečka', (Miklosich, Ety. Wtb. d. sl. Spr.)? Fără a ținea seamă de toate acestea d-l Weigand își menține etimologia dela 'meč' «Bärenort» în *Jahresbericht* No. 21/22 1919. E ciudat cum d-l W. s-a putut gândi la o asemenea etimologie și a putut închipui un oraș al urșilor, cu atât mai mult cu cit, vorbind despre origina cuvintului Moscopole, îl ia în ris pe Pouqueville, ('Aromunen', pag. 101) pentru a-și fi exprimat părerea că 'Voscopole' ar fi «oraș al păstorilor» și ne spune că aceasta este «o simplă închipuire» a lui Pouqueville, de oarece păstorii aromini nu întemeiază orașe, ci numai sate de colibe, și că, după dînsul, ciobanilor nu li-i cunoscut nici terminul grecesc de 'polis', ci doar numai 'politia'.<sup>1)</sup>

Că n-ar construi orașe ciobanii este firesc, pentru că nicăiri în afară de America și de țările colonizate de Europeni, nu s-au construit dela început orașele. Ele au devenit pretutindeni (Roma, Paris, Berlin) orașe, încetul cu încetul, din simple sate; că nu-i adevărat că păstorii n-ar avea noțiunea de 'polis', ei care străbat cuprinsurie țărilor dela un capăt la altul, să zicem iar că-l posibil, deși nu există țăran, care să n-aibă în graul său noțiunea de oraș. Dar atunci cum poate exista «oraș de urși»?

Rămine deci stabilit că 'Aminciu' este derivat dela numele de persoană 'Minciu',<sup>2)</sup> deminutivul dela Dimitru, Dumitru, cași Micu, atât de răspîdit la toți Arominii. Nume de localități formate după nume de persoane aflăm multe la Aromini. Așa a fost

1). În graul Arominilor, cași în al Neogrecilor, 'pole' și 'politie' înseamnă «oraș». 'Pole' înseamnă însă orașul prin excelență, care este Constantinopole, pe cînd 'politie' orice oraș.

2). Cf. Ilie Bărbulescu, în 'Arhiva', XXIX, 2, p, 273-278 (Nota Dir.)

'Niculița' (deminutiv dela «Nicola»), oraș cu 30-35.000 de locuitori, distrus pela sfârșitul sec. al XVIII, odată cu Moscopolea; 'Nica' 'Avela' (vezi mai jos); apoi 'Vasilița', munte la Avela, derivat dela «Vasil», ca Ioniță, dela Ion și altele. Despre Aminciu se vorbește însă din sec. al XIV în cronica Ianinei, și găsim prețioase informațiuni în Pouqueville (Voy. d. l. Grèce), care își exprimă părerea că s-ar fi întemeiat în sec. al X de păstori români în locuri pustii; în Leake (Travail etc) care crede că aci s-a făcut colonizare romană înainte de a se face în Dacia, luându-se după numiri ca 'Imperatoare', 'fagu-scriptu' din topografia Aminciului; în 'Les valaques du Pinde', Bruxelles 1888 și în monografia lui Ioan Lamprides, 'Ipirotikà Meletimata', f. 5. partea II, 'Metsovot kai Lerákov, Atena 1888.

*Avela.* Ce s-a întâmplat cu 'Aminciu' se petrece aproape cu toate numele de localități aromânești formate dela persoane. Așa e și cu 'Avela', care s-a format dela numele de persoană 'Vela' cu prepoz. *a*. Tradiția privitoare la întemeierea comunei 'Avela', spune că, printre alții, trei mari 'celnici', Vela, Brati și Gugu-Leca (=Goga al lui Leca), s-au stabilit aci, venind de prin părțile Sulelor și ale Artei, după ce numărul oilor lor se înmulți în așa chip, că nu mai găseau loc de pășunat prin părțile acelea. Fiecare din ei își așează stina în locul ce le poartă numele. Locurile s-au zis atunci unul la Vela, altul la Guguleca și altul la Brati. 'Fălcareă'!) lui Vela, fiind mai cu vază, cu vremea, fără a se pierde nici celelalte numiri, a prins mai mult și s-a impus, devenind mai tirziu numele satului. Și astfel s-a zis la început: 'Mi duc' sau 'Stau a-Vela' (=Mă duc sau stau la Avela) pentru ca apoi, devenind sat, să se contopească prepoziția *a* cu numele 'Vela', casă ne dea 'Avela' <sup>2</sup>).

Astăzi numele, supt care este cunoscut satul, e 'Avdela' <sup>3</sup>). Acesta însă nu-i decit o poreclă rezultată din apropierea numelui de 'Avelă' cu 'Avdela' (=lipitoare). Asemenea porecle mai găsim la Aromini. D. e. Iliia-'Filia'; Cola-'Bacola'; Mitre-'Cațitre', etc. La Aromini nici nu există persoană, care să nu-și aibă și

1). Seminițe, toate familiile care atirna de un 'celnic' (=frunțaș).

2). Cfr. *Iriček*, 'Das christliche Element i. d. topogr.' etc. pag. 27, ne dă un caz de asemenea contopire: 'Ašamark', compus din prep. *a* + *san* + *Marco* (la Cattaro),

3) Grec. Avdella =lipitoare.

porecla. In toate documentele vechi ale Aveliei, unele datînd de mai b'ne de un secol, precum și in firmele împărătești, stă scris 'Avela', niciodată 'Avdela'. Așa stă scris și pe cutia de argint a sintului Pahomie cu dată de 1808. Azi cărturarii aromini o numesc și o scriu 'Abella', punind-o în legătură cu un oraș sinotîm din Italia mijlocie. Că este precum arătăm noi aci și că n-are nicio altă legătură cu cuvîntul grec 'avdela' = lipitoare, decît cea amintită, de batjocură, de poreclă, vorbește și faptul că in tot cuprinsul, destul de întins, al Aveliei, nu se găsesc lipitori.

*Agură.* Acesta-i tot nume de sat locuît de Aromini fărșeroși in timpul verei, după numele muntelui cu acelaș nume din Tesalia sudică. Numele de 'gură' <sup>1)</sup>, simplu, fără prepoz. *a* vine des în toponomia balcanică și-i din șensul de «sorginte», de «izvor», ce-l are cuvîntul arōminesc «gură». Se aude și ca nume de persoane <sup>2)</sup>

*Amuri.* 'Amuri' este de asemenea format dela prep. *a* + 'muri' (pl.) (= mur). 'Mur' aromînește este rugul care produce mure. (Cfr. I. Nenișescu, 'Dela Rom. din Peninsula Balcanică', pag. 421 ; I. Caragiani, 'Rominii d. P. Balcanică' pag. 165 'Lambrides' Melētae etc).

*Alăk'ăt.* Locuitorii satului aromînesc 'Lacă' se numesc 'Alăk'ăt' (Alăch'ăt). Acest nume, ca să sune așa, presupune că odată șatul 'Lacă' a fost 'Alacă'. Numai așa se poate explica numirea de 'Alăk'ăt'. Anume din prep. *a* + *lac* (= lac). Forma cu *ă* din 'Lacă', cum se zice azi, în loc de 'Lac' se datorește cu siguranță influenței cuvîntului 'Moară (=sat). Cuvîntul acesta este interesant, căci ne arată că numirea de 'Laișta', 'Laișta', ce-i dau grecii, este formată dela 'La(c)+ suf. slav -viște (=sat)

1). Cfr. *Pouqueville*, 'Voy. d. l. Grèce', II 106 ; III 394 ; V. 325-333.

2). Ginerele lui Panurea, numit pe grecește Panurîă, se numia 'Gură'. Acesta a fost un distins revoluționar pela începutul veacului al XIX. In poezia poporană aromînă se amintește asemenea de el: 'gura' un, mîneca doi, și sculară dila oi cu țînți sute dinăpoi, oi, la! Panurea oi! etc. 'Gura' mai întîmpinăm în Pelopones: «le hameau de 'Goûra qui forme de ce côté l'extrême des cantons de Corinthe, de Vostitza et de Calavryta». Această numire este datorită fără îndoială Romînilor stabiliți în Pelopones. O probă avem in numirea de 'Mocha', adică 'Moășă' amintită la aceeași pagină în aceeași regiune, 'Lampridēs' op. cit. p. 16.

ca în 'Maloviște' ) (=Satul mic); 'Miloguște' din Tesalie este, prefăcut tot din 'Maloviște'. 'Laca' arată că-i anterior numirei slavonești.

*Arbaru.* O altă localitate, a cărei numire arată felul de formație arătat mai sus, este 'Arbaru', sat copăceresc sau hășotesc, spre vest de Diminiță (eparhia Grebinei) și care vine, după toată probabilitatea, dela a + irbaru(=la ierbaru). Numele de „ierbar” la copăciari nu trebuie să ne surprindă, întru cît aceștia au fost cu toții Aromini, cum îi arată de altfel portul românesc, obiceiurile etc. Lucrul acesta este cunoscut.

Toate aceste numiri, în afară de Avelă, vin și supt forma simplă, fără prepoziția *a*, anume: 'Minciu', 'Gura', 'Meru', Muri, Lacă (numal supt această formă); 'Arbaru' dacă nu ne întîmpină și sub forma de 'irbaru' (=ierbaru) se datorește faptului că se cufundă cu vorbele începătoare cu *r*, care în Aromina primesc un *a* protetic.

Cred că aceste exemple sunt îndestulătoare ca să ne edifice atît asupra rolului prepoz. *a* în trecut, cît și asupra adevăratei origini a acestor nume de localități, precum și asupra vechimei lor, datînd decînd prepoz. *a* era obișnuită în limbă cu funcțiunea ce o are în limbile romanice din apus în ziua de astăzi.

Poate că tot aci e locul a spune că de origine romînească, sau datorită Romînilor, sunt următoarele două numiri, despre care se vorbește în evul mediu :

a) Akrinôs, Akrunôs și b) Arčâr.

Idrisi, ne spune lireček (пжт. Бжлг. pag. 210), pomenește la 1153 drumul, care duce din Sardica într-o zi la întăritura (castrul) la Stobuni, de aci în 6 ceasuri la castrul *Akrunôs* sau *Akrunôs*, care este așezat supt munți și de acolo la Beroe și mai încolo la Țarigrad.

Tot Jireček ne spune tot acolo, că în veacul de mijloc această cetate se numia slav. *крънз* (citește : Krăn), grec. *Krinôs*, *Krunôs* ; la Bizantini și toată regiunea dela Tungia, dela o margine pînă la alta dela Ghiupsa la Sliveni, se zicea slav. *крънска земя*. (=țara, ținutul 'Crăni').

Se pare că Idrisi reproduce numele popular, așa cum se auzia pe vremea sa. În acest caz avem a face cu un nume românesc ca în A-Minciu, A-Vela, A-Meru etc. Așa dară 'Acrănū'

1). Arom. se zice : Muluviște, Moloviște și Miluviște.

sau 'Acrunu' este format din prep. *a* (=ad) + Crănu sau -Crunu. Probabil și acesta un nume de persoană sau 'Cruna' (< curuna = conună), nume ce se dă părților de munți în formă de coroană. Tot așa se zice 'urecli' muntelui zis pe grecește 'Mavrovúnion' pentru cele două piscuri, care din depărtare samănă 'cu două urechi').

*Arčăr* derivat din lat. 'Ratiaria', păstrat în numirea bulg. 'Arčer' (turc. Akčar) este tot forma românească, indiferent, că avem a face cu prep. *a* (=ad) + Ratiaria ceea ce este puțin probabil în cazul de față, fie că acest *a* nu-i decît proteticul *a* ce se anină în Aromina mai ales la cuvintele începătoare cu lichidele *r* și *l*. Din *A* + Ratiaria a putut rezulta normal Ar(ă)-ciara > 'Arčăr. În limba bulgară, dela care a pătruns și în turca, acest *a* nu se poate explica. Se petrece acelaș lucru, ce-l constatăm în denumirea 'Arahova'. Acolo unde au fost romîni numirea slavă de 'Rahova' s-a prefăcut în *Arahova* (Pouqueville. *Voy.* IV, 27 n. 1, 120, 122, 123).

Și tot romînesc este și:

*Avarîcu*. Acesta-i numele unuia din satele dela 'Sule', renumitele 'Sule' care au jucat un rol însemnat în luptele susținute împotriva lui Ali-Pașa, tiranul dela Ianina, și despre care ne vorbește pe larg Pouqueville<sup>2)</sup> și mai ales, în mod strălucit, fostul profesor universitar dela Iasi și membru al Academiei Romîne, Ioan D-Caragiani<sup>3)</sup>, că majoritatea Suliștilor au fost romîni din 'fara'<sup>4)</sup> Fărșeroșilor se pot îndoi numai cei neștiutori. Noi, cei din Avela, care numărăm rude multe printre ei, la care s-au adăpostit după distrugerea Sulelor bună parte de familii dela Sule, precum Ciuveli, Țapu, Danca etc. n-avem de ce ne îndoi. Dacă alte dovezi n-ar fi, numele de *Sule* ar vorbi îndestul de romînitatea acestor munți cu vîrfurile ca niște 'Sule'. Tot aromînesc este și numele de 'Avarîcu', format dela prep. *a* (=ad) + 'Văricu', nume de persoană deminutiv lui Varu. Că avem a face cu un nume ro-

1). *Pouqueville*, în 'Voy. d. l. Grèce' (Registru); I. 'Lampriès, Melètai etc, fasc. V, partea II pag. 24: 'to Mavrovúnion, orekli vlahisti eneka ton dio oxeinôn korifôn'.

2). Op. cit. passim.

3). *I. Caragiani*. Dela Romîni din Peninsula Balcanică, cap. I.

4). *Fara* este «tribul». ceea ce era grec. 'frătria', de unde cred că și ne derivă cuvîntul, împotriva părerii susținute de G. Meyer (Alb. Wtb. art. *fara*).

mînesc arată și accentul cuvîntului; pe grecește ni-i dat 'to Avariko' ') așa cum se accentuează arominește, ci nu 'to Avarikón' (Ist. Suliăților II, pe grecește, pag. 23) S-a zis deci și aci 'A-Varicu' (=La Varic) și după ce numele a devenit nume de localitate, funcțiunea prepoz. a a încetat și numele 'Avaricu' e tratat în Aromina ca și celelalt: nume de localități fără prepoziție.

## Ou

Culmea muntelui care desparte comunele Perivole, Avela și Băeasa, precum și muntele cu această culme se numește *Ou*. Întru cît se va fi păstrat în această numire numele vechiului fluviu 'Aoüs', care isvorăște din acest munte și se numește astăzi de Aromini 'Baeasa', iar de greci 'Vovusa', 'Voüsa', nu putem ști.

După tradiția poporană a Arominilor, numele de 'ou' ar veni din asemănarea acestei culmi cu un 'ou'. Asemenea creațiuni poporane sunt multe la Aromini, cași la toate popoarele. Așa spun ei 'curună', prescurtat 'crună' la partea muntelui ale cărui culmi au forma de cunună; 'șilătură' pentru partea de munte în formă de șea.

Greșit a interpretat d-l Weigand în 'Aromunen, I pag. 138 tradiția locuitorilor, cînd zice «Muntele pe coasta căruia se află (Perivole) se numește 'ou', după cum afirmă lumea, fiindcă se înfățișează ca o 'oae culcată'». Spusa oamenilor stă totuși în legătură cu 'oul' cum spunem noi, ci nu cu 'oaea culcată'; căci ce legătură poate fi între 'ou' și 'oae'?

Asemenea confuziuni sunt destule la d-l Weigand. Unele au fost relevate de autorul acestor rînduri cu diferite prilejuri, fără replică. Confuziunile se datoresc, cu certitudine, grabei cu care d-l Weigand trecea prin satele și comunele rominești și ar merita să fie trecute cu vederea, dacă el nu s-ar grăbi să tragă tot felul de concluziuni greșite, uneori supărătoare și deseori în plină contradicere cu adevărul cel mai elementar. De o pildă: Într-un cîntec de colinde culege greșit: «puil'ü cu căfel» (pasere cu căfel) în loc de «puil'ü cucuțel» (puiu cocoșel). Ei bine, numai decît ex-ciamă: «Wie man sieht, sind die Lieder arg verstümmelt, das aus Vandista ist fast sinnlos». Nu inzist asupra cui este eroarea, căci am vorbit deja<sup>2)</sup>). Apoi, tot acolo: Die Kolinde werden bei

1). Fără numele autorului; anonimă.

2). P. Papahagi, Din lit. popor. a Arominilor, pag. 716, 9.

den Aromunen in grösseren Gemeinden gefeiert, weniger bei der Hirtenbevölkerung». Iar noi spunem, că trebuie spus din contră ; și noi ne întemeiem pe colecțiuni și cercetări de aproape. Vorbind despre cinteele poporane aromânești, fără să pîtrundă cituși de pușin sufletul acestora, varietatea motivelor care le ridică valoarea mult asupra producerilor similare dela alte popoare, se rotește cu hotărîre, sentențios, că poezia poporană arominească este menită pieirei, și că ce-a mai rămas din ele, 'crimpeele', abia au fost culese de dînsul.

Cu toate acestea, această afirmare osinditoare a d-lui Weigand nu m-a oprit a publica o colecție de vre-o șapte opt ori mai voluminoasă ca a sa. Și acelaș lucru se poate despre fiecare categorie de literatură poporană, basme<sup>1)</sup>, etc. aînse atît de pe deasupra de d-l Weigand. Ca unul care am revăzut în bună parte 'Die Aromunen' și ca unul care am contribuit într-o măsură largă la multe și prețioase informațiuni, țin să spun aci că nimic nu-i mai greu de convins ca pe anumite persoane cu anumite principii.

Din nenorocire d-l Weigand face parte dintr-aceștia.

## Lunga

'Lunga' sat locuit numai de Aromini, cu aproape 1600 de suflete, în fostul vilaet al Bîtulei. Cuvîntul derivă dela adj. 'lunga', 'lungă'. La început a trebuit să însemne livada 'lungă' sau pădurea 'lungă', sau, după cum explică înșiși locuitorii satului acesta, și-a luat numirea dela „valea lungă”. Mai tirziu după ce a devenit sat, sau cum se zice pe arominește «hoară» s-a zis «hoarașea lungă» și apoi, scurtat, 'lunga'. Tot așa s au născut la Aromini 'Discata', dela „discata”<sup>2)</sup> (= despicata), sat cupăceresc altă dată locuit de Aromini, astăzi grecizați. Acestui 'Discata' îi corespunde alb. 'Pl'iasa' nume a două sate lingă 'Covceană', unul locuit de Albaneji musulmani și altul de fărșeroji, de neamul Balamaceilor. O altă 'Pl'iasă' arom. se află în Acarnauia.

Greșește d-l Weigand cînd îl derivă dela sl. ЛѢГА „Hain-Wald”<sup>3)</sup> spunînd că nasala ж s-a prefăcut în aromina „cu totul regulat în «un». ЛѢГА ar fi dat arominește 'lingă', niciodată 'lunga',

1). P. Papahazi, Basme Aromine, 1907 pg. XXV.

2) Arom. 'disic', discicare = despic, despicare.

3) Aromunen, I pag. 59 Nota 1.

tot așa după cum Зѣмѣ да 'Zimbu' (= jimbu), Нѣнта > Nănta etc. la Aromini, (la Megleniți face 'Nōnta' și 'Nunta', dar în Meglenita reflexia cuvintelor slave este altul, urmează alte reguli decît la Aromini).

## Sărac

Acesta-i numele celui mai încintător orășel, așezat la depărtare de cam 8 ore de Aminciu.

Cei cari s-au ocupat cu descrierea acestui mic orășel cu un orizont neînchipuit de frumos, ni-l dau cînd 'Sărac', cînd 'Serac', și cînd 'Sirac'. Noi, potrivit obiceiului nostru, folosim numele ce i-l dau localității înșiși locuitorii. Acest nume este, 'Sărac'. Cași la 'Aminciu', avem și aci a face cu un nume de localitate derivat dela o persoană. Tradiția Amincenilor și a Sărăchlaștilor este că aceste două sate s-au fundat din oieși refugiați aci din cîmpiile Tesaliei, de teama păginilor. Așa ne spune și Lambrides în monografia amintită despre Aminciu și Sărac. Și așa pledează și așezarea în deosebi de muntoasă a orășelului. Cași Niculiță, Avela, Nicec, Avaricu etc. s-a stabilit aci la început vreun celnic cu numele 'Sărac', și apoi localitatea s-a numit după acest nume. 'Sărac', ca nume de persoană, este un deminutiv dela foarte răspînditul printre Aromini nume de 'Saru' prin sufixul *-ac*. ca în : 'głone', > 'głunac'; 'dzihire' (=ginere) > 'dzinirac'; 'Iani' > 'Ianacu' > 'Nacu'; 'Dimitre' > 'Dimitracu' > 'Tacu'; 'Papu' > 'Papeacu' și 'Papeacu' (cu nuanță peiorativă, deci mai mult ca po-reclă). Exemplele s-ar putea înmulți. Trebuiește părăsită deci derivarea acestui nume de localitate dela cuvîntul 'Sărac' (=pauvre), propusă pentru intia dată de I. Lambrides în op citat (1888). Ca o asemenea etimologie să fie adevărată ar fi trebuit să existe în graiul aromînesc vorba 'sărac'.

## Moscopole

Despre Moscopole și rolul său jucat în trecut, am vorbit mai de aproape în lucrarea «Scriitorii Aromini în sec. al XVIII». Cel mai bine informat este Pouqueville, în Voy. d. l. Grèce, II 392. Orașul este străvechiu. Moscopolenii din Budapesta, așezați aci unii înainte de distrugerea Moscopolei și cei mai mulți după, îl consideră depe timpul colonizării romane. După Pouqueville ar



dată din sec. al. XI și ar fi pe ruinele orașului vechiu 'Mosches', căruia Arominii i-au dat numele de 'Voschopolis'. Hahn (Drin und Wardar, 292) îl identifică cu orașul 'Voscop', oraș distrus din Devol. Numele popular al acestui oraș înfloritor altă dată este: 'Voscopole', arom. 'Vuscópule. Forma 'Vuscópól'e' se aude la Fărșeroșii stabiliți aci după distrugerea orașului și-i cea obișnuită de Albaneji, care numesc orașul 'Voscópole, după cum zic 'vul'ă' pentru 'vula' (ngr. vùla), 'pol'ă' pentru 'pole' (=oraș) etc. Tot așa zic 'Ningúpól'e' satului, locuit de Aromini', delingă Bitule, pe cînd Arominii spun Nijó'pule (dela sl. 'Nijo=jos, și 'polé'=poiană). 'Vuscópole' ar putea să se derive cași 'Nijópule, din 'Vosco' și 'pol'e', însă pentru 'vosco' nu știm de unde s-ar putea derivă. A-l apropia de grecescul 'voscos', 'voski' «pășune», nu mi se pare firesc, intru cît nume de localități de origine grecească prin părțile acestea ale Albaniei nu cam întîmpinăm. Admițînd aceasta, ar fi să admitem că 'Voscos', 'voski' ar fi importat aci de Inșiși Arominij.

N'ar fi însă imposibilă nici apropierea făcută de Hahn cu 'Voscop'. In cazul acesia forma 'Vuscópule' dela 'Voscop' s-ar datoră Vuscopolenilor după creșterea orașului și anume din tendința de a se preamări ca locuitorii de oraș, ci nu a trece de simpli țărani; cu atît mai mult este de admis această părere cu cit o asemenea tendință de hiperurbanism o vedem și mai tîrziu la Vuscopoleni. In adevăr după ce orașul lor iea o dezvoltare mare din punctul de vedere al populației, al comerțului și al culturii și s-a înființat aci o școală superioară numită Néa Akadińia, care se întrecea cu cea dela București și Iași, Vuscopolenii au prefăcut numele orașului lor in 'Moscopole', in loc de 'Voscopole', cu toate că el nu reușește să se impună peste tot, și rămîne mai mult întrebunțat de cărturari, și aceasta, după cum s-a spus, tîrziu. In orice caz nu întîlnim decît pela sfîrșitul sec. al XVIII forma Muscópule (< Moscopole). In geografia lui Meletios depela începutul sec. al XVIII n'o întîmpinăm.

Aci i se zice 'Voschopolis'.

Numirea de Moscopole deci este tîrzie și nu-i răspîndită peste tot, in afară de cercurile cărturărărești ale Vuscopolenilor. Pouqueville, pela începutul sec. al XIX, o numește tot 'Voscopole'. Chiar astăzi printré locuitorii fugiți din Voscopole și așezați prin Bitule, Crușova, Velis etc, se numește orașul Vuscopule și ei pe ei se numesc 'Vuscupul'ani'. Și tot așa este cunoscută Moscopolea de

cei mai mulți scriitori greci. Gudas (VII parállili, tom. IV pag. 3) vorbind despre Voskopolis, ne spune că acei care-i dau această numire o derivă: ek tis voskis, adică polis, shimatistheisa ek voskon, i periehusa voskimata, adăugind că această derivare este doar probabilă. Gudas amintește apoi părerea acelor care susțin că 'Moscopolis' ar putea să derive dela Moshos (Moscós) a cărui proprietate va fi fost această țară și adaugă, cu dreptate, că nu-i posibil, întru cit atunci am fi avut 'Moscúpolis', după analogia lui Constantinúpolis, ci nu 'Moscópolis. Părerea aceasta însă, că ar deriva dela 'Moscós' cade dela sine din moment ce-i dovedit, că forma originală a orașului este 'Voscopole'.

Tot așa de nefundată este și părerea lui Weigand, Aromunem I, pag. 101, care propune 'Muskopolje', sau 'Muskopoje' și ar fi 'Moscus' o floare și sl. 'poljé' „Ebene“; nu se poate admite tot pentru motivul că 'Moscopole' este creațiunea cărturarilor Moșcopoleni. Prin 'Moscopole' acești cărturari au vrut să înțeleagă un oraș cu osebire frumos după sensul ce-l au cuvintele compuse cu ngr. mosho: moshopaldi „băiat de zahăr“; moshokupádi „o turmă cum nu mai găsești alta de bună și frumoasă“; moshotrogó „măninc cit se poate de bine“; moshovoló „miros minunat de plăcut, răspindesc un miros plin de parfum.“ Cu acest sens a intrat cuvântul și în Aromina: 'muscu-mer' „măr admirabil“; 'muscu-carne' „o carne minunată de bună“, 'muscu-foară' „sat neîntrecut prin frumusețea și celelalte însușiri ale sale“. Cu acest înțeles l-au întrebuițat apoi Moscopolenii, ca să arăte că orașul lor 'Muscopulea' este un minunat oraș, un neîntrecut oraș prin dezvoltarea sa, prin înflorirea la care a ajuns. S-a petrecut acelaș lucru cași cu 'Abella' la cărturarii aromini. (Vezi mai sus despre aceasta).

Prof. Pericle Papahagi

Memb. d. r. coresp. al Academiei Române

## POLITICĂ COLONIALĂ MOLDOVINEASCĂ ÎN 1858

În vremurile frământate de după război și-n țara noastră, pentru soluționarea diverselor probleme care se impun năvalnic de numeroase și impetuoase, legiuitorul, omul politic sau cetățeanul mai puțin indiferent vor găsi un bun reazăm în istorie, în cercetarea trecutului mai apropiat de noi. Istoria veacului XIX, în care România a evoluționat cu aproape cinci veacuri de dezvoltare europeană, ne desvăluie aceleași probleme care se pun și azi în viața politică dela armistițiu încoace.

Una din preocupările recente, reforma Constituției, a format subiectul frământărilor străbunilor noștri și înaintașilor apropiați; veacul XIX e pătruns de proiecte, regulamente și constituții votate și aplicate. Constituția celor «77 ponturi» care sintetizează doleanțele «cărvunarilor» dela 1822, Regulamentul organic «pe care istoricii îl considerau ca prag între lumea veche și nouă românească a Constituției dela Islaz» a revoluționarilor munteni dela 1848, «Statutul» lui Cuza, „Constituția” dela 1866—iată un material bogat de consultat pentru a înțelege spiritul românesc, duhul localnic de respectat în aplicările retrograde sau înaintate ale diferitelor principii de stăpânire și organizare.

Exproprierea și „impămintenirea” țaranilor, soluționate în parte prin actualele reforme agrare, ne duc și mai adânc în trecutul neamului. O latură a chestiunii, politica economică agrară, o vom atinge și noi în articolul de față.

Dacă ne mulțămim cu cifra de 15 milioane locuitori ai României întregite, trebuie să concedem cam 4-5 milioane populațiilor străine, ce se găsesc compacte sau în mozaic dela Nistru la Tisa și din Maramureș în cadrilater. Cîștigînd un teritoriu mai mult de îndoit, am pierdut mîndra omogeneitate națională dinainte de război. Dar, dacă am pricepe nu numai protocolarele dispoziții asupra drepturilor minorităților, stabilite la diferite congrese și conferințe „post-bellum”, ci mai ales una din manifestările spiritului nou al vremii, dacă nu ne-am închista în politicianismul xenofob „ante-bellum”, n-am avea nimic de pierdut prin dimituarea elementului etnic de bază în România, ci chiar de cîștigat.

Și nu ne va fi greu de tot a admite spiritul nou ca îndreptător celei mai juste atitudini față de minoritățile noastre—asa

cum unele partide politice au înțeles limpede -, căci vom găsi reazăm solid în bunii noștri strămoși, mai mult sau mai puțin depărtați de noi. Nenumăratele hrisoave domnești de liberă trecere pentru străini, mai ales celor din breasla negustorească, sau privilegiile acordate Lembergenilor, Brașovenilor sau celor din Sibiu, Rodna și Bistrița, vorbesc cu glas precumpănitor pentru spiritul nou.

Cu mult mai încoace, în preajma luptelor neîntrecute de nici o generație prezentă dintre anii 1848-1866, cu prilejul realipirii la Moldova a ținutului din sudul Basarabiei, realipire vremelnică și prin capriciul politicei europene, se vede din partea ocirmiturilor țărilor noastre un tact deosebit față de una din cele mai bine organizate minorități din cuprinsul noului ținut: bulgarii.

În stînga Dunării, dela Porțile de fer și pînă la vărsare, cit era ținut locuit în masă de Romîni, găseau adăpost refugiații bejenari din dreapta Dunării, în deosebi bulgarii, cei mai năpăstuiți de stăpînirea turcească, adevărata urgie pentru ei deseori. Pămîntul țărilor romînești le-a fost de-atîtea ori „pămîntul făgăduinței”—cum înșiși mulți oameni de seamă au recunoscut-o.<sup>1)</sup>

Pe la 1819 se găseau, veniți cu mult mai înainte, în sudul Basarabiei, colonii întregi de bulgari, care, pentru a trăi mai bine, reclamară și obținură dela țarul Alexandru I Pavlovici al Rusiei privilegii anumite, ce le ușurau, în adevăr, situația.<sup>1)</sup>

Prin hotărîrea Congresului dela Paris, dela 30 Martie 1856, se alipiră Moldovei patru ocoale rusești (Prutul, Cahulul, Ismailul și Bugeacul) din sudul Basarabiei, ce făcuseră parte integrantă din Moldova pînă la 1812. Era o realipire; ștergerea în parte a marii nedreptăți dela începutul veacului trecut. Oricum însă, prin acest act al congresului european, mînat de anumite interese politice generale, se schimba stăpînirea unei populații, care se bucurase de-o situație privilegiată sub stăpînirea rusească.

Ce atitudine trebuia să ia guvernul depe atunci al Moldovei față de puternica minoritate bulgară, putem spune cași inexistentă înainte de 1812, pe vremea vechii stăpîniri moldovinești și care acum număra 40 colonii bogate și privilegiate? Era o ches-

---

1). Mărturii și dovezi în lucrarea noastră „Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei”, Iași 1919.

tiune de mult tact politic, mai ales că ochii marilor Puteri erau mereu ațintite asupra „țărânului dela Dunăre luat în garanție de unele din ele, ca Franța lui Napoleon III de pildă.

Erau împrejurări oarecum similare cu cele de azi : încheierea unui mare război european, o pace la Paris, interese europene în Orient, cași pretutindeni.

Politica colonială—ca s-o numim mai exact—față de minoritatea bulgară a căimăcămiei lui Tudoriță Balș și-apoi Vogoridi a fost, credem, mai mult de cît satisfăcătoare ; pentru acele vremi a fost occidentală și plină de simț.

În spiritul vremii nu era aceeași atitudine față de toți străinii. În Regulamentul organic, redactat cu un sfert de veac mai înainte, un capitol special se ocupa de Evrei, «a căror număr crește din zi în zi și cea mai mare parte din ei trăesc cu vătămarea intereselor pămîntenilor» le era interzis „de a pune în posesie moșii locuite“. Antisemitismul era puternic, în cît înșiși cărvunarii dela 1822 opreau, prin Constituția lor, intrarea mai de parte a Evreilor în țară, deși admiteau unele privilegii celor deja stabiliți.

Față de bulgari atitudinea guvernanților fu cu totul alta, din motive pe care le vom vedea.

Caimacamul Balș lansează o proclamație „către locuitorii părții din Basarabia ce trece «spre Moldova» la 4 Februarie 1857, prin care adresîndu-se «iubiților compatrioți» le spune, între altele: „Poporul moldovean“ vă primește pe toți ca pe unii ce-i sunteți frați „și de-o lege și care în viitor veți fi părtași de a lăși soartă“. Ocîrmuirea le făgăduia respectarea drepturilor obținute sub stăpînirea rusească și împlinirea dorințelor ce le vor manifesta.

Ca urmare se alcătui o comisiune din boerii : vornicul Iancu N. Cantacuzino, logofătul Grigorie Krupenschi și postelnicul Las-carachi Michalachi, modificată apoi prin înlocuirea celor din urmă cu logofătul B. Rosseti-Bălănescu și aga M.<sup>re</sup> Cerchez ; cel dintăi fiind secretar de stat fusese menținut. Comisiunea primi însărcinarea de a se pune în legătură cu reprezentanții coloniilor bulgare pentru a le afla doleanțele și a le comunica ocîrmuirii, care întocmi așa numitul „*Așezămintul coloniilor bulgare*“.

Lucrarea fu gata în curînd, după o laborioasă conlucrare a delegaților ocîrmuirii moldovinești cu reprezentanții coloniilor bulgare, ce aduseseră în sprijinul lor și privilegiile obținute în 1820

sub stăpînirea rusească. În 1858 se tipări o broșură <sup>1)</sup> conținînd tot ce se statuase referitor la aceste colonii: așezămîntul amintit, „Instrucții pentru datoriile autorităților sătești“, „Privilegiile hărăzite coloniilor bulgare“ și „Hrisovul pentru școala din Bolgrad“, dat la 10 Iunie 1858 de cainacamul Nicolae Vovoride.

Adunările obștești ne {mai ' funcționînd, noile regulamente obțin putere de aplicare numai pe baza ordirului {autorității executive—ceia ce contravenea {art. {58 din Regulamentul Organic încă în vigoare pe atunci.

Pentru îndreptările liceului din Bolgrad—una din puținele școli secundare din întreaga Moldovă—se formase o nouă deputăție, în care se aflau bulgari de vază ca banul Panaite Grecul și Neculai Carușov.

Dintre toate dispozițiile referitoare la drepturile bulgarilor, consacrate prin continua întrebare a celor direct interesați, «Așezămîntul» prezintă o importanță deosebită. Cuprinde 336 articole, împărțite în mai multe capitole referitoare la drepturi și îndatoriri, viața productivă; viața spirituală și moravuri, justiție și altele. Vom spicui dispozițiile edificatoare asupra politicei coloniale la 1858.

\* \* \*

Toate coloniile treceau sub jurisdicția departamentului de finanțe—cum se hotărîse prin jurnalul încheiat la 30 Aprilie 1857—formîndu-se o secție specială, a II-a *colonială* condusă de un dregător colonial. Administrația se face de funcționarii: ocolași și asesori la fiecare ocolașie, vorniceii și asesori la fiecare județ colonial și cite un ușer la fiecare zece case. Afară de acești agenți executori, fiecare colonie forma o obștie și avea o *adunare obștească* de mare însemnătate.

Ocolașii, vorniceii și asesorii erau aleși și rinduiți de obștie pe doi și trei ani; alegerea se face după {«mulțimea glasurilor».. Apoi erau diferiți scriitori și «funcționeri» plătiți și numiți de stat; leafa provenea din veniturile coloniale. În caz de excedent, acesta se împărțea funcționarilor pentru silința lor în slujbă.

Slujitorii erau cei obicinuiți și-n restul țării; existența, atribuțiile și plata lor sunt {cuprinse și-n Regulamentul organic. De altfel, toți slujitorii țării erau întreținuți pe cheltueala satelor,

---

1) Iași, tipografia «Buciumul român»; un exemplar, scris cu cirilice, pe care l-am utilizat, fost în proprietatea Universității din Iași. se află în biblioteca liceului «Codreanu» Birlad.

unde-și îndeplineau slujba ; sătenii alegeau pe vorniceii, adunarea acestora pe ocolași și privighitori.

Era o aplicare locală, pentru coloni, a principiului eligibilității funcționarilor.

Moldova suferise mult de abuzurile funcționarilor, dintre care unii încercau să se învecinească cu descendenții lor în anumite boerii. Mai înainte «pontul» 12 al cărvunarii cerea ca «nici un fel de slujbă obștească.. să nu se soțotească de cliromomie...». Aceiași constituție admisesese numirea funcționarilor de Sfatul (parlamentul) Țării, sistem american. În ce privește excedentul rezultat din bugetul general al țării se întrebuița la îmbunătățirea așezămintelor publice—ceia ce constituia o teorie, de drept administrativ prea înaintată pe atunci.

Diviziunea autorității lăsa liberă manifestare *voinței colective*, care era asigurată și prin alte dispoziții. Nici o hotărîre a județului ocolial sau colonial nu avea tărie dacă acel caz nu fusese ascultat, judecat și hotărît de toți membrii în complex. Măsură prevăzătoare pe care o găsim și-n Constituția cărvunarii, extinsă, bine-nțales, la hotărîrile mult mai importante ale Sfatului obștesc. Nu se poate lua nici o hotărîre „dacă fețele Sfatului nu vor fi toate de față în numărul și persoana lor“.

Și-aici, ca pretutindeni unde amintim de dispozițiile „căr-vunărești“, intenția noastră fu de-a face o apropiere nu numai de simplă comparație, ci de-a sugera bănuiaia unei oarecari influențe a generației cărvunarii dela 1822 asupra celor ce trecuseră prin 1848.

Libertatea de conducere și control, hărăzită minorității bulgare, respiră încă din articolul 168,

„La sfirșitul fiecărui an sunt datori a alege din sinul lor „trei înțelepți și cu avere gospodari, ca la încheierea socotelilor „să se încredințeze despre banii ce s-au adunat la Ocolașie și Județele coloniale și despre acuratețea socotelilor“.

Implinirea datoriilor din partea ocolașilor, vornicilor și acesorilor se cerea aspru, însă «cu orîndueală purtîndu-se cu ei blind și toate tînguirele lor să le primească cu răbdare, ascultîndu-le cu luare aminte» ; în schimb li se cerea nu numai împlinirea datoriilor, dar mai ales să nu asuprească pe supușii lor, căci vor fi supuși altfel judecății.

Interesele coloniștilor trebuiau rezolvite fără întîrziere înști-ânțîndu-se despre toate nevoile lor ministerul «cu grabă ire». Șefu

secției coloniale—un director general de azi—era obligat să facă în vreme «revisii» în colonii și să primească acolo «toate tînguirile coloniștilor»; să observe ca funcționarii amintiți să se ocupe «cu sirguință la îndeplinirea însărcinării lor după toată cuviința».

După statuarea normelor de conduită ale organelor administrative, cărora mereu li se recomandă, în peste cincizeci de articole, prudență și respectarea drepturilor coloniștilor, urmează prevederile referitoare la îndatoririle și privilegiile acestora.

Coloniștii bulgari se bucură de-o atenție deosebită din partea ocîrmuirii din motive care dovedesc o largă pricepere a intereselor de stat. *Numai emigranții care se ocupau cu agricultura sau meșteșuguri apropiate acesteia era considerați coloniști*; cei ce-ar dori să se ocupe cu negoțul sau specula sau vroiau să se-nscrie în vre-o breaslă dela tînguri nu erau primiți în colonie sub oblăduirea privilegială.

În general, împămîntenirea pentru drepturile politice se făcea cu mai multe greutăți și forme. Străinul de oricare credință creștinească, — deci numai pentru creștini era deschis drumul încetăținirii — trebuia să facă o „jălobă“ către Ocîrmuire, prin care să ceară acest drept și s'arate ce capital posedă; după zece ani de muncă productivă și viață cinstită putea fi trecut în rîndul pămîntenilor cu drepturi politicești. Pentru cei ce nu vor să se bucure de drepturi politice, pentru negustori și industriași, era suficientă o simplă cerere și obligarea supunerii față de dările țării. Garanțiile cerute străinilor erau în bună tradiție și nici chiar după 1866 nu dispar; în constituția cărvunarilor dela 1822 se cere acelaș termen de 10 ani și condiția căsătoriei cu o moldoveancă, iar în constituția dela 1866 străjuește faimosul articol 7. Pentru coloniștii aduși de proprietari pentru înpoporare sau lucrul pămîntului. Regulamentul Organic prevedea oarecare înlesniri. Agricultura, singura bogăție a țării, se bucură de o atenție deosebită în toate legislațiile secolului trecut. Între principalele preocupări ale sfatului obștesc, stabilit în „Cele 77 ponturi“ se prevede și „îmbunătățirea economiei câmpului (agrare)“.

Fiecare colonist îndeplinea formalitatea unui jurămint la împămîntenire, depus potrivit religiei sale, pe care au dreptul slobod a și-o folosi. Apoi orice colonist și urmașii săi au drept de târgoveți nu numai în colonie, ci și'n toată țara; au dreptul de a dispune precum vor vrea de ayutul lor înlăuntru țării, iar de vor



incerca a-l scoate din țară, vor fi obligați a plăti darea pe capital pentru trei ani, fiindu-i averea cîștigată în țară.

Pămîntul fixat fiecărui colonist bulgar sau rumeliot se hotărîse la 50 desetine, iar la împărțeală li s-a dăruit cîte 60 desetine. Iată o împămîntenire — propriu zis nu era o împroprietărire, cum vom vedea — cum rare ori se întilnește în istoria noastră, nu față de străini, dar nici chiar față de țărani neaoși romîni. Pentru a se preciza chipul cum se înțelegea această importantă chestiune acum mai bine de jumătate de veac în urmă, transcriem articolul 82, cuprinzător împămîntenirii : „În citimea părților de «pămînt împărțit pela coloniști se socotește numai pămîntul trebuitor ; iar toate celelalte unghiuri, precum : riurile, limanurile, «glodăriile, mlăștini, var, pămîntul sărat, cleios, nisipos și altele. «nici de cum nu sunt puse în socoteală, ci se dau în obșteasca «stăpînire a coloniilor sau satelor».

Intenția economiei de stat reesă din numeroasele articole cuprinzînd dispoziții-pentru «viața productivă», orînduită pînă în cele mai neînsemnate amănunțimi. De aceia și depindeau coloniile de ministerul finanțelor, pentru mărirea veniturilor statului din buna administrație a unor bogății ale țării.

Ocupația de căpitanie a coloniștilor era *agricultura*, asupra căreia erau îndreptate atențiile Ocîrmuirii Principatelor ; tendința era să se facă din acești bejenari buni agricultori—ceia ce, de altfel, era și-n spiritul harnicilor coloniș'i. Se prevede, în mai multe articole, tot ce-ar putea înlesni o bună cultivare a pămîntului, sub supravegherea acelorași conducători de ocolașii. Coloniștii sunt datori să aibă pluguri și celelalte unelte pentru agricultură, iar în caz de lipsă bine motivată va avea grijă colonia să înzestreze pe cel ce n-ar avea. Vorniceii și asesorii vor controla condițiile în care se fac semănăturile ; vor raporta pe semestru despre numărul și starea vitelor ; despre livezi, vii, finațe, fabricarea vinului, rachiului, manufacturi, se prevăd diverse dispoziții, care lăsaus libertatea și incurajau cultivarea lor. Fiecare gospodar este dator a pune în jurul casei și grădinei, în fiecare an, cîte 20 copaci de aguzi, iar ocîrmuirea le va trimete sămințe pentru gîndaci de matasă. Ocolașii vor avea în grijă semănarea copacilor pentru împădurire, iar fiecare gospodar este obligat a răsădi copaci «de acei ce cresc mai cu repegiune». Județele ociliale și coloniale își vor da toată silința «despre înmulțirea pe la toate coloniile, de tot felul de industrie, manufactură, meserii

și fabrici»; vor avea grija ca «gospodarii să se ocupe cu lucrarea linei și cu fabricarea săpunului și a luminărilor». Coloniștilor li se dă voie pentru fabricarea rachiului și berei, iar vânzarea vinului se dă în antrepriză prin mezaturi; venitul rezultat va servi, în decursul anilor de scutire, pentru folosul coloniilor, o parte stabilindu-se anume pentru leafa preoților și întreținerea bisericilor. O măsură de încurajare, căci legile țării favorizau mai mult monopoliurile în folosul statului; tot așa și-n cele «77 ponturi». Comerțul cu produsele coloniștilor este liber, chiar peste granițe, cu anumite restricții ușoare. Constituția cărvunarilor pregătise acest spirit de libertate prin desideratele sale; «lucrarea pământului în tot chipul, meșteșugurile, deschiderea de fabrici de orice trebuință...și tot felul de negustorie să fie neoprite în pământul Moldovei».

\* \* \*

Coloniștii trebuiau legați cât mai temeinic de noua patrie ce voia să-i facă părtași de soartă poporului moldovan—cum glăsuia proclamația lui Tudoriță Balș. După obiceiul vremii să li se confere oarecare *privilegii*. Între acestea se statua „scutirea cu nesupărarea lor de orice dare sau havalele” pe un timp determinat dela începutul așezării lor; scutirea pentru totdeauna de îndatorirea recrutării, atât naturală cât și bănească; dar dacă ar dori vre-un colonist să facă armată, va fi cu drag primit și, peste obicinuita leafă, i se va da odată pentru totdeauna nouă carboave ca răsplată.

Un articol special prevede întrebuintarea *dialectului* coloniei ca limbă pentru redactarea tuturor poruncilor către coloniști; jurământul la împământinire era depus potrivit religiei fiecărui colonist.

Drepturile civile încetează în cazul când treceau în altă clasă, dar se puteau folosi liber de drepturile acordate de noua situație. Dacă vre-unul voia să plece din colonie, obștea n-avea dreptul să-l oprească, dacă lăsa pe-un altul să-i susție gospodăria. Dacă putea să întrefie îndatoririle cerute de ambele clase (de colonist și clasa în care intra), putea să rămie și-n clasa coloniștilor.

Unul din principalele venituri ale țării se trăgea din stringerea birurilor, la care erau supuși țaranii și clasele mijlocii; dela obicinuitele dăjdi nu puteau face excepție nici agricultorii

bulgari. Coloniștii erau obligați la anumite *hvalele*, explicabile pentru întreținerea ținuturilor lor: facerea și îndreptarea drumurilor, podurilor, ezăturilor și ținerea trecătorilor, dar numai a aceloră cuprinse pe moșia lor. Ocolașii vor avea grija să orînduească pe toți coloniștii, să nu se comită abusuri și asupriri, căci altfel «vor pica sub răspunderi grele». Vor mai da podvezi pe rînd în ajutorul poștei, la transportarea arestaților, funcționarilor trecători în treaba slujbei și drumeților particulari cu legiuite certificate pentru aceasta. Județele coloniale vor avea grija ca nici un călător să le ceară podvezi fără plata banilor sau fără «blanchete» (bonuri).

Nu trebuie să pară grele aceste îndatoriri, căci fac parte din obligațiile publice prevăzute în toate legislațiile lumii de orînd. În special ajutorul pentru poștă era de preț, căci ținerea poștelor necesita cheltueli mari, cu toate că-n bugetul Moldovei pe 1846 se prevăzuse 633000 lei pentru acest capitol—una din cele mai mari cheltuzi—, plus 30000 pentru «blancheturi de poștă».

Abia după împlinirea anilor de scuteală coloniștii vor plăti două feluri de *dări*: 1) indeobște pămîntene, ca ale tuturor celorlalți din aceeași clasă și 2) parțiale pămîntești sau comunale pentru ținerea dregătoriei coloniale, profesorilor, lefile ocolașilor, vorniceilor și asesorilor și pentru biserică. După trecerea aceluiași ani de scutire se va percepe și o dare pe pămînt, fiecare după citimea stăpînită, dar numai pentru pămîntul «trebnic»; «tot pămîntul netrebnic și săpat va rămînea în a lor stăpînire fără plată». Darea e hotărîită la 22 copeice de argint pe fiecare desetină pentru bulgari și rumelioți. Și—dispozițiile demnă de remarcat—«analoghia dărilor pentru pămînt rămîne în dispoziția coloniștilor între ei, după însăși a lor găsire de *cuviință*». Libera exprimare a voinței colective, prevăzută și-n alte articole, corespunde unui început de explicare a principiului descentralizării administrației.

Din «Așezămint» se mai pot spicui cîteva *dispoziții de drept*, dintre care unele foarte interesante.

Majoratul se obținea mai curînd de cît azi; la 20 ani împliniți tînărul intra în toate drepturile unui vrîstnic legiuit. Epitropii, în cazul minorilor, erau răsplătiți pentru osteneala lor cu un sfert din averea mișcătoare ce au cîștigat-o.

Peste cîți-va ani numai, în 1865 cînd se redactează primul Cod civil, majoratul pentru toți tinerii romini sau supuși legilor

rominești se obține la 21 ani impliniți rămânind vrsta de 20 ani numai pentru majoratul penal. Tendința era să se prelungească minoratul ; astfel înainte vreme cu ocazia căsătoriei bărbatul avea nevoie de consimțământul părinților chiar după majorat pînă la vrsta de 25 ani. Așa dar, majoratul la 20 ani, admis pentru coloniștii bulgari, era o dispoziție înaintată.

În dreptul actual civil, cași-n acel vechi dela 1865, nu se prevede nici o plată pentru osteneala tutorilor în înțalesul dispoziției din «Așezămînt».

Tutorii sunt obligați să restituie intactă averea minorilor scăzînd bine-nțales cheltuelile cu întreținerea minorilor și averei imobiliare. Tutela este gratuită—declară codul nostru civil. Greșau oare guvernânții dela 1858 că acordau epitropilor o răsplată de un sfert din averea cîștigată prin osteneala lor cu bunurile minorilor ? Nu, căci alte legiuri străine recunosc chiar azi dreptul gratificării tutorilor pentru munca lor. Așa, codul civil la spanioli prevede 10% din venitul curat ; iar cel german prevede expres posibilitatea de a se da o îndemnitare tutorului.

Se stabilește principiul *proprietății în comun*, de oarece se dă fiecăruia și urmașilor partea cuvenită, însă nu personal, ci în proprietatea fiecărei colonii. De aceia coloniștii n-au voie a vinde din pămîntul lor fără învoirea Ocîrmuirii, «ca nu cumva să între aceste pămînturi în mîni străine». Chiar constituția «celor 77 ponturi» înțarceia străinilor de-a mai cumpăra imobile, rurale sau urbane.

Și se dă voie, însă, «pentru întinderea și îmbunătățirea gospodăriei lor a cumpăra și-n deobște a dobîndi pămînturi dela «fețele particulare, în a lor proprietate». Și-atunci, natural, că fiecare colonist poate dărui propria sa avere după voința lui fără vre-o mărgînire. Este aplicarea unuia din cele «77 ponturi», libertatea absolută a dreptului de proprietate („volnic fiind fiește cine de-a hotărî precum îi va plăcea pentru dreapta avere a sa, pentru rodul ostenelilor și a iscusinței»).

O altă dispoziție regula dreptul de moștenire. Averea mișcătoare a unui colonist mort fără testament : un sfert să se dea soției mortului, un sfert tuturor fetelor și două sferturi să se-mpartă între fii (băeți). Codul civil de mai tîrziu desființează inegalitatea moștenirii între fii si fice. Pentru legiuitorul «Așezămîntului» o rațiune bine cuvîntată îl îndemna să acorde mai mare parte băe-

ților ; aceștia aveau nevoie de mai multă avere pentru a o înmulți prin munca lor și a mări astfel bogăția țării.

Intr-o așezare populată și cu relațiuni stabilite trebuia re-regulamentată și *Justiția*.

Adunarea obștească, care garanta conducerea de sine a coloniei, prezintă pentru ocîrmuire atîta însemnătate, că neurmarea ordinului de a veni la adunare era pedepsită cu amendă («straf»), împătrită la recidivă. Rebelii, ce nu s-ar supune ocîrmuirii statornicite, vor fi expulsați peste hotar. Ultragiile autorităților se pedepesc cu amenzi, lovirele cu închisoare și muncă pentru binele public. Cum politica de colonizare cerea o atenție deosebită pentru agricultură, nerespectarea dispozițiilor stipulate în acest sens se pedepsea sever cu amenzi, închisoare și chiar muncă silnică. De asemeni se pedepsea sever neurmarea plății de dări și a bellicurilor, călcarea dreptului de avere, a regulilor pentru ținerea bunei orînduiri, a legilor bisericești și moralului, stricăciunile și împușinarea contului.

Dispoziții finale privesc jurisdicțiile pentru pricinile între coloniștii, între aceștia și ceilalți locuitori, pentru fapte polițienești și pentru cercetarea pricinilor criminalicești.

Toate dispozițiile referitoare la justiția colonială sunt în spiritul legilor în vigoare, prevăzute în Regulamentul organic cu oarecare nuanțare pentru rostul coloniilor.

Pentru buna orînduire a coloniilor «Așezămîntul» prevede cîteva *măsuri polițienești*. Măsuri pentru așezarea după un plan stabilit a locuințelor și atenanșelor ce se vor clădi ; pentru prevenire în caz de incendiu, pentru curățenia ulițelor și buna îngrijire a tot ce era pentru serviciul public dovedesc spiritul de bună gospodărie ce anima ocîrmuirea moldovinească.

Coloniștii aveau voie să călătorească în interiorul țării, dar numai cu bilete de identitate delă ocolășie ; agricultura și țămăzlicurile lor nu vor fi supuse nici unei stricăciuni. Pentru călătorii înafara țării erau obligați să-și scoată pașapoarte, iar dacă voiau să se stabilească în străinătate, erau obligați să plătească darea pe trei ani înainte.

*Moravurile și credința* se bucură de-o atenție deosebită, nu pentru a împila cumva asupra liberei lor manifestări, ci pentru regularea practicei lor. Libertatea religioasă era în tradiția moldovinească. Urmașii «cărvunarilor» delă 1822 și poate chiar unii dintre ei își aminteau de unul din primele deziderate ale consti-

tuției «celor 77 ponturi»: «să fie suferiți toți cei de alte credinți» «după obiceiul din vechi păzit în pământul acestă, de a avea slo-  
«bodă lucrarea credinței lor...».

Preoți să alegeau de obște dintre cei indicați de consistoriu.

Ocolașii privilegiază conduita fiecărui colonist și notează pe fiecare într-o anumită condică. Se interzice cerșetorie, întocmai cum abia în zilele noastre se încearcă prin auspiciile ministerului ocrotirilor sociale, rudele săracului sunt obligați să-l întrețină, iar la nevoie se vor înființa aziluri pentru femei și bărbați, întreținute de obște.

Măsuri severe se stipulează împotriva luxului, pe care hrisovul cămăcămiei îl definește într-un articol. «Sub cuvântul de lux se înțelege dacă „unul va face nemăsurate cheltuieli în casa sa, „adese adunări de musafiri și alte asemenea, ce cauzează dărimarea avutului“. Ocîrmuirea se îngrijea de «dărimarea avutului», care aducea pagube întregii economii a țării; măsura pare de prisos pentru coloniștii bulgari, a căror sobrietate este prea cunoscută.

Ocolașii vor mai privilegia ca «sătenii să trăească cu megieși «lor în unire, iar pe străini să-i primească cu blîndeță și mulțămire». Prestigiul vechi al ospitalității Moldovei era asigurat.

Am spicuit conținutul «Așezămîntului» insistînd uneori asupra unor amănunte poate prea mici, însemnate însă pentru a completa tabloul politicii coloniale de la mijlocul veacului trecut. Respiră un spirit de bună îngrijire pentru gospodărirea unui colț din țară, care aducea nu numai un ținut întins, ci și o populație față de care se cerea o deosebită atenție mai ales în împrejurările dificile de pe atunci. Motivată fie de aceste împrejurări, fie dintr-o largă înțelegere a cerințelor noi ale vremii, comisiunea de redactare a «Așezămîntului» s-a strădănit să satisfacă cit mai mult interesele țării

Deși multe din dispoziții fuseseră redactate după cerințele coloniștilor bulgari, totuși credem că și celor trei boeri moldoveni se datorăște spiritul general al legii ferării. Nu avem dovezi precise, dar doi din comisiune, aga N. Cerchez și vornicul Iancu Cantacuzino fac parte din familia care au dat pe trei din «căr-vunarii» de la 1822.

«Așezămîntul coloniilor bulgare» de la 1858 adăogă încă un merit generației strălucite de la mijlocul veacului trecut; această îmbinare de știință istorică și juridică ne interesează și ne folosește.

P. Constantinescu-Iași

## ETIMOLOGII

berbeleacu (de-a), de-a tumba, răsturnându-se, n'are nici o legătură cu *berbec* (cum zice Academia și Șăineanu), ci mai degrabă ar putea fi înrudit cu nsl. *krepe-liti*. a răsturna lovind cu pumni (Berneker, 1,610), mai ales că există și variantele *a veni în berbențele, în brebențele și în crepențele* (în sudul Moldovei).

bindisesc (Mold.), *mă bindisesc* (Munt.), *mă sinchisesc*, imi pasă, nu vine de la turc *bende*, «grijă, păș» (după cum zice Șăineanu), dar care în realitate înseamnă «și eu», ci vine de la ngr. *begentiso*, aor. *begéntisa*, catadixesc, dignez. Pronunțarea ngr. și contracțiunea celor doi *e* dă exact rom. *binidisesc*. În Botoșani și *bindisesc*.

brinză, după Academie, vine «probabil, din numele orașului Brienz (decî, la început, un anumit fel de brinză, făcută la Brienz), de unde și ital. *sbrinze* și germ. *Primsenkäse*, *Brinsenkäse*; cuvîntul a fost răspîdit (cu deosebire prin păstorii Romîni) și la popoarele slave. Meyer-Lübke, R. WB. nr. 1296». Șăineanu zice: «Vechi termin cîobănesc atestat într'un document raguzan din 1356: *brenče*, caseus valachicus; probabil după numele orașelului Brienz, unde se făcea acest fel de brinză (Cf. germ. *Brinsenkäse*). Berneker zice «*bryndza*, *brindza* slovak. «Art.

Schafhäse»; pok *bryndza*, klein-russ. *bryndza*, aus rum. *brînză*. Aus dem Slav., nhd. dial. *Brinse*, *Brimsenkäse*. — Eă zic: *brînză* nu e alta de cît o metateză din lat. *zaberna*, din care, pe de o parte s'a făcut *săgîrnă*, torbă de pus brînză la scurs (dat de mine în Arhiva, Ian. 1922), iar pe de alta \**zbîrnă*, prin metateză *brînză*! Același figură e și în *ghiveci*, «oală» și «un fel de mîncare» (ca și fr. *pot pourri* și span. *olla podrida*) și în *cămură*, care, la început, însemna «țeava (=ănuța) pe care se înfășoară firu de lînă», apoi «lînă înfășurată pe această țeavă». Decî: conținutu în loc de conținător. O figură inversă e în *burcut* (Mold.), clondir, fiind-că apa minerală numită «burcut» se aducea în clondire, de care era plină Moldova pînă pe la 1900 *Brînză* a pătruns și la Unguri, Slovaci, Poloni și Ruteni. E și el unu din acele numeroase cuvinte (ca *cheug-căclulă*) răspîdite de cîobanii Romîni.

*Cîumpav* (Mold. Trans.) și *cîumpăv* (Munt. Trans. Olt.), scurtat, amputat, mutilat, e rudă cu bulg. *cipav*, cîrn (care pare să fie luat din rom., nu invers). *Cîumpav* poate fi un derivat de la *cîump* (Munt., cea ce rămîne în pămînt dintr'un copac tăiat ori pe trunchi dintr'o ramură tăiată ori pe corp

dintr'un picior saü dintr'o minä tälatä, ca în acest exemplu: *clumpil de la şoldurl* (Conv. Lit. 1920, 524, iar *clump* (şi *clomp* în Ilfov) e o variantă din *ciung*, iar *ciung* e rudă cu ital. *cionco*, mutilat, *cioco*, butuc, ciot, şchiop (de unde sîrb. cot. Berneker, 1, 160), ung. *csonka*, cîung. *csonk*, buturugă rămasă în pămînt, de unde şi rom. cîont, cîot, cîunt, cîut (care e o variantă din *şut*, în Olt. si Munt. vest, vsl. *şutiü*, aşa cum *căcîulă* vine din \**coşulă*. (Arhiva, Ian. 1921). Tot de la *clump* vine şi *poclump* (Mold.) şi *-mb* (Munt. Trans. Olt.), par, ţărus. Şi Ungurii au *csut*, ciunt, şi *csuta*, ciut,

paralel cu noi.

colnic, deal mai mic (*Pe cel deal, pe cel colnic Trece-o fată şi-un volnic*), ar putea fi o disimilare din rus. *hólmikü*, diminutiv de la *holmü*, holm, hilm, deal. Din rom. vine bulg. *kolnik*, «drum de sat», sîrb. «drum mare» (Cp. şi cu Berneker, 1. 547, la *kolnici*). În sudul Mold. (de ex. Tutova) un deal şi mai mic se numeşte *momie*, din rădăcina *mom-* (din care vine şi *momîrlan*, moviliţă de pămînt făcută da rime) cu sufixul *-ic* ca'n *colnic*, *popic* ş. a.

ghîorlan, mojiç, nu vine de la ghîorăitul maşelor lui de foame, ci de la vorba lui, adică «ghîorăie», nu vorbeşte ca oamenii ciopliţi. Cp. cu *bădăran*. de la ung. *badarni*, a vorbi ca

*hîrşág* (auzit de mine de la Țiganii din județul Vaslu'), vrea-scuri (*a strînge hîrşag din pădure*), are aspect de colectiv slavonesc în *-ac* orî poate să fie vre-un ung. *harsiak*, copaci din neamul teîului de la *hars*, liber, pelița de supt coaja copacilor, înhăţ, apuc răpede, se reduce la o interjecţiune *haţ*, *hiţ*, - dar e înrudit cu *însfac*, care are acelaşi înţeles şi vine la vsl. *hvatati* (dat de mine în Arhiva, Iuliü 1921), care, probabil, tot la o interjecţiune se reduce. Ba s'ar putea chear ca *hoş* să vie tot de aici (Cp. cu rus. *hvatü*, oim îndrăzneţ şi sprinten. Berneker, 1, 407).

jărăsc (Mold.), scurm focul ca să ardă mai bine, vine de la rus. *şáritü*, a scormöi focul, influenţat de rom. *jur*, *juratic* orî de vsl. *žariti*, a frige. În vestul Munteniiî *jărulesc*.

lăfăiesc(mă), şed întins de mulţumire (*săitul se lăfăla pe canapea*), ar putea veni de la nslov. *lăihati* se, a ho nări.

poşidă (Munt.), *pohidă* (Mold. sud.) şi *prohită* (Mold. Vechi), ironie, deriziune: (*a lua în prohită*, *a vorbi în pohida cuţ-va*), vine din verbul *a (im) pohitri*, a ridiculiza, rus. *pohitritü*, a întrebuinţa oare-care viclenie.

urdă, brînză care se obţine fierbind zeru rămaş de la caş (albumina din lapte), vine din lat. *l.örrida*, fem. de la *hörriðus*, sbîrlit, urît, adică «brînză urită» faţă



de brinza obișnuită. În orî-ce caz, Poate că altădată se zicea și urda (deși e gustoasă !) apare ca *oardă* (de unde ar veni numele o rămășiță sa și chiar ca un gu- de familie *Oardă*, în Ardeal, ca noi. Așa se explică cum din *hor-* *Brînză* în Moldova, mai ales că *ridus* s'a făcut fr. *ord*, *orde*, cu Poloniș, care a luat acest cu- înțelesul de «foarte murdar», de vint de la noi, zic *horda*. Unguriș unde și *ordures*, murdării. Apoi, și Slovaciș zic *urda*, Ruteniil rom. *urător* (*Augenbutter* !) nu e *urda*. — Etimologia *arida* s'ar po- alta de cit lat. \**horridores* (*hor-* trivi asemenea dacă am putea *rores*). Pentru eliziunea lui *l*, cp. explica prefacerea lui *a* în *u*, mai cu *calidus-cald*. (Poate că și planta ales că urda se numește it. *ri-* numită *léurdă*, *allium ursinum*, *cotta*, adică «răscoaptă». (Cp. și vine din *lūrīda* !). Pentru prefa- cerea lui *o* în *u* (față de *mōrs*, *mōrtis*, moarte), cp. cu *cō-* *hōrs*, *cō'ōrtis*, curte și cu *pōrro*, *vatră*, alt. cuvint foarte mult pururea (prin alipirea sufixului cercetat, nu e alta de cit ngrec *-rea* din *alurea*). Poate că s'ar *váthron*, vgre. *báthron*, pl. *-a* putea compara încă și mai bine treaptă, scaun, temelie, de unde cu numele orașului *Turda*, din vine și alb. *vatră*, iar din rom. *torrida*, adică «uscata, arsa» (ca vine cuvintul sîrb. rut. pol. ceh *Šušīța* riū în Putna, și *Šušīța* în și slovac. Cu 'lat. *atrium* n'are Gorj, vsl. *sušica*, de la vsl. *suhŭ*, nici o legătură. Întîi s'a zis des- uscat, ș. a. asemenea) dacă cîm- pre *vatra* casei (și a satului), *plia* Turdei e în adevăr uscată.— apoi despre *vatra* focului.

August Scriban

## COMUNICARI

---

### Limba unei Cazanii după vechia direcție filologică

În cartea mea «Fonetica alfabetului cirilic» am dovedit și pentru viitorime — ceea ce nu mai făcuse nimeni înainte de mine — că filologii noștri (așa Sextil Pușcariu, Ovid Densușianu, I. A. Candrea, mai în urmă N. Drăganu etc) falsifică limba română a textelor veacurilor XVI, XVII (ca Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Carte de învățătură și alte ale lui Corăsi, Codicele Todorescu și codicele Marțian etc), *născocindu-i o formă veche, arhaică, pe care, de fapt, limba noastră nu o avea atunci sau, alte ori, nu a avut-o niciodată în realitate ci numai în închipuirea acestor filologi moderni. Această falsificare dinșii o comit, precum dovedesc acolo, prin acea că, necunoscând vechile Literaturi slave de la cari ai noștri învățau cum să scrie cu cirilica, ci știind ceva (prin Hasdeu și episcopul Melchisedec) numai din scrisul rusesc și bugăresc de astăzi, cred că și în acele vechi texte românești slovele cirilice aveau aceeași valoare fonetică pe care ele o au astăzi la Ruși și Bulgari; ei nu știu că, în sec. XV—XVII în deosebi, slovele noastre cirilice aveau, ca și la Bulgarii, Rușii, Sirbii, Macedonenii de atunci, valori fonetice deosebite de cît astăzi (cf. *Arhiva*, din Ianuar 1923, p. 63—72).*

În acea carte a mea documentez această afirmare. Totuși, pomeniții filologi, spre a nu-și răsturna *tot* ce au clădit și clădesc în domeniul Filologiei române, din ambiția și vanitatea de a nu fi văzuți de lume că au clădit fără să cunoască acele date ale Slavisticii. (cf. p..) nu numai că nu voesc a fi ne socoteală de documentările mele ci continuă a falsifica mai departe limba noastră veche. Astfel însă ei induc în eroare și pe alți necunoscători din cercul lor de influență. Am arătat (în *Arhiva* XXX, 1, p. 63) că dinșii, spre a-și ascunde această inferioritate a scrierilor lor,

s-au silit chiar să deprecieze rezultatele «Fonetei» mele. Iar N. Drăganu, deosebit, nebăgînd de seamă că Știința adevărată nu-i aceea care se face spre a place altora ci numai pentru adevăr, afirmă (în «Codicele Todorescu și Codicele Marțian», p. 167) că nu se ia după «Ilie Bărbulescu, care are greșeala că prea vrea să *modernizeze*» limba romînă a vechilor texte.

Deci, acești filologi păstrează limbii textelor forma veche, *arhaică*, pe care ei cred că aceste texte o aveau în secolii XVI și XVII, pe cînd eu, afirmă dinșii, *modernizez*, acea limbă.

Ca să arăt încă o dată, cum filologii aceștia falsifică arhaizînd limba veche, — fiindcă dinșii *nu știu* ce arată Slavistica : că pe *atunci* slovele cirilice aveau și *alte* valori fonetice de cît *astăzi* la Bulgari și Ruși, — iau acum numai cazul slovei *а*.

N. Drăganu (în „Cod. Todor etc.“ p. 167) afirmă că atunci, în sec. XVII, *а* reprezintă numai pe *ia*, cum e azi la Ruși și Bulgari. Același lucru crede Sextil Pușcariu în „a sa transcriere cu litere latine a „Cărții cu învățatură“ a lui Coresi. I. A Candrea în «Psaltirea Scheiană», I, p. CCXXXVII și O. Densușianu în transcrierea «Paltirei Voronețene» scotesc că *а* reprezintă pe *iu*; «rareori» pe *e*. Atita tot.

Nici unul nu știe și, probabil că de oarece n-au cunoștinți de Slavistică, n-au înțeles cele ce eu documentez în a mea «Fonetica» (p. 175, 447—8) : că, precum la Bulgari (mai ales între sec. XII—XIV, dar pe alocuiri și după aceste veacuri) *а*, prin ceea ce se cunoaște în Slavistică sub numele de „*amestec al iusurilor*“, înseamnă și ceea ce *ж*, adică înseamnă, ca aceasta din urmă, și *ѣ*, sau, tot așa și la Romîni cari învățaseră și din Literatura bulgărească cum să scrie, *а* însemna și ceea ce *ж*, adică *ѣ* sau *ѣ*.

Mulțumită acestei atitudini neștiințifice a acestor filologi, cei de subt influența lor, neavînd Știința de a-i controla și eventual îndrepta, falsifică și ei mai departe, ca influențatorii lor, limba vechilor noastre texte. Așa părintele C. Bobuleșcu, transcriind cu litere latine o «Cazanie de îngropare morților» dupe un manuscris cirilic din an. 1708, publică textul (în revista *Biserica ortodoxă romînă*, din Oct. 1922, p. 13) astfel :

„Ascultați blagosloviți creștini odănoare au fost fughiand (sic) un om de unŭ inorogu iară inorogu.ŭ l-au fost fugăriandŭ cacia ce să-l agiungă de să-l măniance (sic) iară omulŭ săracul

fugînd D-mnezeu Sfinția sa... și era acolo o riapă mare,.. și la mijlocul rûpei etc.“.

Ast-fel transcrie pâr. Bobulescu, punînd însași *sic* în paranteze și luîndu-se după pomeniții filologi. Așa că pe această cale (a lui Pușcariu, Candrea, Densușianu, etc.) a ajuns să dea limbii romîne dela 1700 o formă veche, arhaică, fie și dialectală (cum ar zice O. Densușianu în a sa *Histoire de la langue roumaine*, II 1), în care *i* de azi se pronunța atînci uneori *ï*: fughîand, fugăriand, riâu etc.

Iu fond ce e aci, însă ? Este un fonetism născocit de Bobulescu, iar nici de cum o realitate în limbă. Iar născocirea-i vine de acolo că, găsînd în manuscrîsul de Cazanie ce transcrie, scris :  $\text{ѠСГРѦНА}$ ,  $\text{ѠСГРѦРѦНАѦЗ}$ ,  $\text{МЗНѦННѦЕ}$ ,  $\text{РѦНѦЗ}$ , și, socotînd, după învățăturile greșite ale lui Pușcariu, Densușianu, Candrea, Drăganu etc. că  $\text{Ѧ}$  reprezenta, în vechile texte, numai pe *ia* ca la Ruși și Bulgarii de astăzi, a transcris și aci pe  $\text{Ѧ}$  prin *ia*. Nu știe nici Bobulescu, că învățatorii săi, ceea ce ar fi putut găsi în «Fonetica» mea, că și vechile noastre texte au, prin acel „amestec al Iusurilor“ luat dela Slavi, pe  $\text{Ѧ}$  cu valoarea lui  $\text{Ѧ} = \text{ï}$ ,  $\text{ï}$  (cf. *Arhiva*, XXVIII, 1, p. 159). Cunoașterea acestui fenomen devenit ortografic, i-ar fi învederat, că niciodată nu s-a zis romînește : fughîand, fugăriand, măniance, riapei, cum filologii nostri pomeniți l-au învățat, ci totdeauna numai ca astăzi : fugînd, fugăriînd (cf. *ocăriînd*), mănince, ripei. Niçi scriitorul acestei Cazanii, nu pronunța, evident, altfel, de cît ca noi azi ; dovadă e, în rîndul întîii, încă faptul că el însuși, în acelaș loc, mai scrie : fngînd și rûpei. Așa că, ortografia bulgărească, pricinuită de „amestecul iusurilor“, pe care, în „Fonetica“ (p. 447 și 166, 205) o arăt imitată de Sirbi și Ruși și de *textele romîno-slave*, se află și în această „Cazanie“ *cirilică* romînească ; scriitorul acestui text romînesc, așa dar, pronunța, ca toți cei de pe vremea sa, ca noi cei de pretutindeni de astăzi, ca și cum ar fi scris și dinsul și scriau alții atînci :  $\text{ѠСГРѦНА}$ ,  $\text{ѠСГРѦРѦНАѦЗ}$ ,  $\text{МЗНѦННѦЕ}$ ,  $\text{РѦНѦЗ}$ . El puse însă  $\text{Ѧ}$  pentru  $\text{Ѧ}$ , fiindcă era influențat de Școala ortografică bulgărească care prefera pe  $\text{Ѧ}$  lui  $\text{Ѧ}$  și care, uneori, chiar nici nu scria a această literă din urmă ci numai pe  $\text{Ѧ}$  în locul ei. Dacă vor domnii filologi pomeniți,—să le dau, ca exemplu bulgăresc al acestei Școli care n-are de cît pe  $\text{Ѧ}$  și elimină pe  $\text{Ѧ}$ , manuscrisul așa numit „Plovdivsko Evangеле“ (adică „Evanghelia dela Plovdiv“=Filipopol) care, ca și Cazania noastră, pune  $\text{Ѧ}$  pentru  $\text{Ѧ}$  s. ex. în  $\text{МѦЗДА}$  (rom.

mizdă) *свѣдѣтъ*, (rom. izbîndi), *свѣдѣ* etc. (în *Spisanie* a Academiei de Ştiinţe din Sofia, XXII, 12, p. 216).

Ast fel stă lucrul şi l-am arătat ojea în «Fonetica».

Iar aceasta confirmă încă odată ceea ce eu mai susţin în «Fonetica» mea, pe temeiul tocmai al acestor date şi rezultate ce s'ot scot din Slavistică: că în sec. XVI şi XVII deja, limba română nu era în stadiul *arhaic* (s. ex. *fughiand* etc), şi nici n-avea formele dialectale, ca aceste şi altele, pe cari i le inventează filologii noştri din pricina lipsei lor de cunoştinţi într-ale Slavisticii, ci era în genere chiar în stadiul ei *actual*.

Eu nu schimb modernizînd, deci, ci prezint limba veche *aşa cum ea era în realitate*, pe cînd filologii noştri o *falşifică arhaizînd-o*.

E păcat pentru Ştiinţa ce dinşii rîvnesc să facă şi pe care o falşifică astfel, dacă o cultivă nu pentru adevăr însuşi, care ar trebui să-l asculte şi să-l ia de la oricine ar veni el, ci o fac pentru satisfacerea numai a ambiţiilor şi a vanităţii personale.

E păcat, fiindcă o aşa Ştiinţă nu poate avea valoare.

## Sirbi imigraţi în Oltenia în sec. XVI şi XVII

În cartea mea *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie*, în care, întemeindu-mă pe documente inedite şi pe noi interpretări ce am dat celor publicate înainte, aduc Istoriei noastre şi celei a Slavilor Peninsulei Balcanice ideea nouă că: nu Bulgari, cum s-a crezut pînă la mine, ci Sirbi din Serbia proprie sau din Macedonia de nord şi centru erau Slavii cari emigrau de dincolo de Dunăre la noi, în Principate, între sec. XIII şi XVII inclusiv.

Acolo la p. 212 arăt că veneau Sirbii, fiindcă ei (iar nu Bulgarii) erau socotiţi în Principate, cum spune un document: «foarte înţelepţi şi buni orînduitori ai sfintei biserici». Iar la p. 226 arăt că din Kratovo, oraşel al Macedoniei de nord, erau chiar chemaţi de domnitori la noi preoţi cărturari, spre a sluji la mişcarea noastră culturală slavă, în veacul XVI. Între alţii vorbesc de un «protopop Ioan, Sirb din oraşul Kratovo», care, în vremea lui Mihnea Vodă, a scris o Tetraevanghelie slavoneşte; la sfîrşitul ei a pus iscălitura sa cu următoarea inscripţie, tot slavoneşte: «Această sfîntă Tetraevanghelie s-a scris în ţara Ungro-

vla'iei în oraşul Craiova (въ мѣсто Крайова) în zilele domnitorului Io Mihna voevod în anul 7088 [1580] în luna lui August în 12 zile. A scris-o mai micul şi cel de pe urmă între preoţi protopopul Ioan, şirb din oraşul Kratovo (Иоаннъ Сирбынъ от мѣста Крацова).

Acum atrag atenţia, că nu e neprobabil că acest Ion din Kratovo, care în Craiova e protopop, va fi acelaşi „popa Ioan” care la a. 1558 scrisе «въ мѣсто Крацова», adică în oraşul Kratovo, o Evanghelie, şi care la a. 1563 scrisе o a tă Evanghelie, tot acolo, pentru un Matei Lambadarii din Sofia, iar la 1567 un Slujebnik pentru un frate al său preot în Sofia (Cf. B. Conev: *Istoriја na Bxlgarskij ezik*, I, p. 267). Ion din Kratovo, fiind chemat, poate, de ai noştri, şi fiind bun cărturar, precum îl vedem, a fost înaintat, din simplu preot acolo, protopop la Craiova.

Prin acesta şi alţi încă, ne veni *Scoala Literară de la Kratovo*, pe care o găsim în manifestările noastre culturale, şi de care eu vorbesc în *Arhiva*, XXX, 1, p. 54.

Dar alte dăţi Sirbii au şi rost economic valoros în dezvoltarea vieţii noastre agricole. Am arătat şi aceasta în pomenita-mă carte la p. 262-272. Acum adaug, ca completare, că acei «Sirbii prea înţelepţi şi bunl orinduitoari ai sfintei biserici» ne-au mai trimis, pare-că în veacul XVII, în Oltenia «3 călugăraşi Sirbi» cari «au venit din Ţara Turcească de au mers la ocea sfintă înă-năstire Topolniţa de s-au apucat de minăstire pustie să o dereagă»; şi, spre «a o derege», au cerut domnitorului Alexandru Vodă la a. 1629 ca să dea şcutire de dăjdiul oamenilor cari ar veni din alte părţi să locuiască satul minăstirii Şovirlov, care era «răsipit», a încă rămas nelocuit, fiindcă cei vechi se duseseră din sat în a tă parte. Această minăstire şi satul Şovirlov erau în Oltenia (cf. doc. publicat de N. G. Dinculescu, în *Arhivele Olteniei*, II, 5 (1923) p. 29).

Sirbii, deci, ne aduceau din viaţa lor de dincolo de Dunăre şi ne dădeau nu numai felul culturii lor literare, ci şi energia lor economică (cf. şi cele ce spun despre «O scoală necunoscută la Olăneştii din Oltenia la 1697», în *Arhiva*, XXVIII, 2, p. 273).

Prezint acestea, spre a atrage atenţia, fie şi numai în treacăt acum, ca să ne păzim de greşeli şi îngustimea orizontului cu cari prof. Iorga scrie Istoria Romînilor în timpul din urmă, de cînd a început a amesteca patriotismul politic rău înţeles cu adevărul istoric şi, pe temeiul acestui amestec falsificator, să găsească

mai tot îl romînesc în manifestările vieții noastre istorice: în artă, în literatură, în raporturile sociale etc. Nu mai vede rolurile unor elemente streine în acestea, ci le tace sau le tăgăduiește pur simplu. O reeditare, nemărturisită însă, a «Concepției istorice» a lui Hasdeu, Gr. Tocilescu și V. A. Urechia, pe care o combătea violent găsim-o rea, în a sa „Două concepții istorice“, București 1911, dar pe care acum o aplică însuși, cu exagerări în rău, falsificînd Istoria cu totul (cf. încă *Arhiva*, XXX, 1, p. 81, și XXIX, 3, p. 328). Eu, tocmai fiindcă falsifică adevărul și pentru că cutare „patriotism politic“ e și el numai *relativ folositor*, sunt împotriva acestei „concepții“ de a face Istorie după „patriotisme“. Sun împotriva-i, chiar cu riscul de a fi, și de asta, socotit de Iorga drept om „lipsit de sentimente către patrie“, cum din un motiv la fel a mai socotit pe prof. N. Dunăreanu (de care am vorbit în *Arhiva*, XXX, 1, p. 77).

Și în aceasta privință, deci noi, la *Arhiva*, reprezentăm o concepție și direcție deosebită în Știința istorică romînească.

### Versificarea la noi înainte de Dosoftei.

Precum spuneam în *Arhiva*, XXX, 1, p. 77, cărțile care s-au scris la noi cu privire la «Istoria Literaturii romîne vechi» sunt pline de idei greșite și aprecieri false despre vechia noastră mișcare literară. Așa sunt nu numai cele scrise de V. A. Urechia și Aron Densusianu acum peste 40 de ani, ci și acelea publicate de atunci încoace de mai noii N. Iorga, George Adamescu, Sextil Pușcariu și alții. Li rog să nu se supere, dacă o declar. Aceste idei greșite și aprecieri false se datoresc faptului că, cum arătam în acel număr al «Arhivei», scriitorii «Istoriei Literaturii romîne vechi», Iorga, Adamescu, Pușcariu etc, nu știu slavonește și «Istoria Literaturii Slavilor» dela cari vechii noștri scriitori luau sau imitau, în romînește ori chiar slavonește, pentru operele lor. Cum constată și profesorul Murko dela Praga.

Astfel, din pricina acestei necunoașteri a Slavisticeii, prof. N. Iorga, în «Istoria Literaturii Romînilor pînă la 1688» (în «Studii și Documente, VII, București 1904, p. CLXXXV), afirmă că, înainte de mitropolitul Moldovii Dosoftei care a tradus în versuri Psaltirea, unde se cîntă diferite sentimente religioase, cei dela noi, cari compuneau versuri făceau aceasta nu din un în-

demn sufletește către poezie, ci numai «de nevoia de a lăuda pe un *domn tipăritor* de cărți în fruntea paginilor a căror *cheltuială* el o purtase. Varlam [în a. 1643] Udriște, Năsturel [în «Pravila» din 1640, unde scrie *versuri slavonești*] au fost astfel poeți de o clipă pentru a face o plăcere lui Vasile Vodă sau lui Vodă Matei.»

Însă, o carte slavonească făcută la noi documentează falșitatea acestei afirmări. E «Penticostarul» tipărit la Tirgoviște în a. 1649 «prin îngrijirea ieromonahului Ioan dela Sf. Munte, călugărit în mînăstirea Gomio ița din Bosnia și originat din Kamengrad în Bosnia».

Despre acest Penticostar fac mențiuni, la noi, Ion Bianu și Nerva Hodoș în «Bibliografia romînească veche» I, p. 171. Aci se extrage din el 14 versuri slavonești, în cari, sub titlul «Epigrama», autorul cărții face (ca Varlaam lui Vasile Vodă și Udriște Năsturel lui Vodă Matei) «lauda» de nevoie a doamnei Elena, soția lui Matei Vodă, care a cheltuit cu tipărirea Penticostarului.

Ceea ce însă Ion Bianu și Nerva Hodoș nu știau și ce arată falșitatea afirmării de mai sus a lui Iorga, e că în acest Penticostar se află nu numai acele versuri scrise «de nevoia de a lăuda» pe darnica doamnă, ci și altele, în cari se rostesc alte variate sentimente, acestea religioase, către Hristos și Dumnezeu ca și Psaltirea.

Profesorul Pavle Popović dela Universitatea din Belgrad, cercetînd acest Penticostar, a constatat că în el sunt pe lingă acele 14 versuri-dedicație, încă alte 36, tot slavonești, împrăștiate în toată cartea; anume, rugăciunile fie-zărui Șinacsar, cari se cîntau în nouă săptămîri ale anului, încep fiecare cu 2 sau 4 versuri, *rimate* două cite două. Așa încep s. ex. Sinacsarele pentru simbăta lui Lazăr, duminica Floriilor, miercurea mare, săptămîna paștelui, duminica lui Toma, duminica sfințelor mironosițe etc. Versurile acestea sufit de 13 silabe; în ele se cîntă ceva potrivit cu ideia fundamentală a Sinacsarului. Prof. Popović le-a adunat pe toate și le-a publicat în revista sirbească *Godišnica*, XXIX, de unde apoi le-a extras în broșură separată, pe care mi-a trimis-o și mie și pentru care-i mulțumesc și aci.

Dau în traducere cîteva din aceste versuri spre a se vedea ast-fel falșitatea pomenitei afirmări generalizatoare a lui Iorga, care-i, de altfel, a tuturor scriitorilor «Istoriei Literaturii romîne vechi.»



Sinacsarul duminicii sfințelor mironoșiți începe cu următoarele 2 versuri rimate (eu le dau în proză) :

Ucenițe din credință, duc untdelemn mintuitorului ;

Eu duc însă drept untdelemn măsurile (ritmurile) cîntecelor.

Sinacsarul duminicii slăbănogului începe cu versurile rimate :

Cuvîntul lui Hristos azi micșorînd slăbănogirea,

E însuși pururea tuturor vindecare.

Sinacsarul duminicii Samarinencii începe cu versurile rimate :

După ce femeile au venit apă să scoată,

Tu scoți spre a spăla puterea vie a sufletului.

Sinacsarul duminicii tuturor sfinților începe cu versurile rimate :

Prea-mărire aduc tutor tovarășilor dumnezeului meu ;

În cer și cu dinșii, însumi doresc să fiu.

Așa încep și celelalte Sinacsare. În versurile lor se cîntă, dar, anumite sentimente religioase ca și în Psaltire. Ceea ce învederează că se făceau și înainte de Dosoftei versuri din îndemn suflătesc către poezie, așa cum aceasta se înțelegea la noi pe vremea aceea, iar nu numai versuri „de nevoia de a lăuda pe un domn tipăritor de cărți.“

Era, deci, înainte de Dosoftei o oarecare atmosferă îndemnătoare la poezie slavonească și românească în acelaș timp ; în această atmosferă, versificarea românească cultă eșea, ca mai toate manifestările vieții noastre literare de atunci, din cea slavă care-i slujea drept model. Din această atmosferă din care au eșit Varlam cu versuri românești și Udriște Năsturel cu versuri slave, a a eșit și Dosoftei ; acesta din urmă deci, nu e un inițiator în versificarea variatelor sentimente ale psalmilor Psaltirei sale cum se crede greșit la noi.

---

## Romîni de pe la Vidin.

În valoroasa revistă din Craiova *Arhivele Olteniei*, No. din Ianuar-Februar 1923, p. 4, d. Em. Bucuța dă cîteva indicații cu privire la Romîni olteni din districtul Vid'nului din Bulgaria pe unde însuși a călătorit ; pomenește, cu acest prilej, și de cei din satul Novoselo, pe cari îi socotește acolo colonie de vre-o 100 de ani. Fiîndcă pare că nu cunoaște și alte indicații deosebite de ale sale, cu privire la aceștia și la influențele ce limba lor au

exercitat-o asupra limbii Slavilor (bulgari sau sirbi ori macedo-slavi) din Novoșelo îmi permit a-i atrage atenția la cele ce arată eu în *Arhiva* din Iulie 1921, p. 97. Datele mele completează pe ale sale.

### Două cărți sirbești cu privire și la Romîni.

Istoriçul sîrb Dr. Aleksa Ivić, profesor universitar în Jugoslavia, mi-a trimis, de curînd, două scrieri ale sale, pentru cari mă simt dator să-i mulțumesc și pe această cale publică. Amîndouă sunt în sirbește. Una din ele e *Istoriija Srba u Ugarskoj, od pada Smedereva de seobe pod Čarnoevićem (1459-1690)*, adică „Istoria Sirbilor din Ungaria, dela căderea Smederevului pînă la colonizarea lui Čarnoević (1459-1690)“. A apărut la 1914 în Zagreb (=Agram, în Croația). Atrag deosebită atenție asupra acestei cărți, pe de o parte fiindcă e scrisă cu mult spirit critic, iar pe de alta pentru că într-însa, prof. Ivić, cunoscător al limbii maghiare și al izvoarelor istorice păstrate în această limbă pentru epoca dintre 1459-1690, dă și unele date nouă cari privesc Istoria Romînilor și sunt necunoscute la noi. Astfel, iatre altele, vorbind despre Sirbii din Ungaria de cari am scris și eu în cartea mea *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares et les Grecs*, București 1912 la p. 190 și 281, ne arată de multe ori, după izvoare în limba maghiară, chiar numărul Sirbilor din oștirea lui Mihai Viteazul. Ne dă, totdeodată, oarecari date amănunțite despre vestiții Sirbi generali de pe lingă Mihai: Novak, Delimarcu etc., pe cari îi cîntă și poezia noastră poporană (cf. cartea mea la p. 302). Și altele.

Atrag, de asemeni, atenția asupra celei de a doua scrieri a a aceluiași autor: *Rodoslovnice-Tablice srpskih dinastija i v'astele*, aceasta apărută la Belgrad chiar în acest an 1923. Ea cuprinde, cum arată titlu-i sîrbesc, «Tăblițe genealogice ale dinastiilor și boierilor Sirbi», începînd dela Nemanizi (sec. XII) pînă astăzi. Are date și cu privire la înrudirile domnitorilor, domnițelor și boierilor noștri cu dinastiile și boierii Sirbi; ceva despre care, de altfel, am scris și eu în pomenita-mi carte, la p. 203 și urm.

Așa că, amîndouă aceste lucrări ale istoricului Ivić sunt interesante și, în unele privinți, întregitoare pentru Istoria Romînilor. Trebuie să observ în acelaș timp, însă, că, și pentru cunoașterea

mai bine a Istoriei legăturilor Sirbilor cu Romînia, ar fi fost lui Ivić desigur de mare folos cartea mea «Relations des Roumains etc», pe care văd că dinsul în amîndouă lucrările sale n-o cunoaște; aceasta, la rîndu-i, ar fi întregit într-unele privinți, și părți din „Istoriја Srba u Ugarskoј etc.“ și date din „Rodoslovne Tablice“.

### Relativ la «vechimea acuzativului cu pre»

În „Arhiva“, XXVIII, No. 1, eu, aplicînd *metoda noastră* de cercetare care cere în rîndul întii cunoștințe de *Slavistică* și aprofundarea *tuturor* izvoarelor pentru deslegarea problemei limbii romîniei vechi (cf. p...), am arătat, cel dintîi în Știință, pe temeiul unor fraze ale citorva documente romîno-slave, din întia jumătate a sec. XVI și din al XV veac, că se înșală Filologia romîną, cînd, prin St. Stinghe (în al lui Weigand «Jahresbericht» din a. 1896), susține că prepoziția *pre* (pe, pă) — s. ex. în propoziții ca: *aleseră pre* (pe, pă) Alexandru — s-a născut în limba noastră la regimul direct cu acuzativ numai dela 1574 sau 1580 încoace.

În *Dacoromania*, II, 573 însă, prof. S. Pușcariu mă combate. Începe cu un neadevăr calomnios și sfirșește cu o «argumentare» căznită, pe care crede că i-o îndreptățește traducerea confuzionatoare făcută de răposatul Ion Bogdan uneia din frazele slave citată de mine.

Neadevăr calomnios e cînd îmi spune că în acel studiu al meu n-am declarat, (că ași fi făcut și eu ca dinsul, deci; cf. *Arhiva*, XVIII, 2, p. 288), că *nu eu cel dintîi*, ci că bulgarul *Miletič înainte de mine* a «atras atenția asupra întrebuițării lui *po* cu acuzativul în documente slave scrise în țările romîne, întrebîndu-se «dacă aceste construcții nu sînt cunva decalcate după romînește». E neadevăr și rea credință această învinuire, pentru că, mai întii, eu, relativ la această chestie: «*întrebuițarea lui po* cu acuz.», menționez pe *Miletič* în nota 6 din josul paginei, unde scriu: «cf. și *Meletič*, «Sbornik» al Ministrului de Instrucție din Sofia IX (1893) p. 304», iar al doilea, fiindcă subiectul articolului meu nu era să arăt (ceea ce arătase *Mil.*): că *se întrebuița po* cu acuz. în fraza slavă ca influență a celei romîne, ci cu totul altul, era să arăt: *vechimea* nașterii lui *pre* (pe pă) cu acuzativ regim direct în limba romîną, adică: de cînd a început *pre* în aceasta. Iar în

aceasta din urmă problemă Miletič nu spusese nici un cuvânt, ba nici nu și-a pus întrebarea despre ea. Spre a se vedea acest neadevăr și reaua credință a lui Pușcariu, dau aci întregul pasagiu al lui Miletič. După ce spune că în limba romină se întrebuințează *pre* cu acuzativul în fraze ca : te-am aflat *pre* tine, *pre* cine vezi tu etc, Miletič, referindu-se la documentele romino-slave, continuă : (dau textul bulgar în traducere :) «se vede, aceeași particularitate s-a dezvoltat și în limba vlaho-bulgară, fiindcă se întâlnesc exemple, în cari, în aceleași condiții sintactice, ca și în limba romină, dinaintea acuzativului obiect direct al persoanei se prezintă adăogată prepoziția *po*. Pentru că această particularitate a Sintaxei rominești nu e nici de cu n explicată, problema rămîne pentru acum deschisă. Facem observarea numai, că în exemplele pe cari le-am găsit, verbul de care atirná cazul acuzativ, are de cîteva ori prefixul *po*. Afară de asta e însămnat să se observe, că numai în documentele scrise după jumătatea sec. XVI am întâlnit această particularitate».

Nimic nu spune Miletič mai mult, ci numai atît, cu care prilej, apoi, dă exemplele *sale* slave pe care nu le mai înșir aici și dintre cari unele nu sînt și cele ale mele.

Atrag atenția mai întii, că despre discutarea de către Miletič a acestei chestii rominești, așa cum vedem că o pune el aici (*altfel* de cît o pun eu) nu a știut nimeni, nici streini nici Romini. pînă ce am dezvolt-o eu prin acea notă 6. N-a știut de ea nici Stinghe în acel «Jahresbericht» care-i din a. 1896, deci 3 ani după apariția lui Miletič, pentru că dacă ar fi știut de el, nu se putea să nu-l citeze undeva, ca și mine. Așa că, degeaba face acum pe grozavul d. Pușcariu : de fapt nici dinsul n-a știut de ea pînă la acea notă a mea, cînd a pus pe cineva să-i traducă acest pasagiu al lui Miletič, spre a putea să mă „combată” apoi, așa urit cum mă combate printr-insul.

Dar, pe lingă astea, eu în studiul meu fac cu totul altceva de cît Miletič. E, văzurăm, constatată pur și simplu că fraza slavă are un *po* cu regim direct, care nu va fi altceva de cît decalcare după *pre* cu acuzativ regim direct din limba romină, și că acest *po*, decalcat după rominește, se găsește în documentele slave de «după jumătatea sec. XVI», dar nu și în cele de mai înainte. Eu însă urmăresc să cercetez, cu ajutorul documentelor slave, ceea ce căuta Stinghe fără ele : cît e de *vechi*, și anume dacă numai din 1574 s-a născut acel *pre* în limba romină sau de mai înainte ;

de aceea și-mi întitulez studiul: «*Vechimea* acuz. cu *pre*». Și urmărind acest scop *deosebit* de al lui Miletič, constat mai întâi, ca o contribuție *necunoscută* chiar *pentru Sintaxa limbii romino-slave* și decare însuși Miletič nu știa: că *po* cu regim direct apare în fraza *slavă* dela noi nu numai *după jumătatea* sec. XVI cum credea el, ci și *înainte* de această jumătate, ba chiar și în sec. XV; iar în urma acestei constatări (pe care n-o făcuse Miletič) și pe temelul ei conchid că: *pre* există în limba romină vie și înainte de 1574 și chiar în sec. XV.

Iată de ce spune un neadevăr și e lipsit de bună credință d. Pușcariu în «*combateră*» sa.

Iar argumentarea-i căznită, spre a mă «*combate*» cu orice chip și a scoate că eu n-am adus o concluzie *novă*, e cind se silește să sucească, după o traducere confuzionatoare făcută de Ion Bogdan, o frază din documentele romino-slave invocate de mine; sucire și răsucire, pe care în cele din urmă trebuie să le surșească (deși nu bagă de seamă) cu destăinuirea: că discută lucruri de *Slavistică*, fără să cunoască datele acestei *științi indispușabile* acestui fel de studiu. Căci, doară, Pușcariu însuși declară (la p. 574) că: „*Nu pot*” spune întru cit paleoslavul *pomilovati*, care cerea de obicei acuzativul, se poate construi cu prepoziția *po*”. *Nu știe* deci, măcar că discută tocmai despre construcția slavă cu *po* din documentele invocate de mine.

Așa că, cu o așa „*combateră*”, documentarea mea rămâne în picioare și astăzi, cu toată ambiția protivnică a lui Pușcariu. Menționez numai că documentul romino-slav cu slav. *po* din anul 1555, pe care îl aduc în sprijinul «*vechimei*» lui „*pre*” anterioare anului 1674 a lui Stinghe, se află tipărit la Stoica Nicolaescu: *Documente slavo-române*, p. 295, iar nu la I. Bogdan: *Relațiile Țării Rom.* etc., cum prin scăpare din vedere tipografi-ă, s-a treut în acel studiu al meu la nota I dela p. 51.

Astfel că, cu toate caznele protivnice ale lui Pușcariu, de ar fi chiar numai acest doc. din 1555 și cele din 1546, 1514 și dintre 1447-1456, în care am arătat pe slav. *po* cu acuzativ corespunzător rominescului *pre* (pe, *pă*), și încă am adus nezdrușcinatele dovezi, că această prepoziție s-a născut în limba noastră cu acuzativul regim direct înainte de 1574 și că exista în ea cel puțin din sec. XV. Dar tocmai de aceea, multele pagini de «*combateră*» ale lui Pușcariu, cu exemple fără rost din texte *române*

ale sec. XVI, nu cuprind, față de aceste *documente slave*, de cit vorbărie lipsită de valoare științifică și zădarnică, ca și la «Der ū Gentiv» despre care am vorbit în *Arhiva*, XXX, 1, p. 74).

### Cum scrie prof. N. Iorga Istoria

Impins de dorința cinstită care-i și unul dintre scopurile acestei *Arhiva*, de a contribui ca să se scrie Istoria și Istoria Literaturii Românilor reale iar nu inchipute cum sunt cele scrise până acum, mi-am permis adese ori să fac critica unor argumentări și rezultate greșite ale publicațiilor de acel fel ale d-lui profesor N. Iorga.

Puteri științifice pentru susținerea acestor critice mi-au dat în deosebi Slavistica, ale cărei date și rezultate d. coleg Iorga nu le cunoaște, pentru că, cum se vede din scrierile sale, nu știe nici una din limbile slave.

Soliditatea nezdruincabilă a criticelor ce-i fac se vede neîndoios în două rezultate la care ajung prin ele. Se vede, mai întâi, în faptul că unele din susținerile mele profesorul Iorga le admite și, în chip tainic, le strecoară în scrierile sale, prezentându-le ca și cum ar fi descoperirile-i proprii. Am arătat astfel de „admiteri tainice“ în *Arhiva* XXVIII, 2 p. 292 și 4 și XXIX, 2, p. 312; altă dată voi arăta și altele. Apoi, soliditatea criticelor mele se vede și în faptul că nici o dată Iorga nu se încumetează să răspundă cu argumente științifice. Îi schimb însă, muncit de această neputință, caută prin politicianism să suprimă din viața noastră științifică pe cel ce-i face critici așa de răsturnătoare. Am arătat deja în *Arhiva*, XXIX, 1, p. 130 și XXVIII, 1, p. 158 unele intrigi și calomnii ale prof. Iorga împotriva-mă. Cu acestea combate dinsul deci Știința cu care îl întimpin eu în critici, iar nu tot cu Știință.

Precum cu prilejul bombelor omoritoare de la Senat ar fi dorit să fi fost suprimat de ele adversarul său în politică Octavian Goga (vezi *Arhiva*, XXX, I, p. 85), tot astfel fiindcă mie nu-mi poate răspunde cu izbândă în Știință ar dori și caută să mă suprimă din aceasta prin uneltiri politicianiste,

Muncit de această din urmă dorință, Iorga, fiindcă-i deputat, a recurs la necavalerescul mijloc de a face împotriva-mi care

eram abset și -n contra. «Arhivei,» chiar o interpelare în Camera deputaților la 21 Dec. 1922. Cuprinsul acest i răzbunătoare interpelări a apărut în „Monitorul Oficial“ dela 3 Ianuar 1923; în ea însulă «Arhiva», fără să spună că face aceasta fiindcă-l critică pe dînsul, și, din același motiv ascuns, mă calomniază pe mine, după un vechi obicei al său pe care-l arăt și în «Arhiva», XXIX, 1, p. 130.

Iată, în adevăr, ce spune Iorga în interpelarea sa (în Monitorul Oficial“ la p. 197): „d. Bărbulescu decanul înălțurat de actualul ministru pentru discursul ignobil pe care l-a ținut în Senat sub guvernul Margh Ioman, în care insulta pe Suveran, fiindcă a făcut războiul național“.

Iorga vorbește aci de discursul ce eu, ca senator, am ținut în Senatul țării, cu prilejul răspunsului la Mesaj în a. 1918; și voia ca, baram astfel prin politicianism, să se răzbune pentru criticile științifice ce aduc scrierilor sale.

Această răzbunare și mobilul sufletesc al ei: invidia neputinței în Știință, le-a înțeles prof. P. Bujor, colegul meu dela Universitatea din Iași, deputat și dînsul, care în ședința de a doua zi a Camerei a răspuns lui Iorga următoarele: „d. Iorga, în interpelarea sa, fiind preocupat mai mult de o chestie personală ce există între domnia sa și doi profesori ai Universității din Iași, între cari prof. Ilie Bărbulescu, cari l-au atacat în concepțiile sale științifice, n-au adus luminile necesare în discuția acestor tulburări dela Universitate.“

Ț Dar spre a se vedea că d. Bujor spunea un fapt real, reproduc aci (după Monitorul Oficial din 14 Iulie 1918, p. 87) parțea din discursul meu la Mesaj unde vorbesc de Suveran; din ea poate constata oricine că prof. Iorga spune neadevăruri, evident spre a se răzbuna pentru cele ce, cum zice și d. Bujor, îi arăt ca greșeli chiar de concepție în Știința ce face. Iată-o:

«Domnilor Senatori, cînd, cu ochi cercetători de istoric, privești clipele din urmă ale neutralității noastre precum și emoționanta hotărîre de a intra în marele război, nu se poate să nu recunoști ca și răspunsul la Mesagiul pr ntre rîndurile sale, frumusețea gestului celui ce, crezînd, fie și greșit, că sufletul românesc întreg vrea expansiune teritorială către frați, și-a nitat pînă și de glasul strălucitului său singr de Hohenzollern, spr' a se indentifica desăvirșit cu aspirația această. Iată de ce, din acest punct de vedere privind, mă asociez și eu din toată inimă cu răspunsul la Mesagiul,

spre a aduce Majestății sale Regelui Ferdinand al României «expresiunea respectului și devotamentului nostru».

Așa ziceam eu în senat : preamăream pe Suveran pentru nobila și măreața sa faptă, iar lorga spune deputaților dinpotrivă, că îl insultam.

Onoare Parlamentului, că i-a înțeles intenția răzbunătoare, și, ca și d. Bujor, nu s-a lăsat infuențat de ea ci a tăcut !

Dar neadevărul acesta, spus cu intenția unei calomnii în potrivă-mi arată (pentru «Istoria Culturii românești») cit de exact a prins în cuvinte sufletul lui lorga profesorul Matei Contacozino dela Universitatea din Iași, care, în ziarul *Adevărul* dela 1 April 1923 spune : «Se știe că d. lorga nu știe să împărțească, să conceadă și să iubească ; că d-sa *urăște tot ce-i stă în cale pentru etalarea ancombrantei sale personalități și cruță și' măgulește tot ce i-ar putea servi în realizarea nemăsuratelor sale ambițiuni*».

Apoi, falsificarea adevărului celor ce eu am vorbit în Senat arată încă o dată (acum pentru cunoașterea metodei cu care se scrie Istoria la noi) cât de multă dreptate trebuie să avem în criticele noastre din «Arhiva» și ce redusă valoare științifică are de sigur și opera ce lorga a început a scrie : «Războiul nostru în note zilnice», din care pînă acum a tipărit două volume.

Aceasi falsificare învederează, în acelaș timp, că avea dreptate, «propagandistul român» de care vorbește ziarul Unirea din Blaj, de la 13 Ianuar 1923, când spunea, în legătură cu «alte publicații pripite» ale lui lorga, că el (propagandistul) «*nu cutesu* (în streinătate) să folosească nici odată scrierile științifice ale d-lui N. lorga *înainte de a le verifica*, mai ales cind trebuia să documenteze ceva temeinic streinilor deprinși cu muncă sistematică și conștiincioasă, nu cu publicații făcute alandala ca ale d-sale».

E, însă, cel puțin dureros, să vezi pe un om, în cazul acesta pe prof. lorga, că spre a-și doborî adversarul *într'ale Științii*, fiindcă nu poate prin Știință, recurge la mijloacele lăaturalnice ale intrigii și calomniei *politice*.

---

### „Dacoromania“ față de „Arhiva“ (pentru d. Sextil Pușcariu)

În luna Februar a acestui an a apărut la Cluj volumul II din *Dacoromania*, buletinul „Muzeului limbei romine“. Cuprinde



fără-ndoială, unele studii interesante și bogat material pentru cunoașterea limbii vechi și mai noi a Românilor ; se caracterizează însă printr-o urită rea credință și lipsă de loialitate față de activitatea științifică a „Arhivei” și a mea. Iar recordul în acest urit cusur îl ține d. Sextil Pușcariu din subtitlul acestui articol. E chiar în interesul Științei romine, ca să se știe aceasta ; fiindcă astfel se va putea vedea, apoi pentru Istoria culturală a Românilor, că la noi, până și într-un cerc universitar ca «Dacoromania», Știința, cită să face, nu se face dezinteresat, adică „pentru Știință”, ci pentru scopuri practice și ambiții personale sau de gașcă. Ca la Politică. De aceea îmi voi permite, în rindurile ce urmează, să întreprin pe cititorii «Arhivei» cu acele fapte ale conducătorului „Buletinului” din Cluj,—numai că eu, firește, ferindu-mă de „amabilitățile” expresiilor și invectivelor întrebuițate de d. Pușcariu față de mine.

Într-un articol publicat în «Dacoromania» II, 718, d. Pușcariu face următoarele 3 afirmații (într-o formă mai mult de pamphlet de cit de Știință) cu privire la mine : întâi, că eu mă pling în „Arhiva”, că dînsul și alți amici ai săi nu «citează» operele mele ; al doilea, că în adevăr nu le citează, dar aceasta o face, pentru că nu le citește și nici nu le poate citi ; și al treilea, că nu le citește, deși a încercat, fiindcă sunt «incoherente», adică inteligibile.

Acestea sunt cele 3 afirmări ; a uitat însă să mai pună o a patra : că a făcut pe aceste 3, după ce în cele 7 fascicule până acum apărute (în 1921 și 1922) ale «Arhivei» am documentat *metoda-i unilaterală și lipsită de orizont* cu care cercetează problemele de limba romină, (ca filologii de acum 40 de ani de dinainte de Hasdeu), *neavînd și dînsul ca aceștia cunoștință de datele Slavisticii*, fără de care nu se poate lumina nimic din trecutul istoric și literar al limbii Romînilor. A uitat să facă și această a patra afirmare, ori, s-o spunem pe față, -a vrut, fiindcă prin ea s-ar fi văzut «inde irae» din dedesubtul celorlalte trei. Nu face nimic însă ; mă voi mărgini să analizez cele ce a arătat numai.

1. Întîia-i afirmare e pur și simplu un neadevăr, ca manifestare a acelei rele credințe și lipse de loialitate. Acest neadevăr e, anume, spusă-i că eu mă pling în *Arhiva*, că Pușcariu și colaboratorii săi, nu citează scrierile mele. În realitate eu nu fac în revista noastră de cit următoarea constatare : că *metoda* după care dînsul lucrează—cu lipsă aproape totală de *pregătire și cu-*

noștrii într-ale Slavisticii, singura Știință care poate dezlega definitiv și sigur problemele cu privire la limba română veche și la produsele ei literare—il face că, nu numai că *nu utilizează, nefiind pregătit spre a juca*, rezultatele și cercetările Slavisticii și ale scrierilor mele care fac parte din această Știință, ; nu numai că scrie, în art. colege și cărțile sale, multă vorbarie despre fenomene românești pe cari Slavistica și cercetările mele le rezolvă în două vorbe, dar îl face încă, din pricina acestei neștiințe, să *inventeze* că ar fi făcând parte din ființa limbii, textelor și Literaturii noastre vechi elemente care n-au existat niciodată în ea ci numai în fantazia sa, ori cari, când au existat, erau împrumutate dela Slavi sau din altă parte. Numai atita spun eu. Dovadă cele ce scriu despre cartea lui Pușcariu «Istoria Literaturii române, epoca veche» s. ex. în *Arhiva*, XXVIII, 1, p. 154-157 și XXX, 1, p. 79, sau ce spun despre vorbăria-i pe 7 pagini despre al său „Der lu-Genetiv im Rumänischen“ în *Arhiva* XXX, 1, p. 74, ca să nu mai înșir aci și altele ce am mai scris în această revistă a noastră.

E de rea credință, deci P., când îmi atribuie mie această întie afirmare a sa.

2. A doua-i afirmare, că nu citește scrierile mele și de aceea nu le citează, e și ea în parte o manifestare a aceleiași rele credințe și neloyalități. La dînsul, ca mai de mult încă, la Iorga (cf. *Arhiva*, XXIX, 2, p. 312). În realitate P. citește citeceva dintr-ale mele ; citește numai pe acele însă cari nu cuprind în ele de cit cele mai elementare date ale Slavisticii și pentru priceperea cărora mai poate apela la alții, ca, de pildă, traduceri ale vre-unei fraze slave în românește. Dovadă că mă citește, când are ajutorul altora prin cari le poate citi, e articolul său cu titlul și cu o mare vorbărie «Despre *pre* la acuzativ» din *Dacoromania*, II, 555, în care, invocînd o traducere confuzionatoare a lui Ion Bogdan, crede că dărimă cele ce însuși spune că eu am scris cu titlul „Vechimea acuzativului cu *pre*“ în *Arhiva*, XXVIII, 1, p. 49.

E de rea credință, deci, P., când, spre a masca pe *inde irae* al celei de a patra afirmări pomenite care trebuia să ni-o facă, și spre a nu se băga de seamă că în genere nu mă citește fiindcă n-are pregătirea de a mă înțelege, pretinde că nu mă citește chiar de loc.

3. To așa, lipsită de bună credință și loialitate-i, în sfîrșit, și a treia i afirmare : că nu citește scrierile mele fiindcă nu le

poate înțelege și că nu le înțelege *pentru că* sunt «incoherente», adică confuze și neinteligibile. În fond, nu le înțelege nu de asta, ci fiindcă nu are pregătirea trebuitoare într-ale Slavisticiei, pe datele căreia ele se întemeiază. Se întâmplă în această privință și la dînsul ca la Candrea și O. Densușianu (cf. *Arhiva*, XXX, 1, p. 65) și ca la Iorga. Dovadă e faptul, că cei cu oarecare pregătire; atît Romîni cît și streini, le înțeleg deplin.

Ast-fel, bulgarul Conev (cit. Ţonev), profesor universitar și academician, unul dintre distinșii slaviști de astăzi, a înțeles de-săvîrșit studiul meu «Originea celor mai vechi cuvînte și instituții slave la Romîni», apărut în *Arhiva* XXIX, No. 1, după ce apăruse mai întîi franțuzește în «Jubileen Sbornik Bobčev», Sofia 1921. Vorbînd de acest studiu, Conev scrie, în cartea sa «Ezikovni vzaimnosti meždu Bzlgari i Romzni», Sofia 1921, p. 151, că un: «sz dobro ime rumznski filolog, Ilija Bărbulesku, napravi otliečno vpečatlenie sz edna statija vz jubileen Sbornik na Bobčeva etc.» adică «un filolog romîn cu bun nume, Ilie Bărbulescu, face excelentă impresie cu un articol al său în Sbornikul jubilar al lui Bobčev». — Prof. universitar german, acesta romanist, Meyer Lübke a înțeles deplin articolul meu mai sus pomenit despre «Vechimea acuzatului cu *pre*», pe care Pușcariu l-a priceput citva numai cu ajutorul traducerii unei fraze slave a lui Ion Bogdan, și cu al vreunui altcuiva dela Cluj, desigur, care i-a tradus textul bulgăresc al lui Miletic. Că M. Lübke l-a înțeles învederează scrisoarea-i din *Arhiva* XXIX, No. 1, p. 131. — Slavistul francez André Mazon, profesor la Universitatea din Strassburg, a înțeles în totdeauna deplin diferitele studii ce mi-am publicat în *Arhiva*. Dovadă e faptul, că le menționează, rezumîndu-le idea principală, în însemnata revistă *Revue des études slaves*, de sub direcția marelui filolog Meillet, II, 1-2, Paris 1922, p. 15 și 157, unde scrie: «Dans l'*Arhiva* de la Société historico-philologique de Iași (anul 29, 1922, fasc. 1 et 2), Ilie Bărbulescu traite de l'origine des plus anciens mots et institutions slaves chez les Roumains (fasc. 1 pp. 1-11), des débuts de l'écriture cyrillique dans la Dacie Trajane (fasc. 2, pp. 161—195) et de l'origine de la nasale dans le mot daco-roumain *cinste* «honneur» et dans le nom de lieu macedo-roumain Minču». Iar că aceste rezumate cuprind și înțelegerea celor ce a citit în articole, dovedesc menționarea-i, încă, chiar a cuprinsului, nu numai a titlului, despre «un article d'Ilie Bărbulescu visant à démontrer que l'origine de l'ukrainisme doit

*Atve cherchée en Russie même, et non en Autriche (Arhiva de Iasy, anul 29, 1922, No. pp. 50—63).*

Sirbii au înțeles și ei deplin cartea mea «Romîniî față de Sirbi și Bulgari» (București 1905), care aduce Științei istorice date și rezultate nouă. Dovadă e faptul, că «Fundația Ilie M. Kolarac», o instituție din Belgrad care-i condusă de profesori universitari și academicieni, a însărcinat pe sirbul (cunoscător al limbii romîne) Svetislav Ilić să o traducă în sirbește, și așa a publicat-o, la un loc cu operile, de asemeni traduse în sirbește, ale narelui istoric german Ranke, sub titlul «Rumuni prema Srbima i Bugarima», în Belgrad 1908. Și, pe cît știu, nici o operă din ale d-lui Pușcariu n-a fost tradusă de vre-o Instituție streină! Iar, cînd cu căsătoria principesei noastre cu regele Sirbiei în vara a. 1922, ca un omagiu adus acestui eveniment, marele ziar *Vreme* din Belgrad, dela 10 Iunie 1922, și-a umplut o pagină întreagă nu din niscaî opere «coherente» ale d-lui Pușcariu, ci din acea traducere sirbească a cărții mele, pe care o pune sub titlul «Srbi i Rumuni» și căreia îi pune, cu satisfacție, iscăitura autorului «Ilija Barbulesku, profesor universiteta u Jašu». M-a înțeles, deci, și cel ce mi-a tradus în sirbește lucrarea.

Dar, afară de acești streini, — și Romîni ca d. Pușcariu au înțeles cele ce am scris eu, Ast-fel, d. Dr. George Ștefaneli (pe care nu-l cunosc de loc personal) a înțeles perfect studiul meu «Cultura în Muntenegru», ce am publicat în revista «Viața Romînească» din Iunie 1911; aprețiindu-i valoarea, se vede, l-a tradus, tot perfect, în limba Muntenegrenilor și, așa, l-a publicat mai întii în ziarul *Cetinski Vjesnik* din Cetinie, capitala Muntenegrului (No. 62 și 63 din a. 1912), de unde, apoi, l-a extras în broșură separată sub titlul: «O Kulturi u Crnoj Gori» (Despre cultura în Muntenegru). Cu toată supărarea d-lui Pușcariu, ale cărui «opere» nu le-a tradus nimeni! Apoi, un student al Universității din Iași, d. Șiadbei, a rezumat cu deamănuntul, în revista *Viața Romînească* dela Ianuar 1922, p. 163—165, studiul meu despre «Originea chestiei Ucrainiene», pe care, cum arătai, îl menționează și prof. André Mazon în *Revue des études slaves* din Paris. L-a înțeles, deci, d. Șiadbei. Apoi, în revista din Chișinău *Școala Basarabiei* IV No. 6, p. 65, un domn cu pseudonimul Lethe, care mi se spune că e prof. secundar de acolo d. Hotnog, fost student al Univers. din Iași, rezumează idea fundamentală din, cum însuși spune: «interesantul studiu al d-lui Ilie Bărbulescu: Naște-

rea individualității limbii române și elementul slav.». Dar ori-cine ar fi Lethe, e vorba că n-a găsit «incoherent» ci clar studiul meu. Apoi, d. profesor C. D. Fortunescu, în revista *Arhivele Olteniei*, I, No. 4, p. 441, mă rezumază de asemeni destul de pe larg, scriind între altele: «*Arhiva* No. 3—4, Iași. — D-l Ilie Bărbulescu începe din No. 3 al revistei un studiu [e vorba de acelaș studiu: Individualitatea limbii române], care prezintă un deosebit interes.... aducind noui și bogate lumini în perspectiva acestor cercetări. Slavistul nostru pornește dela ideia că, pentru a răspunde la întrebarea ce o pune în titlul articolului său, trebuie să privim elementul slav din limba română nu ca pînă acum, numai prin prizma Gramaticii paleoslovenice, adică bulgare vechi, ci prin aceia a Gramaticii istorice bulgare întregi, adică și prin prizma perioadelor postpaleoslovenice ale acesteia etc. Așteptăm cu deosebit interes urmarea acestui studiu în numărul viitor al «*Arhivei*». M-a înțeles și d. Fortunescu, deci. În sfîrșit, ca să pomenesc și un valoros membru al bisericii noastre unite: P. S. S. Dr. Ioan Bălan, canonic mitropolitan în Blaj, în cartea sa «*Limba cărților bisericcești*» Blaj 1914, p. 83, vorbind de cele ce eu susțin în cartea mea *Cercetări istorico-filologice* cu privire la întrebuițarea limbii slave la Romîni, spune, cu toată supărarea d-lui S. Pușcariu desigur, că: «D-l Ilie Bărbulescu, fruntaș între slaviștii noștri, dovedește tocmai contrariul» de cit cei lași. Și părintele Bălan mi-a înțeles cartea, deci.

Mă opresc aci. Din aceste citații se vede că toată lumea — și streinii Bulgari, Germani, Francezi, Sirbi, și Romîni — au priceput și pricep cele ce eu am scris și scriu; numai d. S. Pușcariu nu le înțelege; pentru dînsul ele sunt, cum zice, «incoherente», adică confuze și neinteligibile. Avem aface la dînsul, deci, evident, cu o *organizație mentală specială*, grație căreia lui îi apare «incoherent» ceea ce tuturor celor lași cameni e limpede ca lumina zilei.

Ce fel e această «organizație specială» a minței sale, însă? La această întrebare răspund lămurit și cele ce am documentat pînă acum. Arătările-mi cu privire la vorbăria-i despre «*Der lu-Genetiv im Rumänischen*», cu privire la a sa «*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*» și la «sufixul rom. *ar*», ori cu privire la cartea-i, tot unilateral compusă, «*Istoria Literaturii romîne, epoca veche*», precum și la cunoscuta, ignorant clădita, teorie despre Husitismul ca inițiator al scrierii limbii romîne, — de care eu scriu în «*Arhiva*», XXVII No. 1 și 2, XXIX No. 2 și

XXX No. 1, și în cari învederez că d. Pușcariu nu are cunoștința de Slavistică, singurele cu cari se poate stabili ceva temeinic în chestiile cu cari se ocupă; acele arătări dovedesc că, tocmai de aceea, nici nu are *pregătirea* trebuitoare, prin care să poată înțelege scrierile mele, cari aduc *inovații* în Știință, tocmai *pe temeiul a cel puțin 5 limbi* și Literaturi slave cu cari Românii au trăit în intime legături culturale și etnografice. Încă n-a priceput onoratul meu preopinent, că astăzi (vorba și a d-lui prof. Iosif Popovici; cf, p. 213) după atîț'a mari de ani de la Miklosich și Hasdeu încoace, nu se mai poate nici concepe studierea limbii române numai cu vorbărie din domeniul Romanisticii, cum face d. Pușcariu și a'ții, și că această studiere, ast-fel,<sup>1)</sup> fără de Slavistică alături de Romanistică, nu poate avea valoare științifică, fiindcă nici nu poate duce de cit la concluzii greșite. Pușcariu însă dă zor mereu numai cu Romanistica, crezînd că ast-fel ar putea face să se creadă că oricine, ca dînsul, s-ar putea dispensa de indispensabila Slavistică, de care habar n-are, cum eu arăt mereu în *Arhiva*, marea supărătoare a sa. Iată de ce, evident, lucrările mele apar «incoherente» «organizației mintale» a d-lui Pușcariu și pentru ce dînsul nu le citește: fiindcă nu are, în «organizația minții» sale, *putința științifică* de a le înțelege. Cei cari au, în «organizația mintală» a lor, aceste cunoștinți trebuitoare și pregătitoare într-ale Slavisticii, ca M. Lübke, Conev, Mazon, Fortunesco, Hotnog, Dr. Ștefaneli etc., le citesc, am văzut, și le găsesc deplin limpezi.

Cred însă că în afirmarea-i că nu le înțelege pe toate se află și o parte de *altă* rea credință de cit aceasta a nearătării nepregătirii sale. Cînd *socotește că are* vre-o cunoștință (fie și cu ajutorul cuiva) de a combate ce scriu eu, *declară* că m-a citit; așa e în cazul cu «Vechimea acuzativului cu *pre*»; numai că, cum arăt la pag. 203, nici cu privire la aceasta n-are în realitate cunoștinți de Slavistică. Asta dovedește că, *dacă ar socoti că are Știință și vre-un ajutor cu care să combată* (fie și așa) și pe cel puțin

---

1). Desigur că și la d. Pușcariu între ceilalți, gîndindu-se, face aceași observație prof. V. Pirvan cînd zice că: „A aplica cunoștințe și reguli de filologie *romanică* unor elemente toponomastice, care au o origine și o evoluție scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, desigur, *neștiințific*” (în *Considerațiuni asupra unor nume de riuri daco-scitice*, București 1923, p. 1).

unele din celelalte scrieri ale mele, le-ar «combate» și pe ele, și am vedea, deci, *că le-a citit și înțeles*. Pentru că însă însuși vede că n-are știința Slavisticii cu care să mi «le combată», se mâr-ginește să spună, (chiar contrazicându-se, fără să bage de seamă) că toate sunt «incoherent» scrise și că de asta pe toate nu le-a citit. Evident cu rea credință și aceasta.

Dar, aceste constatări ale mele cu privire la a treia-i afirmare dovedesc, în acelaș timp, că are dreptate d. Iosef Popovici, profesor la Universitatea din Cluj, când (cu toată supărarea d-lui N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, 893) spune în revista *Slavia* din Praga, gândindu-se în rindul întâi la scrierile d-lui Pușcariu, care-i lipsit de cunoștinți într-ale indispensabilei Slavistici: că Filologia rominească e, astăzi, în deobște, în stadiul în care a lăsat-o slavistul Miklosich acum 40 de ani. (v. și *Arhiva*, XXX, No. 1, p. 79).

Ast-fel că, toate cele 3 afirmații arătate aci sunt expresia relei credințe și a lipsei de loialitate față de mine.

Eu știu că d. Pușcariu face parte din gașca oligarhică a profesorului Iorga (căci doar prin ea s-a ridicat), din acea gașcă în potrivă *metodii* căreia, unilaterală și lipsită de orizont, la fel cu a sa, eu lupt de multă vreme (cf. *Arhiva*, XXIX, 2, p. 309 și 312); știu că face parte din acea gașcă, care la rindu-i operează în potrivă-mi, de invidie, nu cu Știința, fiindcă ăstfel nu poate, ci, ca d. Pușcariu, chiar cu neadevărul și calomnia (cf. p. 205) în țară și prin intrigă în streinătatea cu care eu am legături științifice. Dovada acestor intrigi e cele ce s-a încercat în potrivă-mi la Sirbi în Belgrad (v. *Arhiva*, XXIX, 1, p. 145), deși fără izbîndă, cum arată publicarea lucrării mele mai sus pomenită (p. 210) de către ziarul de aeolo *Vreme*. Dovadă e încă următorul fapt. Meyer-Lübke dela Univers. din Bonn, după ce mi-a trimis, cu privire la No. 1 (a. 1921) al «Arhivei» și la cele ce eu am publicat atunci, scrisoarea-i ce am tipărit-o în No. 1 din a. 1922 p. 131, mi-a trimis (prin Oct. 1921) rugămintea ca să-i dăruiesc pentru Biblioteca Seminarului său dela Bonn scrierile mele. Asta era pe cînd încă nu apăruse numărul «Arhivei» cu scrisoarea. M-am grăbit, firește; și am trimis recomandat d-lui Lübke cărțile ce mai aveam încă neepuisate. Pe cînd i le trimeteam însă, a apărut și «Arhiva» cu scrisoarea sa. Asta va fi «deschis ochii» și stîrnit «operațiile» găștii, prin d. Pușcariu care cine știe ce va fi scris d-lui Meyer-Lübke la Bonn. Rezultatul «operației» fu aci cu izbîndă (nu ca la Belgrad); căci d. Lübke nici pînă azi (April 1923)

nu mi-a trimis vre-o mulțumire pentru acea delicată amabilitate a mea. Dovadă că îl „operase” gașca cu izbindă.

Știu, așa dar, de toate acestea cu privire la d. Pușcariu.

Mă mir, totuși, că dînsul, nici pînă astăzi, după atîția ani de „operații” zadarnice împotriva-mi, încă n-a înțeles că astfel, adică cu aceeași veche rea credință, nu se poate dărîma un om, și că prin rea credință și intrigă nu se mai poate valorifica statornic, și la alții de cît în cercul găștii, insuficiențele metodei de cercetare științifică a ei și concluziile greșite ce trage prin această metodă.

E păcat că-și pierde ast-fel vremea, născocind în chip neinteligent „incoherențe” cari dovedesc numai invidia neputinței sale în Știință.

---

### Congresul internațional al Științelor Istorice.

Încă din Ianuar trecut, Societatea istorico-filologică *Arhiva*, al căreia organ este această revistă, a avut onoarea să fie invitată la «V-e Congrès International des Sciences Historiques», care s-a ținut la Bruxelles (Belgia) între 8—15 April 1923. De alt-fel, încă din anul 1922, revista noastră *Arhiva* avusese cinstea de a fi cerută, spre a intra în «schimb de publicații», cu însemnata revistă belgiană: *Revue belge de Philologie et d'Histoire* publicată «par la Société pour le progrès des études philologiques et historiques» din Bruxelles.

Aceste atenții ale bărbaților Științei istorico-filologice din capitala Belgiei arată încăodată că, cu toată dorința protivnică a invidioșilor, activitatea noastră este bine apreciată și peste hotarele țării. Regretăm profund, însă, că, din pricina împrejurărilor valutare și pentru că oficialitatea noastră nu ne ajută și pe noi oamenii de Știință din Iași, n-am avut puțința materială de a lua parte și, deci, de a lucra ceva pentru Știința Istorică rominească și în acel «al V-lea Congres Internațional al Științelor Istorice».

---

### † Teodor T. Burada

În luna lui Februar s-a stins la Iași, în vîrstă de 84 de ani Teodor Burada, fost altădată președinte al Societății și director



al revistei «Arhiva». Fire de artist, el și-a consacrat întreagă lunga-i existență iubirei dezinteresate pentru Știința românească. Pe cînd cei mai mulți își tirau pretinsa lor intelectualitate, zvircolindu-se după bani spre a trăi bine, sau după onorurile trecătoare ale vanității, Burada, uitînd de nevoile vieții materiale și întovășit de draga-i scrîpcă, ca un Orfeu al vremurilor noastre, scormonea și prindea, cîntînd, partea de poezie din traiul și migrațiile neamului românesc. A cercetat însuși și a văzut pe Romîni răzlașiți, în curgerea veacurilor trecute, și aproape uitați, din insula Veglia dela țărîmul Istrian al Mării Adriatice și din Istria însăși; pe cei din Kraina, Croația și Dalmația Jugoslaviei; pe Romîni (Valahii) din Moravia Cehiei; pe cei din guberniile Kame-neț-Podolsk și Har'kov ale Rusiei; pe Aromîni din Macedonia. Cu romantismul firei sale de artist a văzut resturi de vechi Romîni pînă și în Bitinia Asiei Mici.

Asupra tuturor acestor călătorii și cu privire la alte cercetări ce a mai făcut, a scris interesante observații etnografice, istorice și chiar filologice.

Iar cînd vîrsta nu-i mai dădu puțința pentru așa mari călătorii zbuciumătoare, Burada, muncit mereu de sufletul său artistic, se mărgini ca cel puțin din lașul tinerețelor sale să prindă alte momente ale vieții poporului românesc. De acum (cam anul 1911) descopere scrierile muzicale necunoscute ale marelui și cel dintîi istoric critic al Romînilor, principele Moldovii Dimitrie Cantemir, fost, prin marea lui învățătură (pela a. 1711), membru al Academiei de Științe din severul la alegere Berlin; iar mai în urmă, prinde în 2 volume și ne dă în forme istorice precise »Istoria Teatrului în Moldova«, din care al doilea volum a apărut în a. 1922, cîteva luni numai înaintea morții sale.

Din pricina artistice sale dezinteresări pentru viața-i materială, nici lumea pretinsei noastre intelectualități nu s-a îmbulzit să-i vadă și să-i recunoască munca, răsplătindu-i-o spre a-i ușura și însufleși traiul. A murit cu pensie de 700 de lei pe lună și fiind, încă din anul 1870, *abia* «membru corespondent» al Academiei Romîne, cu toate că, desigur, acest «înalt institut de cultură națională» (cum se întitulează), care, în anii din urmă, a ales „membri activi“, adică „nemuritori“, pe unii cari n-au scris ei înșiși altceva de cit simple *compilații mărunte*, ar fi trebuit să așeze în cadrul ei, înaintea tuturor acestora, tocmai pe cercetătorul vieții *naționale* istorice a Romînilor. Dar Teodor Burada a

avut, pentru viață, marele cusur de a nu fi voit să facă parte din vre-o gașcă, cu al cărei sprijin să „parvină“, ci de a fi om numai al sufletului și muncii sale proprii.

Sigur sunt însă că generațiile viitoare, — cari vor așeza pe fiecare la locul său, după valoare și meritele-î *reale*, — în dezinteresarea lor vor trage cu buretele peste numele multora dintre «nemuritorii» de astăzi și, cu cinste, vor așeza în locul acestora pe uitatul de egoismul interesat alor noștri Teodor T. Burada.

Ilie Bărbulescu

### Recenzia unei recenzii

De cătră mai mulți, și de mai multe luni de zile, sint întrebat, de ce nu „răspund“ la recenzia, făcută gramaticii mele rusoromâne (*grammatica russcago iazica*) de cătră un domn pedagog dela „Dacoromania“, buletinul I al Universității din Cluj.

N-am răspuns mai întâiu, fiindcă... Dar să vedem recenzia.

„..Cartea d-lui Frunză e departe de ideal...“ — zice recenzentul, — «și nu se poate întrebuița nici chiar în cursul superior, cu atit mai puțin în clasa a III»; încit „numai un om eșit din școală, care are mult timp liber și multă răbdare, poate învăța gramatica l. romîne din cartea d-lui Frunză».

Înadevăr, recenzentul pare speriat mai ales de volumul cărții. Mă rog, 340 de pagini!... Și, deși cartea e scrisă în *două coloane*, rusește și romînește, și se reduce prin urmare numai la 170 de pag., e poate înadevăr prea groasă... Are dreptate recenzentul; cine-î prostul, care să învețe în ziua de azi 170 de pagini, cînd numai cu trei buchii prinse în vînt, dar cu un bun certificat de patriotism dela Siguranță poate aspira și la academie?

Încolo, cîteva fleacuri, dintre care cel mai însemnat e, poate mirarea recenzentului, că am numit romîneasca noastră primitivă «un simplu dialect latin» (Dar ce naiba a putut să fie?). Se mai miră recenzentul că întrebuițez termenul «obijduit», pe care fratele ardelean îl consideră drept «provincialism» (Să întrebuițezi provincialisme în archibogata noastră limbă liferară!...). Crede apoi că gerundiile: văzînd, rizînd, suferînd...sînt rusisme, și dă și exemple: «Întîlnînd pe Daci..., Traian îi înfrînsese într-o bătălie și mai mare, deși suferînd și el pierderi însemnate» (Pasajul e luat dintr-o traducere juxtalinăară (*juxtalinăară*)...)

Dar ceia ce jignește pe pedagog mai ales, e faptul că mi-am permis într-un apendice (*apendice*) un scurt istoric al chinuitei și maltratatei noastre limbi literare — o expunere, care după *tonul* redactării și după nota sentimentală (?), ce revine de mai multe ori (!), ar fi o *conferință* ascultată cu mult interes de un public *nepretențios* și n-are loc într-o *gramatică*. (Semnele de întrebare etc. și sublinierile sint ale noastre).

Daș mai întâiu de toate, s-ar putea naște întrebarea : de ce un istoric al limbii literare n-ar fi de domeniul gramaticii, care se ocupă doar *tocmai* de l. literară ? Al doilea, o gramatică nici nu se face decît pentru cei «nepretențioși», căci cei *pretențioși* sînt așa de savanți, înçit lucrările lor în această direcție (vorbim de unii de ai noștri) interesează mai mult rasa guzganilor, decît publicul cel mai puțin «pretențios»...

Dar recenzentul pare și mai indignat de «tonul» expunerii. Cam înțeleg... Dar ce să-i fac, dacă lecțiile lui Maiorescu rămîn voce în pustiu ?...

Am sfîrșit.

Ba mai e ceva : recenzentul mai comite și o mică *minciună*, ba chiar groasă de tot : spune că am scos sufixul *es* (dela conjug. I) din *limba franceză!*... (V. despre acest sufix gram., §§ 123, 124 (I, 2) și apendice II, pag. 316-317)

Dar, nici o supărare Mî mir numai, că o revistă care caută a fi serioasă (ca Dacoromania) poate primi recenzia unei persoane, care nu știe o boabă rusească și care pe o pagină (cît ține recenzia) comite vre-o 5-6 cașavisme sintactice și stilistice, care nu se mai îngăduie azi nici la universitatea din Podul-floaiei.

A. Frunză

### Alt răspuns lui N. Drăganu

În Dacoromania N. 2 (pe anul 1922), în nota de la pag. 611, N. Drăganu, tratînd despre originea cuvîntului *plezî, plasă*, zice : „D-l A. Scriban, (Virgula n'are ce căuta aici, domnule Drăganu !) crede că spune lucruri nouă în Arhiva, din Iași, XXIX (1922), N. I, p. 49, cînd reproduce cele spuse de Pușchilă cu 11 și de Longinescu, cu 10 ani mai înainte”.

Asta e adevărat : n'am știut că alții înaintea mea derivase *piczî* tot de unde-l derivasem și eu, așa cum Columb nu știa că

Normanzii fusese și ei prin America! Dar asta se întâmplă, vorba cea, în cele mai bune familii! În adevăr, înainte chiar și de Pușchilă și de Longinescu, într-o broșură de 30 de pagini, intitulată *Contribuțiunile etimologice*, scrisă de medicul I. Sotec Leteanu și tipărită în Brăila la 1905 (tipografia Artistică, calea Regală, 23), găsim:

«*Plază (pleziș)* de la latinul *pes-pedis*, precum din *frons-frondis-frunză*; comp. *pedem opponere* (Ovidiu), a se împotrivi, a se pune pleziș»,

Singurul lucru în favoarea lui N. Drăganu e că Pușchilă și Longinescu au scris în reviste mai însemnate, pe care eu trebuia să le cercetez, pe când medicul Sotec a scris într-o broșură cunoscută de puțini. Acest medic a avut amabilitatea de a-mi trimite și mie broșura de mai sus pe când eram profesor la liceul din Buză, iar eu am răsfoit-o în grabă și am dat-o uitării. Mai zilele trecute, răsfoind-o iar, am constatat zimbând că etimologiile a rădăui și a se obrinti, pe care eu crezusem iarăși că le-am descoperit tot eu și pe care le-am și publicat în «Arhiva» din Sept. 1913 și Ian. 1923 (rut. *rahuvati* și vsl. *obztriti*), erau deja descoperite! Am avut aceiași senzațiune pe care a avut-o Scott când a găsit la polul sud steagul înfipt deja de Amundsen!

Așa dar, și al doilea atac al lui N. Drăganu contra etimologiilor mele nu e prea fericit!

### † Urban Jarnik

De curînd s-a stîns, după o viață de peste 74 de ani, vestitul prieten al poporului românesc, Urban Jarnik, profesor de limbile romanice la universitatea cehă din Praga.

Marea lui dragoste de limba romîneasă l-a făcut să învețe perfect limba noastră din punct de vedere gramatical, dar n-a putut nicî-odată să pronunțe *ă*, cea ce recunoștea el singur cu resemnare. În loc de *fără* zicea *feré*!

Printr-o lucrare despre limba romîneasă, a ajuns, la 1878, docent la universitatea din Viena, de unde, la 1882, a fost chemat la Praga.

Dragostea lui de limba romîneasă și-a manifestat-o, între altele, și prin valoroasa lucrare *Dozne și strigături din Ardeal*, în colaborare cu Andrei Birseanu, mort și el în acest an.

Pentru marile lui merite filologice și marea și dezinteresată

prietenie pe care o arăta Romînilor, Academia noastră îl alesese de mult membru al ei.

Și ea Romîni, și ca filologî îi vom păstra o năștearsă amintire...

August Scriban

### Iarăș 'brînza zburată'.

În „Școala Basarabiei“ IV, 6, pg. 65,66 d. Sutaș (⇒Titus Hotnog ?) se ocupă de explicarea dată de mine cuvintului *zburat* din 'brînza zburată' (v. Arhiva XXIX, 430,431.) D-sa declară că nu poate admite identitatea între expresia rominească și ital. *cacio-sburato* pentru următoarele motive : 1) *tr > rr* nu e un fenomen fonologic rominesc ; 2) un asemenea termen, specific ciobănesc, nu poate fi luat din italienește. Dupăcum observăm, aceste două argumente se exclud unul pe altul, astfel că în realitate avem nu, mai unul. Căci, dacă *tr > rr* ar fi rominesc, n-ar mai fi necesar un împrumut din italiană ; dacă cuvîntul ne-a venit din această limbă, dificultatea de ordin fonologic dispăre, deoarece nu pe terenul limbii noastre a avut loc prefacerea *tr > rr*. Dar eu n-am afirmat că (brînza) *zburată* ar fi de origine italienească : am atras pur și simplu atenția asupra identității între cuvîntul rominesc și cel italianesc, ferindu-mă de a stabili vreo legătură cauzală între ele, pentrucă chestia nu e atît de simplă. Mai departe d. S. îmi împrută că nu cunosc expresia *mîel zburat*. Dar ce are a face... scripca cu iepurele ? N-am amintit de *mîel zburat*, pentrucă în această denumire avem alt cuvînt decît în *brînza zburată*, nu pentrucă n-aș fi avut cunoștința de ea. Înțeleg foarte bine, dece despre un miel fătat devreme se zice că-i zburat față de ceilalți, e mai mare adică decît aceștia. Și despre un copil care, într un interval de timp relativ scurt, a crescut în chip simțitor, se spune că s-a zburat ! Acelaș lucru cu *a zburătici* 'a creștemăricel, a se mări prin creștere', cu *zburătură* și *a zburătui* : toate aceste cuvinte au la bază verbul *a zbură* 'volar, fliegen', căruia i s-a modificat ușor însemnarea. Dar ce transformare semantică s-a putut petrece în acest verb pentru a se numi cu el *brînza zburată* ? Dealtfel d. S. însuși recunoaște involuntar că *zburat* din ultima expresie nu este numai decît acelaș cu (mîel)

*zburat*, căci spune: «credem că în *mlel zburat*, cel puţin, cuvîntul *zburat* n-are nimic comun cu noţiunea de unt (ital. *butirro*)». Eu nu numai cred, dar sînt absolut sigur că cele două cuvinte au ajuns întimplător omonime, şi atîta tot.

Există însă o altă împrejurare care se poate împotrivi stabilirii unui raport de înrudire directă între rom. *brînsă zburată* şi ital. *cacio sburrato*. După Meyer-Lübke, Rom. etym. Wb. 1429 ital. *burro* (sinonim cu *butirro*), de la care s-a format verbul *sburrare*, este împrumutat din vechia franceză, prin urmare un cuvînt relativ recent în limba italiană, în orice caz cu mult mai nou decît întreprinderea comunicaţiei între Dacia şi Peninsula Balcanică deoparte şi Italia de alta.

Cît priveşte însă exactitatea explicării date de mine brînzei *zburate*, anume brînză preparată din lapte căruia i s-a luat mai întăiu untul, nu mai am acum nicio îndoielă. Este drept că din informaţiile date în „Şezătoarea” VII, 100-101, pe care, pentru uşurarea discuţiei, le reproduc aici, <sup>1)</sup> nu reiese lămurit acest lucru. Singurele amănunte care pledează pentru interpretarea mea, sînt: 1) brinza *zburată* nu se poate conserva mult, tocmai fiindcă-i lipseşte grăsimea trebuincioasă (primăvara, laptele nu poate fi prea gras); 2) e săţioasă, adică te satură repede, e înecăcioasă, pentru că nu are unt, şi deci nu se poate minca uşor. După o comunicare din Fărcaşa (Suceava), brinza *zburată* se prepară din

---

1). «Brinza *zburată* se face şi din lapte de oi şi din lapte de vaci. Ea se face aşa: se ia lapte dulce, se pune pe foc la fiert şi în el se toarnă puşină înăcreală ori zăr acru sau în fine orice soi de acritură, de se zboară laptele. Cînd laptele e *zburat* (corăslit, prefăcut în brînză), se strecură în strecurătoare, de se scurge, şi ceiace rămîne e brînză *zburată* ori caş cu înăcreală. Caşul cu înăcreală nu se poate conserva mult. Ei, frămîntat cu sare, se mîncă cu mămăliguţă caldă; unia, spre a-l face mai bun, îl topesc, amestecîndu-l cu brînză iute. Brinza *zburată* e săţioasă. Ea se face primăvara, înainte de a se pune oile pe brînză».

— Din Tabăra (Iaşi) am primit următoarele lămuriri în aceeaşi chestie: „Se ferbe potrivit laptele dulce de oaie, să nu fie nici prea fierbinte, nici rece. Apoi se toarnă în el, potrivit cu cantitatea, şiteiu (zăr de supt urdă), care-l închiagă imediat, dînd brînză *zburată*, dulce la gust, fără borte, şi la aspect asemănîndu-se cu corasla fiartă”. Apoi se explică ce-i şiteiul. Corespondentul meu a obţinut aceste informaţii de la un cioban bătrîn, Ardelean de felul lui.

lapte de oi pus la Țrins imediat după mulsoare, căruia i se ia apoi smîntîna. Pentruca fermentația să se facă mai iute, se introduce în laptele astfel smîntînit chișleag sau slatină. Cred că acest depe urmă chip de a prepara brînză zburată este cel primitiv, din care a decurs mai tîrziu cel descris în „Șezătoarea” - din diferite motive, în primul rînd din acela al unei mai rezezi preparații, s-a renunțat la prinderea laptelui, operație care cere timp mai îndelungaț, și s-a procedat la fierberea lui, amestecîndu-l cu o substanță acră și strecurîndu-l imediat. În acelaș timp brînză zburată se putea face mai ușor și fără o pagubă prea mare (provenită din renunțarea la unt) tocmai din laptele puțin gras, adică din cel de primăvară: deaceia se spune în „Șezătoarea” că acest fel de brînză se prepară numai primăvara.

### Apriat.

Un colaborator al «Dacoromaniei» II, Ardélean prin adopție; mi-a atras indirect atenția asupra acestui cuvînt, pe care-l întrebuițează cam des în argumentările sale. Tiktin îl citează din doi scriitori transilvăneni (Țichindeal și Barac), traducîndu-l prin 'deutlich, klar'. Dicț. Acad. face citații mai bogate și dă informații mai precise: *apriat* se întilnește pentru prima oară la Șincai și e întrebuițat numai de scriitorii infuențați într-un fel sau altul de școala ardeleană și de curentul latinist, dela care a trecut citeodată și în popor. Deaceia bănuiește că avem a face cu o creație savantă, pe care h-o explică însă mai de aproape. Cred că tema acestui cuvînt trebuie căutată în ital. *aprire* 'a deschide' (cf. *aprire l'animo a qu.* 'a-și deschide, a-și descărca inima către cineva', *apriarsi con qu.* 'a se destăinuși cuiva'). *A vorbi apriat* înseamnă, deci, a vorbi deschis, lămurit, pe față. Terminația *-at* se datorește analogiei lui *adevărat*, *curat* și a altor adjective sau adverbe în *-at*, apropiate întrucîtva ca înțeles de ceiace a vrut făuritorul acestui cuvînt să exprime prin el. Originea italienească a lui *apriat* nu surprinde, dimpotrivă pare în natura lucrurilor la Șincai și la ceilalți Ardeleni, cunoscători ai limbii italiene.

### Bezmetic.

Se părea că etimologia: rut. *besmatok* '(stup) fără matcă', propusă de Weigand în al XIV Anuar, 112, a rămas singura pla-

uzibilă, mai ales după ce căpătase aprobarea așa de...apriată a Bogre-lui (v. „Dacoromania“ I, 214). Deacea n-am mai... îndrăznit să viu și eu cu o etimologie pe care mi-o însemnasem în exemplarul Sufixelor lui Pascu (la pg. 70, unde *besmetic* ‘năuc capiū, zăpăcit’ este socotit obscur), ca să nu fiu acuzat, între altele, de dușmănie contra filologului dela Lipsca. Iată acum că Giuglea pune la îndoială în «Dacoromania» II, 823 etimologia lui Weigand, gândindu-se că rom. *besmetic* ar putea fi lat. *amphisbeticus* (cf. REW 428), din care a rezultat sard. campid. (b) *ettyosu abbetyosu* ‘ein störrisches Pferd’, întrebuițat și despre oameni și format dela verbul (ab) *bettyare*, -ai ‘störrisch sein, zanken’. Mulțumind lui Giuglea pentru curajul pe care mi l-a insuflat, cred totuș că explicarea lui este mai puțin convingătoare decît cele date până acum, pentru că întimpină mari greutăți din punct de vedere fonologic și semantic. *Bezmetic* este un derivat în -elic (vezi despre acest sufix Pascu, o. c., 70) dela v. bulg. *bezumz* ‘dementi a’ (cf. depildă rus. *bezumetsz* ‘Verrückter, Wahnsinniger’): dintr-un \**bezumetic* originar a rezultat, fără nicio dificultate, *besmetic* de astăzi. În ce privește înțelesul, cuvîntul s-a întrebuițat întăiu despre oameni și după aceea despre albinele care, nefiind conduse de matca lor, umblă fără rost în toate părțile, ca un om nestăpin pe mințile lui, apoi s’a mers mai departe, spunîndu-se și *stup besmetic* ‘orfan, fără matcă’ (v. Dicț. Acad. s. v.), odată ce s-au numit bezmetice albinele zăpăcite din cauza absenței matcei. Interesant este că citațiile Dicț. Acad., în care *besmetic* se referă la oameni, sint cu mult mai numeroase și mai vechi decît cele privitoare la albine.<sup>1)</sup> Această stare de lucruri nu se poate explica numai prin faptul că scriitorii vorbesc foarte des despre oameni și rar de tot despre albine. Afară de asta albinăritul nu-i o ocupație general răspîdită, pecînd adj. *besmetic* există în toată țara, și anume supt această formă în Moldova propriu zisă și, prin schimbare de prefix, supt forma *dezmetic* în sudul Moldovei și în Muntenia (Tiktin spune, ca de obicei în asemenea împrejurări: *bezm*- Mold. *dez*m.- Munt.). La înlocuirea lui *be*s.- prin mai frec-

1) Cine cetește cu băgare de samă. pasajele reproduse de Tiktin și Dicț. Acad. din diferiți autori vede foarte bine că înțelesul ‘nebu’ este cel primitiv, din care s-au dezvoltat nuanțe din ce în ce mai atenuate de ‘nebuie’, lucru firesc la o vorbă așa de des întrebuițată și socotită ca prea aspră, cum este aceasta.



eventul *dez* -au contribuit cuvinte de felul lui *dezbrăcat*, *desmăfat* ș. a., al căror *dez* - e simțit ca perfect sinonim cu slav. *bez*-).

### (In) bulestru.

În „Dacoromania” II, 683 urm. Pușcariu își apără etimologia \**ambulester* contra lui Giuglea, care ibid. 372, 373, 401, 822 nota propune pe \**bojster* ‘a merge (sic ! )cu picioarele împiedecate în *boja*’ (*boja* ‘Fussfessel’), ‘a merge mers învățat prin împiedecarea în *boja*’ : s-a pornit adică dela mijlocul întrebuintat pentru deprinderea calului de a merge în bulestru, atunci când a fost vorba să se numească mersul însuș al unui asemenea cal. Din informațiile culese de Giuglea rezultă lămurit că prin unele părți se procedează la dresarea cailor în modul arătat.

Argumentele aduse de Pușcariu pentru susținerea etimologiei \**ambulester* din punct de vedere al înțelesului se pot înmulți. Mai natural este să se numească mersul calului după chipul cum merge decit după mijlocul prin care ajunge să meargă astfel, pentru că pedeparte acesta depe urmă poate varia dela un ținut la altul, se poate uita, înlocui, etc., iar pedeałtăparte celelalte numiri pentru diferitele soiuri de mers ale calului ne arată tot cum se efectuează mersul (cf. Dicț. Acad. s. v. *bulestru*). Mersul în *bulestru* stă la mijloc între *pas* și *trap*, negreșit mai apropiat de aceasta supt raportul iuțelei, dar identic cu primul în ce privește comoditatea călăreșului. Deaceia caili buieștrași sînt foarte căutați de oamenii care-s nevoiți a umbla mai toată ziua călare, precum vătavii, vechilii, etc. de pe moșii. Cît despre mers în sine, nu pot da lămuriri precise, deoarece nu-mi mai aduc bine aminte cum mergeau buieștrașii lui moș Constantin Șendrea, vecinul nostru dealtădată. Sigur este totuș că acest mers nu e în felul descris de Giuglea, l. c. 372 (‘aruncînd deodată picioarele, mi se pare cele de dinainte’), căci așa merge calul la galop (sau la

1). Dupăce scrisesem această comunicare, am luat cunoștință, prin bunăvoința d-lui A. Scriban, de explicarea dată de d-sa (v. „Arhiva” Nov. 1915) cuvintelor *bosomelnic* ‘posac, neocomunicativ’, *bozometic*, *buzumetic* ‘prost, bleg’, pe care le pune în legătură cu bulg. *bezumnik* ‘prost, timp’. Deși d. Scriban nu stabilește vreo înrudire între aceste vorbe și *bezmetic*, discuția făcută de d-sa ar putea sugera totuș unui cetitor atent etimologia propusă de mine pentru *bezmetic*.

*sărite*, cum se zice în sudul Moldovei, și cu drept cuvînt, pentrucă într-adevăr calul sare, cînd aruncă amîndouă picioarele în acelaș timp), ci seamănă cu mersul la pas: calul mișcă picioarele întocmai ca la pas, numai cît așa de repede, că imediat după ridicarea piciorului de dinainte aruncă pe cel de dinapoi și-l așează exact în acelaș loc în care a stat corespunzătorul lui din față ba, dacă nu mă înșel, piciorul drept dîndărăt calcă pe urma celui sting dinainte și tot așa stingul pe urma dreptului. De aici și mersul legănat, cea mai de samă însușire a unui buiestraș.

În Moldova <sup>1)</sup> mersul în *buiestru* se chiamă *la umblet*, este numit, prinurmăre, cu o altă formă a aceluiaș cuvînt (lat. *ambulare*). În sudul Moldovei, anume la Tecuciu, un astfel de cal se numește (*cal*) *umblătorii*. Cred că acest argument este deciziv în rezolvirea problemei etimologice a lui *buiestru* în ce privește însemnarea cuvîntului. În acelaș sens vorbește și franc. *amble* 'Pass-, Zeltergang (Gangart eines Pferdes zwischen Schritt und Trab)' (Sachs-Villatte), dela v. franc. *ambler* 'Pass gehen' (cf. „*Li destriers li anble tost*“ Aucassin et Nicolette<sup>o</sup>, 23, 6).

Cît despre formațiunea cuvîntului și prefacerile fonetice pe care le-a suferit, se pare că greutățile sînt ceva mai mari. De ele nu mă ocup aici, pentrucă deocamdată nu pot aduce nimic nou în discuție.

### Tot pe vale, tot pe drum ș. a.

Inceputurile acestei particularități stilistice romînești le găsește Giuglea (v. „Dacoromania“ II) 645, 646) în *Peregrinatio Silviae*, deunde citează cîteva locuri, în care lat. *totum* are exact aceiaș întrebuintare ca în romînește: *totum per vallem* = rom. *tot pe vale*, *totum pedibus* = rom. *tot cu picioarele*. Cred că în cazurile acestea și în altele analoage *totum* este o construcție eliptică pentru *totum tempus* (cf. *omne tempus* 'pendant tout le

1). Se pare că în toată provincia se spune *la umblet* în loc de (*în*) *buiestru*, căci elevii mici dela seminarul «Veniamin», băieți de țară moldoveni, nu cunosc altă expresie. Numai unul, din Fărcașa-Suceava, mi-a comunicat că pela ei se zice în *buiestru* despre un om bine dispus, cu chef. Am avea aici un indiciu, că această vorbă a existat cîndva pe acolo și în înțelesul ei primitiv. Damé, Terminologie 47 notează deasemenea pe *umblet* pentru Moldova.

temps', unde *omne* a fost înlocuit prin *totum*). *Totum per vallem* este deci egal cu *totum tempus per vallem*. La fel rom. *tot pe drum, tot pe vale, tot pe sus*, etc. sînt echivalente cu *tot timpul pe drum, pe vale, pe sus*, etc., adică 'mereu, într-una pe drum ș. cl.' O construcție asemănătoare pare a fi existat în vechia franceză. Astfel în Aucassin et Nicolette, întîlnim de trei ori pe *to(u)t* întrebuițat aproape la fel ca în romînește: ...«les escargaites de le vile venoient *tote und rue*» 14, 24; „(Nicolete) si acoilli sou cemin tres par mi le gant foilli *tout un viés sentier anti*» 19, 3-5; „*Tote une viés voie herbeuse* cevaucit» 24, 13. La glosar *tot* din aceste construcții este tradus prin 'immer...entlang', 'entlang' (cf. și Godefroy s. v). Asemănarea cu exemplele romînești este destul de mare ca să putem admite că avem una și aceeași particularitate stilistică, bazată pe întrebuițarea lui *totum* din exemplele latinești de felul celor citate mai sus. Observăm că vorbele pe care le însoțește *tot* în ambele limbi sînt strîns înrudite ca însemnare. Singura deosebire constă în aceea că rom. *tot* rămîne neschimbat, indiferent de felul substantivului următor, este adică s'mșit ca adverb (determină, deci verbul din propoziție), și-a păstrat așa dar funcțiunea din latinește (*totum tempus* e compliment de timp). I.a asta a ajutat, probabil și prepoziția *pe*, care desparte pe *tot* de cuvîntul următor. În vechia franceză *to(u)t* este socotit ca adjectiv, deaceia se acordă în gen cu substantivul, care servește în propoziție ca compliment direct. Pentru acest motiv *to(u)t*, la origine adverb ca în romînește, a putut fi considerat drept un determinativ al substantivului următor.

J. Iordan

## RECENZII

---

N. Iorga. Cele d'întăi cristalizări de Stat ale Românilor, Comunicare făcută la Academia Română, în „*Revista Istorică*“ 1919 p. 103-113.

În cuprinsul istoriei universale nu cunoaştem şi nu credem să existe un gol mai însemnat ca marea cimilitură a existenţei poporului român timp de aproape o mie de ani, adică de la părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian (275) şi pînă la licăririle primelor ştiri autentice despre Romîni la nordul Dunării în fîntinele istorice contimporane.

De la prima enunţare a problemei <sup>1)</sup> şi pînă în zilele noastre s-a desbătut chestiunea romînă atît de către istorici cît şi de filologi, străini cît şi romîni, cu o stăruinţă edificatoare, secundată pe alocurea de un zel, ce trecea adesea de zăgazul metodei; iar rezultatele temporare, înbrăşisate cu sentimente foarte amestecate de tabere adverse, ce-şi inchipuiau, că acelea rezultate ar putea să aibă înrăurinţă şi asupra destinelor şi driturilor politice ale vreunui popor.

După un răstimp de peste o sută de ani îi fu dat unui istoric român să împace pe roesleriani <sup>2)</sup> şi pe antiroesleriani prin formula, că Romînii sînt *autochtoni* în Dacia Traiană: *dar că au venit şi de dincolo de Dunăre cete de ale lor.*

---

1). *Thunmann*, Über die Geschichte und Sprache der Albaner und Valachen, în «*Untersuchungen etc.*», Leipzig 1774, carele susţinea, şi *Sulzer*, Geschichte des Transalpinischen Daciens, Wien 1781, carele combătea autochtonitatea Romînilor.

2) Adepţii lui *Roesler*, carele prin ale sale «*Romänische Studien*», Leipzig 1871, a pus temelie teoriei, că Romînii sînt pripăşiţi aicea din Peninsula balcanică.

Această concepțiune,<sup>1)</sup> ce a surîs la început multora, în urma unei spicuiți amănunțite din partea scriitorului acestor rinduri<sup>2)</sup> nu a mai putut fi susținută,<sup>3)</sup> ba chiar desaprobată<sup>4)</sup> de cei ce se însărcinară să încerce discreditarea tezei mele de docență de la Universitatea germană din Cernăuți.

Ar fi fost și păcat, ca armistițiul propus să se prefacă în pace științifică durabilă: fără rezultate învederate, pacea în știință e moleșitoare, luptă și discernămînt—viață creatoare!

Cît de macre ar fi știrile despre viețuirea poporului român în vrîsta medie, cît de sgîrcite fintinele; nu se putea să nu li-căriască din cînd în cînd cite o lucină, să nu se prelingă cite o diră cît de neînsemnată, prin care să răzbată individualitatea, atît de deosebită de ale neamurilor înconjurătoare, a unui popor relativ destul de însemnat printre cei de o seamă cu dînsul.

Dîndu-mi acum 30 de ani pe de o parte seama de greutățile, ce întîmpină scotocirea de știri noi privitoare la stăruința Romînilor în țările carpatine, iar pe de alta avînd ferma convingere, că poporul român e băștinaș în plaiurile norddunărene—am relevat încă de atunci istoricilor chestiunii romîne *noul* punct de privire întru dezlegarea ei metodică definitivă: în amănunțita cercetare înainte de toate a istoriei popoarelor, care au cutrierat în timpurile acelea întunecate țările romine, nutrînd speranță de a descoperi astfel și niscaiva urme de ale poporului nostru, dacă el e, cum credeam, într-adevăr autohton prin locurile acestea<sup>5)</sup>.

---

1). Imi permit a atrage atenția, că greșit se crede că această «concepție» ar fi o «teorie» proprie a lui Onciul. Ci, cum am arătat în *Arhiva*, XXIX, 2, p. 309, ea e deja ideia lui Benkő. În opera acestuia *Transilvania*, tipărită la Viena în 1777.

(Nota Dir.)

2). *I. Gherghel*, Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Wien 1910.

3). *V. Pirvan*; În întîmpinare, în «Săptămîna politică și literară», București 1911, p. 276, col. II-a.

4). *I. Bogdan*, O broșură recentă etc. în «Noua Revistă romînă», București 1911 p. 255: «Slaba temeinicie a argumentelor d-lui Onciul n-a scăpat nici altora din vedere».

5). *I. Gherghel*, Zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1892, p 3,

Rezultatele indirecte <sup>1)</sup> și directe <sup>2)</sup> fiind încununată cu un succes surprinzător, avem mulțămirea sufletească, că studiile noastre au dat și altora impuls <sup>3)</sup> de cercetări în direcțiunea aceasta iar în urmă a început să incolțească iarăși credința în descoperirea de știri nouă despre stăruința Romînilor pe la Dunărea de jos în rindurile istoricilor romîni.

În numărul acestor lucrări vom număra cu deosebită plăcere și comunicările d-lui *N. Iorga* și a bizantinistului nostru de la Cluj, d-l prof. univ. *N. Bănescu*, făcute în anii din urmă. Academiei romîne—lucrări, ce ne propunem a le supune unei discuțiuni critice.

Pentru că acea credință nu poate să fie de cit o arvonă științifică pentru cei ce vor să dovedească și altora aserțiunea lor—să vedem întru cît putem împărtași cele ce prin niște titluri sugestive pentru sufletele romînești ne comunică învățații noștri. apreciați.

În prima comunicare a D-lui *Iorga* din 1919 d-sa preludiviază mai întiu celor ce va avea să lămurească mai tirziu, expunînd părerea D-sale, că, paralel cu înjgheizarea de mici stătuțe romînești în sec. al 13-lea la nordul Dunării, cu fața spre munte, ni apar și formațiunile politice de la sud, la Dunărea-de-jos, cu fața spre Bizanț: situațiunea internațională „de la sfîrșitul secolului al XI-lea fiind corespunzătoare supt toate raporturile aceleia de la jumătatea celui de al XIII-lea”.

1). Dovedind contra părerii *generale*, că pînă la 1189 nu putea fi vorba de stăpînirea Comanilor în țările romîne (vezi criticile și dările de seamă favorile acestei vederi în: *Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft*, München 1892, p. 368; *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Wien 1892, p. 525 de *J. Jung*; *Revue historique*, Paris 1892, p. 395 de *A. D. Xenopol*; *Korrespondenzblatt d. Vereins f. siebenbürgische Landes-Kunde*, Sibiu 1892, p. 29; *Literarisches Centralblatt*, Berlin 1892, Nr. 29; *Romänische Revue*, Wien 1892 p. 286 de *L. Pič* etc. etc. înlăturînd prin aceasta teoria lui *Tomaschek*, *Zur Kunde der Hämus Halbinsel*, Wien 1882, I, p. 51; II, 15, carele susține, că Romîni au imigrat la nordul Dunării între 1074-1144, trăînd ei atuncia în strînsă legătură de prietenie cu Comanii.

2). Descoperirea celei mai vechi știri despre existența Romînilor la nordul Dunării (1118) (Vezi criticile lui *Xenopol* și *Jung* în lucrările arătate despre „*Blökumannaland*”,

3). *I. Jung* de *Ilie Gherghel* în «*Transilvania*, Sibiu 1910, p. 374; *Kadlec*, *Jus Valachicum*, v Praze 1910.

Este foarte plausibil ceea ce spune d-l Iorga în această privință : slăbiciunea sau destrămarea parțială a unei stăpîniri politice a fost pretutindeni, ascendent sau descendent, condiționată de înfiriparea de noue organisme de stat.

Înainte chiar însă de a intra „în medias res“ al argumentării ce va să vie, D-sa pomenește ca locuitorii ai țărilor române prin sec. al 13-lea pe Tătarii *creștini*<sup>1)</sup> de la cari chaniil Tata-rilor stăpînitori aveau să strîngă dările, și, citind pentru acest lucru pe bizantinul *Gregoras Nicephorus*<sup>2)</sup> insinuează, că Massageții de la Dunăre, numiți în graiul comun „*Alani*“ — erau *Romîni* !

Ca să nu se pară însă, că aducem istoricului nostru frunțaș o învinuire nejustificată, ne vom referi la a sa Istorie a poporului român, scrisă de d-sa nemțește și revizuită, cît privește limba, de d-l Dr. A. Tille, în care lucrare d-l Iorga spune pe șleau, că acei Massageții ar fi fost într-adevăr Romîni.<sup>3)</sup>

Pentru bărbații de specialitate, cari s-au ocupat cît de cît cu metodică cercetărilor d-lui Iorga, n-aș avea nevoie de a măi stăruii asupra felului nemetodic și mai mult de cît romantic, cu care se complace d-sa a decreta în unele cestiumi istorice sau chiar filologice.

Dar fiindcă mulți din adoratorii altor merite alè d-lui Iorga n-au la îndămină nici cunoștințele necesare nici o expunere pe înțelesul tuturor a metehnelor învederate ale acestui polihistor român, să ne fie permis a folosi această ocaziune, de a dovedi și celor mai catolici aderenți ai eresului despre erudițiunea d-lui Iorga : cît de „*mașter*“ sint secondate uneori cunoștințele sale istorice într-adevăr fenomenale de o metodă cît de elementară.

1). *Iorga*, op. cit. p. 104.

2). *Gregoras Nicephorus*, Byz. hist. ed. Bonn, 1829, I., p. 204 : „*kafà de to epl on etos es tin vasilevusan epanikonto tóo vasilli pémpusia tines toon iper ton Istron Massaghetoon Iathrean presvían. Alanus i kini tutus kali diálektos i di ke hristiani tyghánontes anothen tii víea hiri toon Skythoon ypahthentes sóomasi men edúlevusan akontes*“.

3). *N. Iorga*, Geschichte des rumänischen Volkes, Gotha 1915, p. 144 : „Seine (a lui Basarab) Krieger waren dieselben „*Alanen*“, „*Massageten*“, „*Geten*“, die sich nach dem Tode Nogaïs rühmten in Wirklichkeit die Siege erfochten zu haben, die man jenen zuschrieb“. Cf. *Iorga*, Histoire des Roumains de Transylvanie, Bucarest 1915, I, p. 49.

Să trecem însă la fapte, să dovedim cele numai incriminate.

Pentru a pătrunde însă bine cestiunea, să ne dăm silința să urmărim deocamdată vederile d-lui Iorga și să ne întrebăm: cum a putut d-sa să ajungă numai a formula asemenea afirmări surprinzătoare?

1. Pe d-sa îl seduse fără îndoială mai întâiu numele „Masageți”, care cuprinde, de nu filologiceste, dar măcar poetic, numele anticului popor, locuitor în cîmpia Dunării de jos, „Geți” rimînd așa de frumos cu „Masageți”.

2. Ceea ce ar fi putut să-l întărească pe d-l Iorga în presupunerea sa e și înprejurarea, că în sec. al 13-lea Masageții țineau într-adevăr, de și numai temporar, porțiuni din regiunea ocupată odinioară de Geți.

3. Înprejurarea, că acești Masageți ne sînt prezentați ca *vechi creștini*, a sporit și mai mult convingerea d-lui Iorga, uitînd că în vecinătatea Alanilor creștinismul avea altare vechi la Armeni, cu care Alanii sau Oseții sunt înrudiți prin limbă, și la Georgieni.

Că aceste considerațiuni ar putea să facă convingerea cuiva, deci și a d-lui Iorga, nu vrem și nici putem pune la îndoială; dar a da expresiunea acestei păreri, fără altă dovadă, credem că nu este la nivelul unei scrutări istorice critice moderne.

Dar d-l Iorga nu se mulțamește a da expresiune unei păreri, întemeiate pe anumite posibilități, extrase din fîntinile istorice. D-sa mai adaogă și de la d-sa ceva, trecînd astfel în domeniul romantic, desaprobat în principiu și de d-sa.

Astfel pentru a face accesibilă părerea sa, care dealtmînterea era și a răposatului bibliotecar al Academiei romîne, A. Dumitrescu, că sub Alanii s-ar ascunde chiar numele poporului nostru, d-l Iorga afirmă cu grava-i autoritate de pontifice al culturii romînești în genere și de istoric fruntaș în special, următoarele năsdrăvănii:

„Alanii din Caucas nu jucau nici un rol, și mai tîrziu cronicarii bizantini, ca Gregoras de pildă, sic astfel, printr-o schimbare a formei «Vlachilor», Romînilor de dincoace de Dunăre, avînd nevoc de un termen pentru a-i deosebi de cei din Balcani, singurii Vlachi”<sup>1)</sup>

1). Iorga, Cele d-intăiu cristalisări de Stat ale Romînilor, op. cit. p. 112; A. Dumitrescu, Alanii, București 1907 p. 32.



Cum înțelege acum d-l Iorga această schimbare a formei numelui Vlach, ne-o indică d-sa printr-o simplă întrebare: 'Αλάνο ('Αλάνοι)?<sup>1)</sup>

Prin forma aceasta; ilustrată cu semnul de întrebare d-sa vrea fără indoială să sugereze cuiva ideea, că printr-o transcripție greșită a copiștilor s'o fi ajuns la forma Αλάνοι. De la Αλάνοι nu mai e departe pînă la βλάνοι. Dar ne întrebăm: așa se scrie Istorie? Văzut-a d-l Iorga acea formă intermediară? Atunci de ce să buimăcăm lumea cu asemenea copilării?

Aceste constatări de neseriozitate ar putea să ne desoblige de a mai stăruii asupra celorlalte expuneri ale d-lui Iorga privitoare la Alani. Totuși spre edificarea cetitorilor multipli ai d-sale, nu va fi, credem, fără folos de a continua felul d-sale de expunere.

Mai întăiu Gregoras Nic., care scrie între 1295-1359 istoria timpului său (1205-1359),<sup>2)</sup> nu vorbește de Tatarsi creștini, cum susține d-l Iorga, ci spune numai, că Alanii ar fi fost creștini din vechime».

Cine sînt însă acei Alani, pe cari Gregoras Nic. îi pomeneste o singură dată zicînd, că această numire ar fi numele comun sau obicinuit (grec. kini) pentru Masageții?

Cînd vorbește în general de etnografia popoarelor scitice, cronicarul bizantin ne spune, că ei formau împreună cu Sarromații, Melanchlenii și Amazonii o anumită parte a Scitilor, locuînd în spre *Marea Caspică*<sup>3)</sup>.

În alt loc, povestind despre năvălirea Scitilor nordici sub Telepugas, fiul lui Sitzischan (i. e. Ginghis-Chan), zice că acesta trecu cuceritor din țerile sale de la *Marea Caspică* prin cele ale Masageților și Sauromaților, subjugînd nu numai pe aceștia, ci și popoarele vecine Donului și Mării de Azov<sup>4)</sup>.

1). *Iorga* Geschichte d. rumänischen Volkes, op. cit. p. 143 n. 2.

2). *Krumbacher*, Geschichte der byzantinischen Literatur, München 1897, p. 293, 295.

3) *Gregoras Nic.*, op. cit., I, p. 33: «Skythikii...mara...edrame mehri ke es thálassan tiin Kaspian, i ke tiin pátrion iidii eklathómeni kliisin Savromáte ke Massaghéte ekalunto ke Melághlani ke Amazónes».

4). *Ibidem* I, p. 36: «O gar eteroon toon viéoon tu Sitzischan o Telepugar, o tií ikias arhiis piisamenos pros mēsenyrian men as tu Kavkasu ypervolás ke efeksiis ta tiis Kaspias thalassiis

Tot acolo ii aşează pe Alani şi *Pachymeres*, carele descriind întemeierea stăpînirii lui Nogai, un duce al Tatarilor, arată, că acesta, trimis de principii mongoli dincolo de „porţile *Caucazului*“, a năvălit asupra popoarelor de la nordul Mării Negre, supuse odinioară Grecilor, însă acum părăsite de stăpînitorii lor. Intre aceste popoare uşor cucerite *Pachymeres* numără deasemenea pe *Alani*, *Zichi*, *Goţi* şi *Ruşi* <sup>1)</sup>).

Gregoras deci, conform tradiţiei literare conservative a cronicarilor bizantini, ii aşează pe Masageţi în locurile, unde după reminiscenţele gimnasiale locuiau şi acei homonimi, în mrejele regiunii cărora, Pomjris, căzu şi-şi dase duhul şi regele Perşilor, Cyrus.

„Dar“, ar putea să întrebe cineva, nu cumva acei Masageţi sau şi Alani să fi colindat din îndemn propriu sau silit de împrejurări în spre Apus, cum au bătătorit şesul Ucraniei atitea popoare răsăritene? De sigur, că da!

Alanii, sau «*Osefi*» de astăzi, <sup>2)</sup> un popor după limbă iranic, după înfăţişare germano-slavic, aruncat din timpuri imemoriale în crierii Caucazulul, au fost în diferite epoce tîrîţi de valurile furtunoase ale strămutării popoarelor scitice şi duşi în alaiul cuceritorilor de pe vremuri, cutrierind Europa dea curmezişul pînă prin melegurile Spaniei şi Africei. <sup>3)</sup> Lucrul acesta e în deobşte cunoscut şi nici d-l Iorga nu poate nega. <sup>4)</sup>

În colindările lor au adăstat şi descălicat şi unele regiuni intermediare, între altele şi ţările noastre. Astfel pe la 1230 se vorbeşte în Taurida de „*lógos Allanikós*“ <sup>5)</sup> iar pe la 1300 trecută, cum ne relatează Gregoras Nic. şi *Pachymeres* şi cei 10.000 de Alani creştini Dunărea, despre cari d-l Iorga în pasagiul arătat îşi ex-

pelagii, epyreveto diá tiis toon Massaghetoon ke Savromatoon ghiis pasan ypopiúm.nos avtiin te ke osa. Meóotidá te ke Tánain toon ethnoon parikusin».

1). *Pachymeres*, De Michaele Palaeologo, ed. Bonn. I., p. 344 sq.

2). Vezi articolul lui *Tomaschek* «Alani» în «*Pauly-Wissowa*, Real-Encyclopädie der classischen Alterumswissenschaften, I, p. 1282 sq.; *Klaproth*, Mémoire (sur) l'identité des Ossètes avec les Alains du moyen âge, Paris 1822.

3). *I. Iung*, Römer und Romanen in den Donauländern, Innsbruck 1887, p. 197.

4). *Iorga*, op. cit. p. 45, 48, 50, 59, 63.

5). *Tomaschek*, op. cit. p. 1284.

primă mirarea, că ce ar avea să caute ei pe malurile Dunării, întru cit ei acolo «nu jucau nici un rol» (!).

Dar Alani „creștini” ? Se întreabă cu naivitate d-l Iorga? Ei da! Ei au fost creștinizați de predicatori din Sevastopol, <sup>1)</sup> iar prin sec. al 13-lea <sup>2)</sup> Alanii din Crimeea aveau și un episcop *Theodoros*, <sup>3)</sup> care a publicat și niscaiva scrieri despre activitatea sa pastorală.

D-l Iorga însă recomandă cetitorilor istoriei sale scrise nemțește, să combine cele spuse de Gregoras Nic. despre Masageți cu cele relatate de împăratul scriitor Ioh. Cantacuzenos despre Geți. <sup>4)</sup>

Acesta († 1383) scriind istoria timpului său (1320-1356) <sup>5)</sup> trebuie să-l credem mai competent în alegerea numelor popoarelor, cu care Bizantinii intraseră în daraveri pacinice sau răsboinice.

Kantakuzenos însă nu cunoaște pe Masageți de cit sub numele lor obicinuit de «Alani», pomenindu-i de două ori.

Prima oară ei apar ca mercenari alături de Bulgari la anul 1322 în armata țarului bulgar Terter, <sup>6)</sup> a doua oară însă în titulatura împăratului Ioan Kantakuzenos însuși după Vlachi și Ruși <sup>7)</sup>.

Nici un motiv neromantic n-ar putea îndemna pe cineva, afară doară de d-l Iorga, a întrevedea aci o punte de legătură între acești Alani și Romini.

Tot atât de nepotrivit ar fi, a pune în legătură pe Masageții lui Gregoras Nic. cu Geții lui Kantakuzenos, despre cari acesta amintește o singură dată și în așa fel, în cit se învederează, că aceștia erau locuitori ai țărnului sfîng al Dunării.

Ținînd seama de datina cronicarilor bizantini de a întrebuița

1). *Ibidem*.

2). *Theodoros*, episcopus Alaniae, Sermo epistolaris apud *Migne*, Patrologia graeca CXL, col. 387-388.

3). *Ibidem* col. B 91 : «epidiiper tiis Hersoonos eggys en Alanikoo horioo fygádes iimen ; col. 393 : parikusi tii Hersooni ke Alani».

4). *Iorga*, op. cit., p. 143 n. 2 : «Massaghețe muss in Verbindung mit i pérán Istru Gete «i omóskevi tis Skithes, bei Cantacuzinus I S. 465 gebracht werden».

5). *Krumbacher*. op. cit. p. 298.

6). *Ioh. Kantakuzenos*, Hist. ed. Bonn. I., p. 173 : „arhontes de iisan avtoon o itillis ke o Timiiriis, to ghenos Alani».

7). *Ibidem*, III, p. 94.

pentru popoarele ale timpului numiri arhaice, <sup>1)</sup> e invederat, că sub acest nume se ascunde un popor, care locuia de secole <sup>2)</sup> acele regiuni. Trebuie însă ca cineva să fie mare patriot și naționalist, pentru a conchide numai dect, că acei Geți trebuie să fi fost—*Romîni*.

Și cu toate că d-l Iorga aruncă în cumpăna afirmării ponderoase și sincera sa convingere, că mai tirziu cronicarii bizantini, ca Gregoras de pildă zic astfel (observația se referă aci la Alani, dar aiurea d-sa o rapoartă și la Geți și la Masageți <sup>3)</sup>)...Vlachilor de dincoace de Dunăre, avînd nevoie de un termen pentru a-i deosebi de cei din Balcani, *singurii Vlachi*—trebuie și aci să respingem afirmațiunea gratuită a d-lui Iorga, că sub acești Geți sint de înțeles Romîni.

Aceasta cu atît mai mult, cu cit la malurile Dunării au vjeiuit de prin secolul al 6-lea de nu de mai înainte, o populațiune *slavă*, cum ne arată și terminologia topografică bogată mai ales a cîmpiei Țării.

Încă un argument subiectiv mai pune d-l Iorga în cumpăna convingerii tezei discutate, anume, că Bizantinii aveau nevoie de un termen nou pentru a deosebi pe Romîni din Carpați, ce aspirau la viață politică, de Vlachi din Balcani—«singurii Vlachi!». Dl. Iorga—cum să zicem?—vită, că cronicarul Kantakuzenos la care ne trimite, spre a ne forma convingerea de vrea d-sa să ne-o sugereze, nu numai, că nu avea nevoie de acel termen, dar numește pe cei de dincoace de Dunăre „Ugkrovlahi“ <sup>4)</sup> Și ce e mai nostim, că d-l Iorga însuși cunoaște acest lucru!

Culmea «surprinderii» însă o atinge, credem, d-l Iorga, cînd amintind ocuparea „Diiului“ de către Unguri în anul 1365, mărturisește, că această cetate era ocupată de „domnii Iassi“—aceștia erau cei ce luptaseră la 1330 la Velbužd în rîndurile Bulgarilor—de «Philistei seu Jazonos» <sup>5)</sup>!

1) Insuși Kantakuzenos numește pe Bulgari Moesi, iar pe Sirbi Triballi (op. cit. III, p. 597 și 614; Index: numele Bulgar sau Sirbi nici nu-l întilnim la acest cronicar.

2) Cînd apar Slavii pentru prima oară la scriitorii bizantini, ei întrebunțează cu preferință numele de Geți (*Gelzer*, Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte, în *Krumbacher*, op. cit. p. 924).

3) *Iorga*, Geschichte d. r. Volkes, I, p. 144.

4) *Ibidem*; Cantakuzenos. op. cit. I, p. 175.

5) *Iorga*, Gesca. d. r, V. I., p. 270: «Widdin war von etlichen «Iassier Herren»—solche waren es, die 1330 bei Velbužd in

De unde o fi luat d-l lorga aceste precisări, nu indică d-sa anume; probabil dintr'o fintină ungurească, căci acolo luară naștere «*Philistei seu lassones*». <sup>1)</sup>

A pune însă în legătură această terminologie medievală, latinisată după forme locale ungurești și nemțești, cu numirea orientală a Alanilor, adică „Assi” sau „lassi”—nu merge.

Dacă d-l lorga—care adesea se străduiește, luptînd cu firea sa intimă, a fi obiectiv—ne-ar indica fintina, de unde a scos aceste interesante amănunte, credem că s'ar da la iveală, că cronicarul ungar a tradus pe „Assi” al unei fintini slave cu ungurescul *lassones* [

Intr'adevăr fintina cea mai autorizată în privința menirii ce se cuvine acelor Iassi (=Philistei seu lassones) e așa zisă legiuire a Țarului sîrbesc Ștefan *Dušan* din 1346, <sup>2)</sup> în care se amintește de ajutorul dat Bulgarilor în lupta de la Velbužd din 1350 din partea lui Ivanko Basarab, «țarul vecinilor noștri *Tatari negri* și din partea «stăpînirii leșilor.

Iată și textul sîrbesc: ... Basarabu Ivanka, tasta Aleksandra cara, sumeg živuštich črnyich Tatar, i *gospodstvo iaško*

Atit *Tireček* <sup>3)</sup> cit și *Miklosich* <sup>4)</sup> traduc cuvîntul din urmă prin «Alani» în acord cu fintinele slave <sup>5)</sup>.

Identificarea cea mai autorizată a Alanilor cu «Asii» sau „Iașii” ne o dă însă *Ruysbrock*, predicatorul minorit din sec. al 13-lea carele, călătorînd prin Ukraina de astăzi și dîndu-ne prețioase notițe despre popoarele viețuitoare acolo zice: «*Alani sive*

den Reihēn der Bulgāsen kämpften — von feindlichen «Philistei seu Jazones» besetzt».

1) *P. Hunfalvy*, Ethnographie von Ungarn, Budapest 1877, p. 244: «Der magyarische Name der Jasygier ist «jaszok»; dieses Wort lautet im Singularis „jász“ und ist gleichbedeutend mit ijász — Bogen-oder Pfeilschütze.

...In den lateinischen Urkunden und Gesetzesartikeln werden diese Bogenschützen „jassones“ genannt. Mai departe spune H.: săgeata se chiamă în germ. „Pfeil“, iar în germ. medievală „phil“ și de aci «*Philistaei*» —lațigia precum și Kumania mare și mică erau doar împărțiri administrative ungare, derivînd de la Pecenegii și Comanii colonizați pe la Matra și între Tisa și Dunăre, vestiți ca săgetători.

2) *St. Novaković*, Zakonik Stefana Dušana, Beograd 1898, p. 3

3) *C. Jireček*, Istoriia Bolgar, Odessa. 1878, p. 387; *acelaș* Geschichte der Serben, Gotha 1911, I., p. 361.

4) *Miklosich*, Lexikon palaeoslovenico—gr.—lat., Vindobonae, 1862—65, p. 1147.

5) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1892, IV., p. 479.

*Assi* \*) , adică Oseții de astăzi \*). Cit privește însă cuvântul sîrbesc «*gospodstvo*», acesta nu e bine tradus prin «*Herren*» a lui Iorga sau a altcuiva. Mai potrivit istoricește cit și filologicește ar fi stăpînire \*); deci «*Stăpînirea*», de nu „principatul“, Iașilor sau leșilor \*).

În rezumat :

1). Fintinele istorice invocate de d-l Iorga nu ne relatează nimic despre *Tatari* „creștini“ la locul și timpul discutat, cari de ar fi avut ființă, ar fi putut sugera cuiva credința, că sub această denumire s-ar fi putut ascunde — Romîni.

2). Alanii din primul pătrar al sec. al 14-lea, care se impun atențiunii cronicarilor bizantini și fintinelor slave, erau într-adevăr Alanii din Caucaz, așezați în regiunile vechilor Masageți. De nu pogoritori ai acestora.

3). „Alani“ în nici un caz nu e o formă schimbată a nu-

1) W. de *Rubruq*, Itinerarium, ed. Soc. de Géogr., Paris 1839, p. 47 : „Alani, qui ibi dicuntur Aas, christiani secundum ritum Grecorum, et habentes litteras grecas et sacerdotes grecos ;“ p. 56 : „Alani sive Aas.“ ; cf. *Plano Carpini* apud Hurmuzaki-Densușianu, Doc. I., p. 234 : Alani sive Assi.

2) 1. *Klaproth*, Mémoire d. lequel on prouve l'identité des Ossètes... avec les Alains du moyen âge., Paris 1822, p. 3 : „Les Ossètes... se nomment eux-mêmes *Irou* et appellent leur pays *Ironistan*. Les Géorgiens leur donnent le nom de d'*Ossi*... et à leur territoire celui d'*Ossethi*, ce qui a donné lieu à la dénomination d'Ossètes ;“ *Dr. Hrușevskij*, Geschichte des ukrainischeu Volkes, Leipzig 1906, J., p. 116.

3). *Miklosich*, op. cit., p. 139 : *gospodstvo*, *Kyriotis*, *dispotia*, *dominium*.

4). Numele capitalei Moldovenești fiind un pluraltant, ca și Focșani, Galați, Ploești și a., nu trebuie confundat ca denumire cu Valea Iașului din județul Argeș, sau altele asemenea (cf. *Marele dicționar geografic al Romîniei*, București 1902, V. p. 707). Iaș la plural după regulile fonetice ale limbei romine se prefăce, conform armoniei vocale în e, d. ex. iapă, iepe ; tot astfel ieșan, și nu iașan.

Acest plural adevărit de asemenea, că nu derivă de la un nume propriu, cum crede d. *Iorgu*, *Geschichte*, ap. cit., I., p. 179 ci e mai curînd o „inscripțiune“ topografică, un reflex etnografic al poporului Iași, abătut de atîtea rînduri pe la noi.

Deasemenea Valea Iașului pare a înjica normele unui mădular al unui popor ; cf. bunăoară Pădurea Leahului : pădurea lui Leahu.

melui Vlachi, după cum i-ar plăcea d-lui Iorga și după cum credea, răposatul Al. Dumitrescu de la Academie.

4). Vlachi din Balcani nu sînt „*singurii*“ Vlachi, cum zice d-l Iorga, căci bizantinii mai cunoșteau și pe Ungrovlachii de la nordul Dunării.

5). Alanii sînt Assii sau Iassii fîntinelor slave și ai popoarelor caucaziene învecinate.

6). Iassii nu sînt idențici cu Iasones sau Philistei ai fîntinelor ungare și germane.

Ca să pătrundem acum și felul cugetării d-lui Iorga în țesătura d-sale istorică cu care preludează comunicării făcute 'Academiei Romîne' din 1919 despre „cele dintăiu“ cristalizări de Stat ale Romînilor — vom urmări următoarele :

1). D-sa avea nevoie de „Tătari“ creștini locuitori ai țărilor noastre, în cari un lesne încrezător ar fi putut să bănuiască — pe Romîni. I-a găsit în — Alanii lui Gregoras, despre cari acesta spune, că erau creștini vechi.

2). Aceasta însă nu era de ajuns; a făcut d-sa atunci apropiere între Alanii și „Alachi“ — restul pînă la „Valachi“ s-o ieie cetitorii creduli pe sufletul lor.

3). Că „Alachii“ din Balcani ar fi fost după d-l Iorga *singurii* Vlachi, pe cînd fîntinele mai cunosc și pe „Ungrovlachii“ — las la aprecierea cetitorilor nepolitici și neromantici de a judeca dacă e numai o scăpare din vedere a ilustrului istoric romîn sau altceva de o coloratură mai patriotică.

Quid plura ?

Dacă deci d-l Iorga, pentru dovedirea înjghebărilor de viață politică la romîni de la Dunăre, simțea nevoia de a netezi terenul schițînd conturile unei populațiuni rominești acolo, ar fi fost de ajuns să se refere la alți istorici, mai norocoși ca d-sa, care au stabilit de multe ori, că în sec. al 12-lea, de nu mai înainte chiar, exista asemenea populațiune acolo, fără să siluiască fîntinele istorice într-un mod atît de nemetodic și chiar bizar.

D-r Ilie Gherghel

**Tache Papahagi, Antologie aromânească. București 1922 XLVII + 519 pagini. Prețul 35 lei.**

Colecțiile de texte macedoromîne publicată pînă acum sînt destul de numeroase, așa că apariția unei antologii poate fi socotită ca binevenită atît pentru nevoile unui public cetitor mai larg, cît și pentru ale specialiștilor înșiși. Dar autorul prezentei lucrări s-a mai gîndit în acelaș timp, pedeoparte, la 'romaniștii și etnografii străini, pentru care a scris în franțuzește o scurtă prefață cu indicații bibliografice (pg. I-IV) și a tradus în aceeaș limbă cuvintele din glosar, iar pedealtăparte, la compatrioții săi, Arominii, cărora le adresează un salut, redactat în dialect (pg. V-IX), despre importanța graiului lor și a cultivării acestuia.

Textele cuprinse în Antologia d-lui Papahagi sînt luate din diverse colecții anterioare, citate la locul cuvenit. Pelingă producții populare, grupate după genuri literare și alese pe baza unor criterii estetice și folcloristice totodată (pg. 1-102), ni se dau în pg. 151-354 bucăți de tot felul din literatura cultă macedoromînă, așezate după autori, cu care facem cunoștință în scurte schițe bio și bibliografice consacrate fiecăruia. Preferința acordată scriitorilor culți, în ceace privește spațiul ocupat de operele lor, se justifică suficient prin faptul că culegerile de material folcloristic se află la îndămina oricui, pe cînd produsele literare culte sînt împrăștiate prin diferite publicații, în mare parte puțin accesibile. Nimerită mi se pare iarăș ideia de a transpune în dialect, pentru Aromini, trei balade populare dacoromînești (pg. 103-149). Este interesant de constatat că limba acestora se înțelege cu mai mare ușurință decît a bucăților originale macedoromîne, și asta nu atît pentrucă celor dintăiu le știm de mai înainte conținutul ci mai cu samă pentrucă autorul, deși Aromin, a fost evident stăpînit de spiritul limbii dacoromînești la transpunerea lor.

Glosarul redă toate cuvintele textelor cuprinse în Antologie, e alcătuit cît se poate de conștiincios, trimețindu-ne pentru fiecare exemplu la pagina și rîndul bucății respective. Traducerea franțuzească a cuvintelor va aduce folos și filologilor romini, nu numai celor străini. În ce privește transcrierea, cred că în loc de *v* (cu un accent după el) pentru sunetul rezultat din *v* + *ě* sau *i* lat. ar fi fost mai bun *γ*, care-i redă destul de exact pronunțarea. Explicațiile date de autor pentru a-și îndreptăți grafia (pg. XXXIX) nu sînt deajuns de clare.



Introducerea (pg. XV-XVII cuprinde considerații generale despre caracteristicile etnice, traiul, literatura și graiul Arominilor. Autorul se lasă dus de sentiment, cînd la idî însușirile neamului său și scoboară<sup>1)</sup>, pe ale celorlalte popoare balcanice (pg. XV urm.). Chiar dacă aceste aprecieri ar corespunde în întregime realității, încă nu-i recomandabil să le exprimăm în termen superlativ, pentru motivul că vorbim despre noi înșine. Tot așa trebuiesc socotite ca foarte exagerate laudele aduse literaturii culte macedoromîne în comparație cu a Romînilor din Dacia (pg. XXXI urm.). Dintre observațiile privitoare la limbă, este de reținut următoarea:  $\text{t} < \text{t} + \text{e}$ ,  $\text{i}$  a pierdut orice urmă de palatalizare, pecind  $\text{t}^{\text{t}}$  lat.  $< \text{c} + \text{e}$ ,  $\text{i}$  se pronunță încă palatal. Același lucru cu reflexele lat.  $\text{d} + \text{e}$ ,  $\text{i}$  și  $\text{g} + \text{e}$ ,  $\text{i}$  (pg. XXXIX urm.).

Stilul d-lui Papahagi prezintă calități literare, care amintesc de preocupările pentru formă ale maestrului său; cu atât mai nepăcut impresionează vulgarități ca «în sinea lor» (og. XXVII).

Tiparul destul de bine îngrijit dovedește și el că ne găsim în fața unei lucrări izbutite în toate privințele.

I. Iordan

---

Alexandru Roșculescu, *Culegere de diferite scrisori vechi cu diferite litere chirilice*. «Viața Romînească», Iași, 1922, 116 pg. în 8°.

Autorul tipărește această broșură în a treia ediție, cu mai multe adăogiri pe lângă textul ce mai fusese publicat în alte două edițiuni. Afară de explicațiile diferitelor alfabet chirilice, întrebuițate în scrisurile romînești din veacul al XIV-lea, pînă în cel precedent, a cifrelor, a diferitelor semne, prescurtări etc., ce se pot întîlni în documentele romînești din ambele principate dunărene, autorul dă în facsimile numeroase exemple de scrieri vechi, cari ușurează cetirea tuturor actelor istorice, de interes public sau privat, pe cari azi pușini scriitori, literați și chiar profesori pot să le deslege, întrucît în școalele noastre se dă prea pușină atențiune învățături vechilor scrieri dinainte de mijlocul veacului al XIX-lea. Nici un alt asemenea op nu găsim să fi fost publicat în limba romî-

---

1). A se vedea în această privință, mai sus la p. 196-7, direcția științifică a prof. N. Iorga: falsificatoare de adevăr și socotită de dînsul patriotică.

(Nota Dir.)

nească pînă în prezent, în care să se expuie așa de clar metoda cetirei vechilor scrieri romînești, care nu s-a perpetuat în deceniile precedente decît printr-o practică bucherească, dela persoane la persoane, dar nici-de-cum prin un manual scolastic, cum ar fi trebuit să fie de mult timp introdus în cele mai multe din școalele noastre superioare. Ca atare lucrarea D-lui Roșculescu are o deosebită utilitate.

N. A. Bogdan.

---

---

No. 3 și 4 ale *Arhivei* vor apare împreună la Oct. c.

---

---

#### INDREPTARI

În *Arhiva*, XXX, 1, p. 87 s-a strecurat o gravă eroare tipografică. La punctul d) despre Pachimeres s-a pus greșit «Sciîii de la Dunăre *nu* aveau», în loc de corect «Sciîii dela Dunăre aveau».

Apoi, chiar în acest No. 2, printr-o nebăgare de seamă tipografică, s-a strecurat la 2 coale greșala, că s-a început a se pagina cu pagina 1 pînă la 32, în loc să se înceapă (ca continuare la No. 1) cu pagina 129 și așa să se continue. Rectificarea se face dela coala 3-a, care începe corect cu pagina 161.